

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

654

D28

154
W

E E N I G E
AENMERKINGEN

D. E.
NEDERDUITSCH E T A E L
A E N G A E N D E.
D O O R
F. B. L. C.

T. U T R E C H T;
By WILLEM EN W. HENRIK KROON,
Boekverkopers 1757.

E E N I G E
A E N M E R K I N G E N
D E
N E D E R D U I T S C H E T A E L
A E N G A E N D E.

Spelling met AA of AE.

De woorden gaen / staan / daer /
naer / aen enz. worden van vee-
le met eene dubbele a geschre-
ven gaan / staan / daar / naar /
aan enz.

Vondel heeft alle die woorden met ae
geschreven, en hem zyn gevolgt Moonen,
Hoogstraeten en de meeste andere Schry-
vers.

Hooft heeft altyd met aa geschreven,
en hem zyn eenige gevolgt.

A

Aa

Antonides en eenige anderen hebben, gelyk ik aangemerkt heb, onverschillig, dan eens aa/ en dan eens ae, geschreven.

Moonen heeft in zyne spraakkunst de spelling van ae geleert, gelyk ook de schryver die zyne spelling verdedigt heeft.

Zewel in zyne spraakkunst en Niloe in de aenleiding tot de Nederduitsche tael hebben die van aa geleert, en yeder heeft reedenen van zyne verkiezing gegeven, welke het niet noodig is hier te herhaelen.

De Heer Huidekoper heeft ook aa verkozen, niet alleen om voor zich zelf te gebruiken, maar met zoo eenen yver, dat hy wel wenschte dat elk die verkoos, en geen goed schryver meer ae schreef.

Want in zyne proeve van tael en dichtkunde zegt hy p. 14. dat aa veel zuiverer klank is, en dat hy verwondert is dat Vondel, op het voorbeeld van den grooten Hoofd, zich hier niet in verbeert hebbe, en wenschte wel, dat hy dat gedaen had. Dan is hy, zegt hy, verzeekert dat veele, die naederhand voor ae gepleit hebben, het mede gedaen zouden hebben, en hy ziet deeze spelling van ae in een goed werk aen als een klein vlekjen in een schoon aangezicht

Ik wenschte wel dat de Heer Huidekoper Vondel en niet Hoofd gevolgt had, of ten minsten zoo sterk voor aa niet gepleit had, dan ben ik verzeekert, dat die spelling zoo algemeen niet zou hebben begon-

gonnen te worden als die nu wort. En zoó veele lieden, als nu door zyn voorbeeld, of liever gezag, bewoogen, vindende die spelling door zoo voornaemen en geleerden schryver niet alleen gebruikt, maer zelf in zoo een doorgeleerd boek dat met zoo veele regels en waerneemingen van taelkunde opgevult is, zoo aengepreezen, zouden noch $\alpha\epsilon$ geschreven hebben. En een schryver die $\alpha\epsilon$ verkoozen heeft zou niet onderworpen geweest zyn, wanneer hy iets wil laeten drukken en zelf onbekend blyven, dat een neuswyze verbeteraer der drukfouten zelf zyn eigen schrift verbeterde, en overal $\alpha\epsilon$ in $\alpha\alpha$ veranderde, Denkende dat hy wyzer is dan de schryver wiens werk hy onder handen heeft, en die misschien het boek van den Heer Huidekoper niet geleezen hebbe. Gelyk ik zelf ondervonden heb.

Het heeft my met groote verwondering getroffen dat de Heer Huidekoper, die zoó gezet is om den oorsprong van het gebruik en de spelling veeler woorden uit de oude Schryvers te haelen, hier in zoo ver van dezelve afgeweeken is.

Ik heb geen van alle die oude rhetorikers, noch de vertaeling van Boethius, noch Anna Byns, noch andere, welke die Heer geduurig tot bewyzen aanhaelt ooit gezien. Doch uit de plaetzen welke hy bybrengt bemerk ik dat die alle $\alpha\epsilon$ geschreven hebben. en zoo vind ik ook in de Woordeboeken van Kiliaen en Plantyn geschreeven.

En als men tot noch ouder Schryvers, als de kronyken van Melis Stoke, Klaes Koly, en andere in onrym, de handvesten, giftbrieven en chartres gaet, zal men, zoo ik geloof, groote moeite hebben in dezelve een voorbeeld van aa te vinden. En zelf van aa/ uu/ en weinige van ee. De ouden hielden in 't geheel niet van verdubbeling der klinkletteren, Die schreeven in de plaets van daer/ maar/ graaf/ jaar/ een/ steen/ meer/ booz/ ook/ poozt/ uur/ buur/ huur enz. dair/ mair/ graiff/ jair. of daer/ maer/ graef/ jaer. ein/ stein/ meit/ huir of haer nic of nec/ poirt of poert. uir of uer/ buir of buer. huir of huer.

Doch in het jaer 1584 hebben de kunstgenooten van de kamer in liefdbloeiende eene tweespraek uitgegeeven, waerin zy de spelling van aa vastgesteld hebben, als nae hunne meening beeter met de uitspraek over een komende. Welk daer nae van Hoofd, die ook een lid van dat kunstgenootschap geweest is, gevolgd is. En om dat Hoofd, behalven dat hy in de Hollandsche tael een voornaemschryver was, daer boven een aenzienlyk man was, zoo door zyne geboorte als ampten, heeft dat voorbeeld veele andere doen volgen.

De Heer Hudekoper, die niet alleen zoo een voornaem Schryver in onze tael is, maer ook zoo aenzienlyk door zyne geboorte en ampten als Hoofd, heeft daer ook behaegen in gevonden, en tegenwoordig

dig die spelling zeer sterk in zwang gebracht. De minste lieden kunnen alles doorgrondig onderzoeken, en de meeste volgen die spelling, welke zy in hunne jonkheid van de Schoolmeesters geleert hebben, en daer zy aen gewoon geworden zyn. Dewyl ik nu zie dat meest alle die aa geschreven hebben, voor dat de Heer Huidekopers boek uitquam, Amsterdammers geweest zyn, moet ik denken dat de Amsterdamsche Schoolmeesters dus boven die van andere steden hebben leeren spellen.

De klank van aa zegt de Heer Huidekooper is zuiverer dan die van aē welk eene gemengelde klank is. Het is waer dat die klank zuiverer is naer de Amsterdamsche uitspraak. Doch dewyl hier van de Nederlandsche, en niet van de Amsterdamsche tael, gehandelt word, geloof ik niet dat die reede veel doorgaen kan.

In de Nederlandsche tael is, gelyk in alle andere taelen, eene tael die in alle steden en gewesten algemeen is, doch de uitspraak is in veele plaetsen zeer onderscheiden. Ook is 'er een groot onderscheid in alle plaetsen tusschen de uitspraak van voornaeme en beschaefde lieden, gemeene burgers en het graeuw. En die uitspraak van fatsoenlyke lieden is in eene plaets noch beeter en zuiverer dan in andere, dat nu de Amsterdamsche uitspraak de beste is daer men zich nae richten moet zal ik niet licht gelooven, en ik geloof ook dat men dat buiten Amsterdam weinig anderen zal wys maeken.

Ik beken dat *ae* eene gemengelde klank is. Doch in weinig plaetsen buiten Amsterdam worden de woorden, die met die letters gespelt worden, met zoo eene harde en zuivere klank, daer men niet dan *a* in hooren kan, uitgesprooken: in veele plaetsen spreekt men die zachter uit, in andere met sterker geluid, met het Fransch *ai* in *fai*re / *tai*re overeenkoomende. In andere weer als of die met *ae* geschreven waren. En zoo zal men ook veele woorden, die men nu wil dat met *aa* geschreven worden moeten, geschreven vinden. In de woordenboeken van Killaen en Plantyn, uit welke de Heer Huidekoper zoo meenigmael zyne bewyzen haelt zal men vinden *peerd* / *smeerd* / *steert* / *scheer* / *heerd* / en men zal 'er vruchteloos *paerd* / *swaerd* / *staert* / *schaer* / *haert* en veele andere diergelyke zoeken. *vaerdig* vind men 'er en *veerdig*. *aerde* en *eerde* in andere oude boeken vind men ook wel *peird* / *smeid* / *steirt* / *veirdig* enz. en moeten die woorden nu geschreven worden *paard* / *zwaard* / *staart* enz. om dat de Amsterdammers die zoo uitspreken? Ik kan begrypen dat de Amsterdammers die zoo schryven; doch niet dat andere dat volgen moeten, en de Amsterdamsche uitspraak een richtsnoer voor gansch Nederland moet zyn.

En zoo dit moet zyn, dat ik noch niet toegeef, moeten dan alle woorden die in rym of anders in 't midden verkort worden, en van twee lettergreepen tot eenge-
maekt;

(7)

maekt, daer in de eerste eene a en in de tweede eenez was met aa geschreven worden. Als by voorbeeld haer / smaen / aem voor haer / smaeden / adem? en moet naer dat van naerher komt, gelyk Moonen wel aenmerkt, en naelt, dat van nael komt ook met aa geschreven worden. Gelyk ik zie dat alle die aa schryven, doen? ik geloof dat men beeter zou doen op de oorsprong dier woorden wat acht te geven.

BAKBOORD en STUURBOORD.

De Heer Huidekoper in zyne proeve van tael en dichtkunde p. 484. zegt. **W**inſchoten twyfelt of de naem **BAKBOORD** ontſteent zo van den bak of baelig waer in de biſch geweykt word; om dat men dien aen de linker zyde van 't ſchip plag te zetten / of van den bak met eten / dien de ſtuurman / om zynen rechter arm bry te hebben / plaetſt aen zyne linkerzyde. Dit is bry wel gezegt vooz eenen zeeman / maer bry ſlecht vooz eenen taelkundigen. Beeter uitſlag krygen wy by **Ten Kate** / grondſlag van gereg-aſleidingen verhandel. 1. §. 8. **BAKBOORD**, ſchryft hy / is zoo veel als rugboord / naemelyk de linker zyde van het ſchip / daer de ſtuurman / terwyl hy het roer in den rechter arm houd / den rug naer toe keert. Voerende onder-tuſſchen de rechterzyde van het ſchip den naem van ſtierboord. Dit is waer en klaer / want **BAK** beteekende van onds rug. En hier van hebben wy / behalven bakboord ook noch achterbakis. De Engeliſche zeggen noch bak vooz rug / en daer van / onder veele andere woorden / ook bakwaerd / dat is rugwaerd. Ten Kate is hier in zeer van den weg af. De ſtuurman ſtaet met den rug niet meer naer de linkerzyde, dan aen-

naer de rechterzyde van 't fchip. Hy staet recht in 't midden van 't fchip, met het gezicht op den neus van 't fchip, en den rug nae 't achterfte van 't fchip, de roepen in de rechterhand houdende, en wend zich naer de rechter of linkerzyde, zoo als in 't vaeren te pas komt dat hy het roer draeijen moet. En Winschoten, die geen zeeman geweest is, en ook geen groottaelkundige, gelyk ik dat in het doorleezen van zyn boek meenigmaelen bespeurt heb, en doorgaens zeer mistaft in de oorspronkelykheden der woorden die hy geeft, heeft het evenwel hier wel getroffen. Want, schoon hy eerst zegt, dat het misschien van den bak of balie komt daer de visch in geweikt word, voegd hy echter daer by, of lieber om dat de schipper of stuurman op kleine schepen aen het roer staende zyn bak met eeten gewoon is aen de linker zyde te zetten / geevende dus door dit of liefter te kennen dat hy die afleidinge beeter houd.

Die naemen zyn, gelyk Ten Kate wel aenmerkt, niet eerst gebruikt op oorlogschepen of andere groote vaertuigen met drie masten, die toen noch niet bekend waeren, maer koggen, hulken, smakken, snauwen, poonen, boeyers, pinken, en diergelyk soort van kleine schepen, daer de schipper zelf stuurman is, en weinig knechts heeft, dikwyls maer eenen, in welke de stuurman altyd aen de linkerzyde van het roer staet, en de bak met eeten, als

hy van het roer niet af kan gaen, altyd aen zyne linkerzyde gezet word. Dat heb ik zelf meer dan vyftig maelen gezien.

Het woord *Stuurboord* aengaende Aubin in zyne dictionaire de Marine zegt op het woord *stribord*. *Stribord, Tribord, Dextribord, extribord.* **STUURBOORD**, stierboord. *C'est le côté de la main droite du vaisseau, qui étant à la poupe fait face vers la proue le mot sriborda été fait par corruption de dextribord, mais le plus en usage est stribord, le côté gauche du vaisseau s'appelle basbord.*

Dit heeft eenen zeer geleerden Heer, die in de Latynsche tael by uit neemendheid bedreeven is, zoo behaegd en misleid, dat hy my, in eene saemenspraek die ik met hem had, wilde opstryden dat onze meeste zeewoorden uit de Fransche tael afkomstig waeren, en in die weer uit de Latynsche: tot bevestiging van welk hy zich van dit woord *stuurboord* bediende, dat hy vast stelde dat van *dextribord* afkomstig was.

Ik hield staende dat men dikwyls zeer dwaelde als men woorden, die in onze tael oorsprongelyk zyn, wilde uit vreemde taelen afleiden, en vertooning van geleerdheid maeken, daer die niet te pas komt, dat *stuurboord* den naem had van dat het aen de zyde van het stuur is, dat aen de rechter zyde des schippers is, en dat de meeste Fransche zeewoorden uit onze tael oorspronkelyk zyn, en de Nederlandsche schippers, voornaemelyk de vlaemsche, de leer-

leermeesters in de zeevaerd geweest zyn van de Fransche, en niet de Fransche der onzen. En dewyl hy evenwel het noch niet opgeeven wou vroeg ik hem, als stuurboord van tertriboord komt, waer komt dan Bakboord van daen? Dat komt, zeide hy, ook van 't fransch, en moet geschreven worden Basboord, dat is de laege zyde van het schip, en dat wist hy ook van een latynsch woord af te leiden, dat ik vergeeten heb. Zoo dwaelt men, als men in sommige vreemde taelen bedreeven, zien- de dat daer eenige woorden uit afkomstig zyn, daer alles uit haelen wil.

Ik toonde hem dat bakboord van bak komt, en gaf hem dezelve reeden die ik reeds gezegt heb, en hy gaf het op. Had die Heer, die geen zeeman was, maer met aandacht gelet op een schip dat aen de wal ligt, zou hy gezien hebben dat de linkerzyde niet laeger is dan de rechterzyde, en beide de zyden van een schip even hoog zyn: de laagste zyde is in het vaeren de boeg daer het schip op valt, die ly genoemd word, en zoo wel aen stuurboord is als aen bakboord, nae dat in het vaeren te pas komt.

De geleerden tasten dikwyls mis, wanneer zy by giffing woorden van onze tael uit andere haelen. Dus zegt de Heer Huidkoper in 't zelve boek p. 490. to trail is in 't Engelsche sleepen / en wordt gebruikt van al wat langs den grond sleept / en behouwt wy het woord trail alleen in de zee-
baert

baert erkennen is 't niet onwaerschynlyk dat wy het van de Engelschen ontleent hebben. Waerom moeten wy dat van de Engelschen ontleent hebben, en zy niet van ons? misschien hebben wy het geen van beiden van elkanderen ontleent. Men zal my niet licht wys maeken dat wy in onze tael woorden hebben die van Engelschen afkomst zyn, en nochtans zyn 'er meenigvuldige die in beide de taelen zyn. Komt het Engels niet voor een groot gedeelte van 't Engels Saxisch, daer Ten Kate en andere zoo veel afleidingen uithaalen in onze tael? en kunnen dus Engelsche en Nederduitsche woorden niet uiteenen oorsprong komen, zonder van elkander ontleent te zyn?

B E G R Y P E N.

Hoofd in Henrik den grooten p. 78. van den druk in folio t'Amst. 1626. zegd, hier begreep men hem over zyne schenksadjen aen Katholiken / voor berispte men hem. Ik geloof niet dat men dit woord in dien zin licht by eenen anderen goeden schryver zal vinden. het is eene letterlyke overzetting van het Latynsch *reprehendere*, en het Fransch *reprendre*. En ik twyfel niet, of in het Fransch boek daer Hoofd dit verhael uitgetrokken heeft zal gestaen hebben *on reprit le Roi*.

Dit woord schynt nae dien tyd Hoofd behaegt te hebben. Want ik vind dat hy het in zyne Nederlandsche Historie meermaelen in dien zin gebruikt. Ook heb ik in het leezen zyner schriften gevonden dat hy zich veelyds toegelegd heeft, niet alleen om de schikking zyner woorden verscheidene maelen nae die welke in de Latynsche tael gebruikelyk is te buigen, maer ook om woorden uit die tael letterlyk overgezet in onze tael over te brengen in dien zin, welken zy in 't Latyn of Fransch hebben. Om deeze aenmerking met eene groote meenigte voorbeelden, die in zyne schriften te vinden zyn, niet zeer lang te maeken zal ik deeze weinige bybrengen. In de
Ne.

Nederlandsche Historie VI. boek p. 219. van den druk t'Amsterdam by Schipper 1656. En ik kan zeggen / dat / by Man-
 gel van Juiste aenteekening de heugenis
 gespilt is van herscheibene doozluchtige
 daeden dooz DONKERE personen be-
 zreeben / dat is het latyn *obscuri homines*, ik
 geloof niet dat men ergens elders donker in
 dien zin zal vinden en X. boek p. 395.
 Men beboozhoofde Jan Heroenszoon te-
 gen Pieter Manningzoon en Piet Cl. dit
 beboozhoofden is 't Fransch *confrouter*. XVI.
 boek p. 643. Met den naekten degen in
 de vuist. *l'epée nue*. VIII. boek p. 710. de
 stebelingen hadden wel zes uitballen ge-
 daen om taal te scheppen. *pour prendre lan-
 gue*.

Oorsprong van het woord BENDE.

BANDE beteekent in de Fransche tael by de wapenkundigen eene rechte streep het derde deel van het schild beslaende, die dwars door het schild van den bovensten rechterhoek loopt, tot den ondersten linkerhoek.

Menago zegt in zyne *Dictionnaire etimologique*, dat Lipsius dat woord afleid van het hoogduitsch *Band* / welk lint beteekent en dat Caninius het afleid van het Italiaens *Bande*, welk komt van het Arabisch *Bend*. Ik houde het gevoelen van Lipsius voor het best en waerschynelykst.

Monetrier in zyn boek *de l'origine des armoiries* p. 199. zegt, dat de meeste geslachten in Vrankryk, die banden in hunne wapens voeren, dezelve songenomen hebben in den tyd toen Vrankryk in twee partyenschappen van Orleans en Borgondien verdeelt was, en dat in 't jaer 1410 de Hertog van Berri, die van de party van Orleans was, en de zyne eene bande voerden tot ken teeken van hunne party; gelyk die van Borgondien een *Santoir*, welk wy in onze tael een St. Andries kruis noemen, en brengt een oud geschrift by van deezen inhoud. 1410 *le Duc de Berry Et ceux de son parti portaient une bande, dont ils furent appellez les bandez*

deux ou ceux de la bande.

1411 ceux de Paris prirent chaperons pers & la croix St. Andrieu, & au milieu de la croix un ecu a fleurs de lys, & en moins de quinze jours avoit au dit Paris plus de cent milliers qu'hommes que femmes qu'enfans finex devant & derriere de la dite croix, & nul n'estoit dudit lieu qui ne l'avoit.

En Avril 1414 fut crié par tout Paris que chacun portast la bande, ce qui fut fait.

Le troisieme Aout fut commencé par les bandez une confrerie de St. Laurens aux blancs man-saux & disoient que c'estoit la confrerie des vrais & bons catholiques envers Dieu & leur droit Seigneur & n'osoit homme ou femme estre au moustier ne a leur feste s'il n'avoit la bande, & aucuns furent en tres grand danger de leur vie pource qu'ils n'en avoient point.

Le tresieme Septembre un jeune homme osta la bande a l'inage de Saint Huiſtache, qu'on lui avoit baillée, & la déchira en depit de ceux qui lui avoient baillée; tantost fut pris, fut tort ou droit, lui fut le poug coupé sur le pont Alluy, & bannit a toujours mais.

Le neuvieme May 1718 avant qu'il fut jour il y avoit a Paris plus de deux cens mille hommes ou femmes de tous estats, mesmes des Moines, principalement mendians, sans les enfans portans la croix St. Andry, ou de croyez ou d'autre matiere.

Waer by hy voegd uit Paradins jaerboeken van Borgondien, dat de Graef van Ar-nagnac met eenen grooten hoop krygsvolk de party van Orleans te hulp gekomen was, die alle scharpen van linnen tot veldteekens

kens droegen. (De scharpen worden gemeenlyk op den rechterschouder gedraegen, nederhangende onder den linker arm; welk de figuur is van de *bande* in een wapen, van den rechter bovenhoek, naer den linker beneedenhoek.) En daer van meent *Paradin* dat de witte scharpen gekomen zyn, die in zynen tyd van de Franschen gebruikt wierden. De Fransche Officieren draegen nu geene scharpen meer, doch hun veldteekens zyn altyd wit, als witte kordens op den hoed, wit papier enz. en dit meent men ook dat van dien tyd oorspronkelyk is.

Met dit oud geschrift van *Menetrier* komt het verhael van *Monstrelet*, die de gansche geschiedenis van die verdeeltlieden van Orleans en Borgondien beschreeven heeft, overeen. Die zegt in jaer 1410. Liv. 1. ch. 66. *En apres lesdits Orleannois vinrent a Montl'bery, & a sept lieues de Paris, & la & es villes a l'environ se logerent. Si portoient tous les Princes des alliances, & aussi tous leurs gens, de quelque estat qu'ils fussent tant d'Eglise comme seculiers, pour l'enseigne BENDES estroites, qui estoient de linge sur leurs espauls, pendans au fenestre bras de travers, ainsi que le porte un diacre en faisant le service de l'Eglise, en ch. 28. p. 121. zegt hy, dat die van de party van Orleans in 't jaer 1411 den naem kreegen van *Armaignacs*. Et de ce jour en avant furent appellez par la populace & ceux de Paris en commun langaige *Armignacs*, comme dit est si dessus. Lesquels tous & chacun d'eux portoient*

B sur

sur leurs habits & vestemens pour enseignes **BENDES**, comme autrefois avoient fait devant Paris. Ch. 94. p. 143. Et avoit le Duc de Berry (die was van de party van Orleans) non obstant qu'il fut aagé de plus de soixante & dix ans, épée & dague & hache d'armes, capelline d'acier en la teste, & un fremaillet au front devant moult riche: & dessus ses armeres une jaquette de pourpre & la **BENDE** dessus, toute semée de Marguerites. Zie ook ch. 95. p. 143. ch. 119. p. 198. ch. 127. p. 209. ch. 189. p. 260. en ch. 192. p. 262.

Pasquier, *recherches de la France* l. VIII. ch. 53. zegt, le mot de **BANDE** semble avoir quatre diverses significations entre nous: car quelquefois nous le prenons pour lier, comme bander une playe, quelquefois pour tendre comme bander une arbaleste, & se prend encore d'une autre façon entre ceux qui habitent les jeux de paume, qu'ils veulent jouer a la bende, qui est de perdre l'esteuf de celui qui l'a ramené sous la corde: outre toutes lesquelles significations il y a une autre beaucoup plus noble que toutes celles cy, quand nous disons qu'un homme se bande, c'est a dire se ligue encontre un autre, & du mesme mot vient que nous disons **BANDES** pour compagnies & troupes de guerre signification a mon jugement qui a pris sa source des querelles des maisons d'Orleans & de Bourgogne sous le regne de Charles sixieme. En daerop verhaelt. hy, by nae even als de voorgaande plaets, hoe die van Orleans witte scharpen droegen, die het volk *Bandes* noemde, en die van Borgondien het St. Andries kruis, en dat het volk die welke de party van Orleans

teans toegedaen waeren noemde *les bandes*, *chose*, zegt hy, *qui a depuis pris vogue entre nous, car lorsqu'il eschet que plusieurs machinent une conspiration, nous disons qu'ils se bandent a faire telle entreprise, & depuis par succes de tems nous avons raporté ce mot de BANDES aux compagnies de gens d'armes.*

In de historie nae deezen tyd vind men die afdeelingen van krygsvolk onder een hoofd, die nu *compagnien* genoemt worden. **BANDES** genoemt, *les vieilles bandes, les bandes noires, les bandes de Piemont, les bandes blanches, une bande de 100 hommes, les plus jolis compagnies qui fussent dans tout l'ost.* Ook voor alle verzaemelingen van volk en partychappen, *être de la bande d'un tel. Il est de notre bande, la bande joyeuse, faire une bande* enz. dus ziet men dat ten tyde van Karel den VIII. en Lodewyk den XII. de compagnien voetvolk *les bandes* genoemt wierden; by Pere Daniel hist. de la milice Françoise en in Brantome, Monluc en andere Schryvers van dien tyd vind men *les vieilles bandes, les bandes noires, les bandes de Piemont, &c.*

Menage zegt dat Pasquier daer ongelyk in heeft; dewyl het woord *bande* in de Fransche tael veel ouder dan die tyd is. Had hy om dit te bevestigen plaetsen van ouder Schryvers bygebracht die dit woord in die beteekenis gebruikt hebben, ik zoud het gelooven. Ik wil wel gelooven dat het woord *bande* zelf ouder in die tael is. Want waer zou anders *bande* in een wapen; en

het voeren van eene bande tot teeken van partyfchap van daen gekoomen zyn, indien het woord onbekend geweest had?

Doch de vraeg is of het in den zin van eene vergaedering by eenvoeging of faemenrotting, of ander gezelfchap van menfchen voor dien tyd gebruikelijk geweest is, gelyk nae dien tyd. Ik weet niet het dus in Froiffart of Monstrelet of eenigen ouderen Schryver gevonden te hebben, de oudfte in welken ik dit vinden kan is Comines, die eenige jaeren nae dien tyd gefchreeven heeft. Gelyk ik ook niet weet het woord **BENDE** in eenigen heel ouden Nederlandfchen Schryver gevonden te hebben.

En van dat *Bande*, welk gefchreeven wierd **BENDE**, meen ik dat ons woord **BENDE**, welk de hedendaegfche Schryvers, die zuiver Nederduitsch willen Schryven, gebruiken om compagnien krygsknechten mede te beteekenen, afkomstig is. En niet alleen van krygsknechten word dat woord gebruikt, maer ook van alle hoopen volks die van een gezelfchap of faemenrotting zyn: dus zegt men ook *eene bende werklieden* / *eene bende ftuulrovers* / *eene bende jonge gezellen* / *zelf eene bende byouten* / en Hoofd heeft eenige afgedeelde Scheepen *eene bende* genoemd, en in Houbraekens fchouwburg der Nederlandfche Schilders vind men dat te Rome en in Italien de Nederlandfche Schilders, die zich daer onthielden om hunne kunst te leeren of te oefenen, *de bende en de bende*

bendbogels genoemd wierden , en eene **bendnaem** kreeg.

Det is eventwel waer / zegt Menage, dat die manier van spreken komt van de **standaerden** / welke de Romeinen *Bandum* noemden / en tot bewys daarvan brengt hy vier plaetsen by, eene uit *Suidas*, eene uit het *etymologicum magnum*, eene uit *Simocatta* en eene uit *Stephanus Bisantinus*, welke, volgens myn oordeel wel bewyzen, dat in het laeter Grieks de veldteekenen der Romeinen **bander** genoemd wierden; doch niet dat die in het Latyn dien naem hadden. Hoewel echter waer is, dat die ook in 't Latyn *Bandum* genoemd zyn, gelyk men zien kan in het *glossarium* van *du Cange*, en ik vind dat die reedekaveling van hem meer vertooning geeft van geleerdheid dan van waarheid, dat woord *Bandum* komt van 't Arabisch *Bend*, welk een vaendel beteekend, en schynt dit woord in gebruik gekomen te zyn ten tyde der kruistochten, toen de Europische volkeren tegen de Sarafynen oorlogende, ook eenige krygswoorden van hen kunnen overgenoomen hebben, welk meer onder vyanden gebruikelijk is. Dus is het woord **Amirael** gekoomen van *Emir*, en **Cambort** en meer andere. Zie *Menage* in die woorden.

Doch het gevoelen van *Pasquier* dat de beteekenis van het Fransche *bande* van dien tweespalt tusschen Orleans Borgondien gekomen is, komt my veel waerder voor, dan het gevoelen van *Menage*, en van dat

woord, geloof ik' komt ons woord **Bende** / gelyk ook by ons die spreekwyzen van zene bande zyn / banden maeken en diergelyke in onze tael dezelve beteekenis hebben als in' de Fransche.

En daer van geloof ik dat ook het gebruik komt van het woord **KUIPEN**, voor veele moeite doen en groote bewegingen maeken, om in het vergeeven van een ampt, of verkrygen van een besluit, dat door veele stemmen gemaekt moet worden, de meerderheid te verkrygen. Men heeft gezegt ik zal myne banden vast leggen / of myne banden leggen vast / en om dat geene banden vaster gemaekt worden, dan de hoepeis, welke de banden der tonnen zyn, door de kuipers gewerkt worden, heeft men vervolgens gezegt die banden zyn vast gekuip. En eindelyk heeft het woord **KUIPEN** alleen, zonder daer banden by te voegen, die beteekenis gekreegen.

Ook dwaelt de Heer van Loon in het vyfde deel zyner aloude Hollandsche regeeringswyze bladz. 536. daer hy zegt dat **Banderots** een koppelwoord is / uit bande een standaert / en rot / een hoop volks saemengesteld / van welk woord **BANDE** dat van **BENDE** by ons zyne herkomst heeft / als wordende booz eenen zoo talryken hoop volks genoomen dat dezelve eene **BENDE**, dat is eene geheele banier of bendel met den anderen uitmaken.

Het woord *Banier* leid Menage ook af van

van *Bandum*, doch quaelyk, dat komt van *Ban*, welk opontbod beteekent. Gelyk *Pasquier recherches* liv. VIII. ch. 36. Zeer wel aenmerkt, dien hy, doch verkeerdt, wederlegt. Welk ik misschien noch eens breeder in eene andere verhandeling zal aantoonen, van dit woord *ban* kan behalven de plaetsen die *Menage* in dat woord bybrengt ook gezien worden *La Roque du ban & de l'arriere ban* ch. 1.

Ik geloof niet dat de Heer van Loon, die in diergelyke oudheden de geleerdste en bedreevendste man van ons land is, eene plaets uit eenigen ouden Franschen of Hollandschen schryver zal kunnen voort brengen daer het woord BANDE of BENDE gebruikt word, van volk dat onder eene banier behoort. Eene banier wierd alleen genoemt het volk dat onder den zelve Baenderheer behoorde, en een baenderheer wierd genoemt een ridder, die zoo machtig was, dat hy, wanneer hy van zynen koning of anderen oppervorst, ontboden wierd te veld te koomen zoo veel van zyne leenmannen kon doen opzitten, dat die ten weinigen het getal van vyf en twintig uitmaekten, die alle ridders in volle wapenrusting moesten zyn, waer van zy *hommes d'armes* genoemt wierden, die elk weer vier of vyf boogschutters te paerd, die ook edellieden zyn moesten, en knechts te voet mede brachten.

In de eerste schryvers die het woord *bande* voor eenen hoop volks gebruiken,

vind ik dat nooit van eene banier, maer wel van allerhande hoopen volks, die by een hoorden, groote en kleine zonder onderscheid. Dus zegt *Philippe de Comines* in zyn eerste boek 4 hoofdst. spreekende van de twee legers van Lodewyk den XI. koning van frankryk, en dat van den graef van charolois, den Hertog van Bretagne en andere Heeren die tegen hem opgestaen waeren. *Estoit nostre BENDE plus grosse que celle du Roi*, daer hy door het woord BENDE geene enkele banier, maer het gansch heir verstaet, en de schryver van het leeven van den Ridder Bayard. in het 32 hoofdstuk *le Prince d'Anhalt & ses Lansquenets, qui estoit la plus triomphante bende de tous les Allemans*. En dat dit geene banier was, is zeker, want landsknechten word a'tyd van voetvolk gezegt, en die onder een banier behoorden waeren te paerd, daer by was ook die *bende* vry groot, want in 't 38. hoofdstuk zegt hy, *Le gentil Prince d'Anhalt avec sa bende, qui estoit de sept a huit mille hommes*. En in het 41 hoofdstuk *incontinent le fit entendre au Providadour Messire André Gritti, qui amena trois cens hommes d'armes, huit cens chevaux legers, & deux mille hommes de pied*. De ceste BENDE, *a deux outrois milles de Montaignane, luy arrivé envoya deux cens hommes d'armes & mille hommes de pied en embusche*. En de inhoud van het 44 hoofdstuk is, *comment le Pape envoya une BENDE de sept a huit mille hommes devant une place du Duc de Ferrare, nommée la Bastide*, en in het

60 hoofdstuk daer hy den veldslag van Marignan beschryft, geeft hy dien naem aen het gansch heir der Zwitzers, zeggende *Par la gend' armerie de l'avantgarde fust le soir rompue ceste BENDE de suisses, ou une partie d'environ deux mille veins passer vis a vis du Roi, qui gaillardement les chargea.* En dus noemt hy ook in 't 57. het gansch heir des konings van Engeland. *Ainsi demoura ceste chose, & passa le Roi d'Angleterre avec sa BENDE au nez des François,* en van kleine hoopen, die van andere afgescheiden, of uit verscheidene vermengt wierden word dat van die schryvers ook gebruikt, zelf van byzondere compagnien, dus zegt *Comines* in 't tweede boek 1 hoofdst. *Nous les trouvasmes separez: & sa se departoient par BENDES & en desordre, comme peuple mal conduit* en wat laeger, & *les lui monstra la separez par BENDES,* en de schryver van het leeven van Bayard in het 35 hoofdstuk eenen tocht verhaelende welke die Ridder met eenig volk deed om den kapitein Malvezze die uit Trevisse quam eenen aenval op 't leeger doen te onderscheppen, zegt *Or n'y avoit il page ne varles en la BENDE,* en in 't 46 hoofdst. *le bon chevalier, & le capitaine Fontrailles passerent outre avec leurs BENDES* en in 't 59 hoofdst. *seurens soudainement envoyez trois capitaines triomphans avec leurs bendes, les Seigneurs de la Pallisse, de Humbercourt & d'Aubigny,* en wat verder *le Seigneur Prospere & sa bende disnoient a villa franche,* en daer op volgt *le Seigneur Prospere avoit bonnes espies, & fut adverty en allant a la messe*

messe dedans ceste petite ville de ville franche, que les François estoient aux champs en grand-nombre. Il fut reponce en son langage, qu'il sca-voit bien qu'il n'y avoit que le Capitaine Bayard & sa BENDE, si les autres n'estoient volez par dessus les montaignes. En in het 29 hoofdstuk daer hy verhaelt dat de Ridder Bayard op bevel van koning Lodewyk den XII. eene compagnie van vyf hondert voet knechten oprichtte, zegt hy *de tous les Capitaines n'y eust que celui, qui tres bien fournit sa BENDE*, en van de Venetiaenen zegt hy daer *le capitaine general de leurs gens estoit le Seigneur Barthelemy d'Alviane, qui entre autres gens avoit une bonne BENDE de ces Bresignels, qui portoient sa livrée blanc & rouge, tous gentils compagnons & nouris aux armes*. En in 't 53 hoofdstuk verhaeld hy dat de kapitein Bayard om zeekeren tocht te doen zyne compagnie in drie hoo-pen verdeelde, van welke hy zelf eenge-leide de tweede wierd geleid door zynen lieutenant den kapitein Pierrepond, en de derde door den bastaerd van Fay zynen guidon, en zegt hy *si furent deployées & mi-ses un vent les enseignes du gentil Duc de Lorraine, qu'il faisoit fort beau voir. Et cela rejouis-soit les coeurs des Gentilshommes de la compaignée, qui commencerent a marcher ainsi que ordonne a-voit esté le soir precedent, en trois BENDES, a trois jets d'arc l'une de l'autre*. En in 't 54 hoofdst. & a bride abatue veindrent secourir le Duc de Nemours & sa BENDE laquelle, combien qu'elle fust de peu de nombre, reculloient tousjours peu a peu les Espaignols. Ook vind ik in een steek-

steekspel welk te Parys gehouden is, by goe leegentheid van de intrede van Maria van Engeland huisvrouw van koning Lodewyk den twaelfden, dat daer de hoopen Ridders die in eenen hoop onder eenen Prins die hun hoofd was verscheenen *bandes* genoemd worden, welk woord in dien tyd schynt zeer veel in gebruik geweest te zyn, dit steekspel beschryft *Vulson de la Colombiere* in het eerste deel van zyn boek genoemd *le vrai theatre d'honneur & de chevalerie*, daer vind men p. 82. *Monsieur d'Alencon bien armé & accoustré & bardé tout de drap d'or & de velours noir decoupé sur drap d'or & L. toute SA BANDE hommes & bardes a bords de satin blanc decoupé sur velours noir. Apres entra Monsieur de Guise de Lorraine & SA BANDE, en ordre, trompettes devant, p. 184. le quatrième journée Monsieur vint & toute SA BANDE. p. 185. toute la dite bande depeeschée Monsieur de Vendosme courroit p. 186. Tantost entra Francois Monsieur de Bourbon avec SA BANDE. p. 192. Premièrement Monsieur courut contre un de LA BANDE de Francois Monsieur. p. 204. Ainsi fut depeeschée LA BANDE du Comte de St. Pol. p. 206. Monsieur de Vendosme & SA BANDE sont arrivés sur les rangs, trompettes, berants, puis escuyers, jaunes & bleus, & le tout bien accoustré au nombre de dix, en p. 212, 213 en 214 vind men de naemen der Ridders die behoorden onder de BANDES van Francois Monsieur de Bourbon, Monsieur de St. Pol, en Monsieur de Vendosme. Die alle bestaen uit acht,*

acht, tien of twaelf Ridders die geenfins onder hunne banieren behoorden, maer zich in hoopen onder die Heeren als hunne hoofden, alleen in dat steekspel, gefchaert hadden. Die hoopen zyn nae dien tyd niet meer *bandes* genoemt, maer *esquadrilles* en by verkorting *quadrilles*, zie van dat woord *Menetrier des Tournois, Foustes & Carroufels* p. 125.

Onder Lodewyk den 12 en Francois den eerften, wierden de compagnien voetvolk die in vasten dienst waeren en altyd vaste soldye trokken *Bandes* genoemt. Want de banieren dienden maer voor eenen bestemden tyd, en als die verstreken was, gingen die weder naer huis, en die *bandes* wierden ook *compagnies* genoemt. *Brautome dans l'eloge de Mr. de Strozzi. Estoit mort Mr. de Brissac, duquel toutes les Compagnies vindrent se joindre & se mettre dans celles de Mr. de Strozzi fors celles des vieilles bandes de Piemont.* En uit die banden zyn daer nae in vrankryk de regimenten opgerecht, die van laeter instelling zyn. *Pere Dan, hist. de la milice Francoise tom. II. p. 261. on donna le nom de Picardie au premier regiment qui fut fait en France, c'est a dire des BANDES, qui furent en deça de la Loire & on donna le nom de champagne au second regiment des autres vieilles bandes d'en deça de la Loire.* Vervolgens zegt hy *les vieilles BANDES qui avoient été mises sur pied depuis le commencement du regne de Louis XII.*

XII. en p. 271. en 272. zegt hy dat de banden van Piemont ook *les bandes noires* genoemd wierden, en dat uit de zelve het regiment van Piemont gemaakt is, en p. 179. zegt hy dat het regiment van *Bourbonnois* saemengevoegt is uit eenige compagnien, die genoemd wierden *les BANDES de Monferrat*.

V. BRAL.

B R A L L E N.

De Heer Huidekooper zegt in zyne proeve van tael en dichtkunde bladz. 120. Dit woord heeft my nooit behaegd / gelijk het ook noch niet doet; niettegenstaende men het sedert eene eeuw in onze beste dichters bindt. en p. 121. Het is buiten twyfel het zelve met pzaelen / en waarschyndlyk eerst uitgebonden van iemand die om een rymwoord verlegen was / toen men de versen aen zeeke getal van boeten en lettergrypen begon te binden. BRALLEN, pzaelen / pzael zyn van eenen oorsprong met pracht. En alle voorbeelden die hy van dat woord bybrengt zyn versen.

Doch Hoofd heeft het ook in onrym gebruikt Nederl. hist. XII. boek p. 461. van den druk van 1656. Dat zy gingen BRALLEN en heene stryken met klepnoo- dien / geld / goederen / koopwaaren en byandschattingen den lande afgeperst XII. boek p. 482. Op die dus BRALLEDE de schelde op quam vaeren en XIV boek p. 572. onder 't BRALLEN aldaer in de glozie zynre heroberingen. en XIX boek p. 746. Hy begaf zich weder sloop en quam met weldi- gen windbang van blaggen en winpels Ant-werpen boozby BRALLEN. en Gerard van Loon, dien hy meenigmaelen aenhaelt als eenen

eenen zeer goeden schryver in de Nederduitsche tael, zegt in de aloude historie 1 deel II boek p. 108. Dus zag men aan de eene 3de de legerteekens der zoo lang in de Romeinsche legers gedient hebbende Sababieren BRALLEN. en p. 128. Terwyl de ontrolde haendels der Gallen ter weder-3de BRALDEN.

Dat het overal waer het gebruikt word het zelve beteekent als PRAELEN is zeker waer. Doch of het daer van gemaekt is, of van den zelve oorsprong komt is by my niet buiten twyfel. My komt voor dat het 't zelve woord is als 't Fransch *briller*. Welk het zelve beteekent, en dewyl veele woorden in de Fransche tael en in de onze uit denzelve oorsprong komen, zouden deeze twee ook wel van eenen oorsprong kunnen zyn.

C O R D E W A N I E R S.

Onder de gilden in de Utrechtsche Jaerboeken gemeld vind men **Cordewaniers** en oude **Cordewaniers**. Dat zyn schoenmaekers en schoenlappers, zie de aenteekeningen van Mathaeus op den staet der hofhouding van Hertog karel van Bourgondien in 't eerste deel zyner analecta p. 256. van den druk in 4to van 1738.

Robert Etienne in zyn Diction-Gallico Latinum gedrukt te Parys 1556 in folio. Corduan, de quoi en fait le dessus des souliers. Corium.

Corduan proprement cuir de chèvre passé en tan. Je dis en tan. Car s'il estoit passé en galle seroit Maroquin. a Corduba urbe Hispaniae, ut quidam putant, unde hujusmodi coria afferebantur. On prononce corduen.

In 't Fransch word een schoenmaeker genoemd *un cordonier*. welk ook komt van *Cordua*. Doch ik geloof niet dat het oud nederduitsch *Cordewanier* van *Cordonier* komt, maer wel dat beide die woorden van eenen oorsprong koomen. Ook hebben de oude Franschen *Corduannier* geschreeven. *Monstrelet liv. 1. ch. 265. p. 319. Nous autres des mestiers Marocheaux & Corduanniers. Et les tanneaux de peaux velus &c.*

V I I.

G E B A E R E N.

De Heer Huidekoper zegt in zyne proeve van tael en dichtkunde p. 491. **GEBAAAR** is eigentlyk allerlei uiterlyke beweging / die men begrypen kan onder den naam van houding of gelaat / 't werkwoord daar van af komstig is **GEBAAAREN**.

Dit werkwoord **GEBAAEREN** is een goed nederduitsch woord. Doch ik weet niet dat ik het ooit van iemand in Holland heb hooren gebruiken, of in eenigen nieuwen Holländischen Schryver geleezen.

In Vlaenderen word het daegelyks gebruikt, voor zich houden, uiterlyk vertoonon, aenstellen gelyk wy zeggen, en daer word het zoo wel van de woorden als van de uiterlyke houding en gelaet gebruikt. **Hij** gebaert zich voolph / **hy** gebaert zich droevig / **hy** gebaert zich zot. enz. **hy** gebaerde zich dood / voor **hy** hield zich of **hy** dood was. **Hij** gebaert zich ziek. **Hij** gebaert zich doof. **Hij** gebaert zich te slaepen. **Ik** gebaerde my of **ik** daer niet van wist. Heb ik daer duizend en meermaelen gehoort.

En hier van komt het woord **BAEREN** of **BEEREN**, welk eigentlyk eene verkorting van dit woord is, en noch tegenwoordig gebruikt word van groot geschreeuw

C

met

met veel beweging en gewoel, voornamelyk van menschen die kyven. Want de driften van droefheid, blydschap, toorn en diergelyke worden doorgaens met groot geschreeuw en veele beweging geuit.

Doch de ouden hebben dit woord ook in den zelve zin gebruikt als men tegenwoordig in vlaenderen gebaeren gebruikt. In het verhael der zaeken in 't sticht van Utrecht en in Holland voorgevallen in de Jaeren 1481. 82 en 83. in de analecta van Mathaeus I. deel p. 499. van den druk is quarto. Ende die Bisscop reed in mit syn bynden / ende wert eerlyk ontfangen / en alle dat volc in 't gemeen BEERDEN of 't hem lief waer geweest. GEBBERDE zegt de overzetter van Jan van der Beeks geschiedenis der bisschoppen van Utrecht p. 171. van 't derde deel der zelve analecta. Als beide de partpen te helde laghen / elk tegen den anderen / dede Bisscop Henric sine tenten opzeken tegens der nacht / ende GEBBERDE of hy blien woude.

En hier van komt het woord **voorbarrig** / welk eigentlyk beteekent iemand die te haestig en te schielyk in zyne driften voortvaert, en misbaar en handgebaar.

V I I I.

H. A. E. S.

Men zegt van iemand die gekke frasen aenvangt, daer een streek doorloopt het is een haes. Voornaemelyk als daer wat blooheid onderloopt, den oorsprong van dit zeggen vind ik by P. Daniel hist. de la milice Francoise liv. I. ch. II. p. 25. *Fair a la guerre & sur tout abandonner son bouclier pour fuir plus vite étoit le dernier deshonneur, & c'est une chose remarquable que dans la loi salique il y a une amende déterminée de quinze sous d'or & demié, contre celui qui auroit reproché a un homme, sans pouvoit la prouver qu'il auroit fui dans le combat & jetté son bouclier, & par la même raison une amende de dix sels d'or contre celui qui auroit apellé un autre du nom de lièvre. Si quis alterum leporem clamaverit solidis sex culpabilis judicetur.*

J E G E N. T E G E N.

Leupenius in zyne aenmerkingen op de Nederduitsche tael gedrukt te Amsterdā 1633. zegt p. 73. Zoo is 'er ook groot onderscheid tusschen TEGEN en JEGEN; TEGEN wordt ten quaede / JEGEN ten goede gendoomen / wreed TEGEN zynen vrand / mild JEGEN zynen vrand.

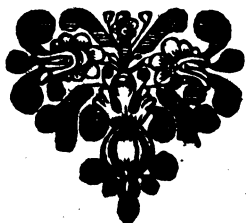
Hoofd en Henrik den grooten p. 12. van den druk in folio t'Amst. 1626. Vindhoudende JEGENS den Prins van Conde. en p. 78. Hier begreep men hem over zyne schenkaakjen aan Katholphen schaergheld JEGEN gereformeerden. Nederl. hist. IX. boek p. 369. van den druk t'Amst. 1656. De Prins des dingsdags tot Leyden gekoomen verneegde daar alles dooz minlyke aanspraak / hooglyk verheffende de vroomheid der overheid en burgerpe met verzeeking dat zulx JEGENS hen / hunne kinderen en kindskinderen gedacht zou worden. XX. boek p. 796. 't welk geschiedende JEGENS u altpd erkend zal worden.

Quaelyk zegt hy in Henrik den Grooten p. 87. Gy zyt genoeg verzeekert van 't recht myns goeden broeders tot het rijk en in gewisse overtuigd van schuldige gehoozzaamheid TEGENS HEM dat TEGENS
HEM

HEM zegt daer recht het tegendeel van 't geen hy wilde zeggen.

TEGEN is in het Fransch *contre*, JEGEN is *envers*, van jegen komt bejegenen.

Op dit onderscheid word thans weinig acht gegeven, schoon het zeer weezentlyk is. Zoo zyn 'er meer woorden in onze tael, die maer eene letter verschil hebben, en van gansch onderscheidene betekenis zyn, en dagelyks in de gemeene spraek, en zelf meenigmaelen van kundige Schryvers het een voor het ander gebruikt worden, als *kennen* en *kunnen* / *leggen* en *liggen* waer van zie *Huidekoper*, proeve van tael en dichtk. bladz. 219. en 506. en meer andere.

X.

K E E R L.

Over den oorspronk van dit woord zyn verscheidene gevoelens.

Sommige meenen dat het een eernaem is, en grootmoedigheid en dapperheid be- teekent, en dat men eenen man zeer hoog willende pryzen plagt te zeggen **het is een Karel** / en dat men het woord met eene a **KAREL** moet schryven. Dns zegt *Caseneuve* in zyne *Dictionaire Etymologique* in het woord **CHARLE**. *Nous l'avons formé de Carolus, derivé de Karle, qui en langue Teudisque signifie magnanime & genereux. Comme remarque du Tillet en son recueil des Rois de France, & Pontus Heuterus en son traité intitulé Etyma variorum nominum, utriusque sexus hominum, Germanicae originis Carl, postea Carel, Carolus durus, fortis, firmus, constans.*

En ik heb in myne jonkheid eenen ouden Heer gekent, die veel geleerdheid en weeten- schap bezat, wiens voornaem **Karel** was, die vast staende hield, dat dit woord van **Karel** den grooten afkomstig was, en niet de voornaem **Karel** van dit woord, en dat de naem en gedachtenis van dien schryver nae zynen dood in zoo groot een waerde gehouden was, dat men om iemand zeer hoog te pryzen zou gezegt hebben, **het is een man als Karel** / en vervolgens
by

by verkorting **het is een Karel.**

Doch dat komt my om veelerleye reedenen niet waerschynelyk voor.

Voor eerst, om dat dit woord nooit tot teeken van groote eer of achting gebruikt wordt, en men wel eenen geringen man met den naem van KEEREL aanspreekt, maer nooit een grooten of aanzienlyken: en de gemeene lieden malkanderen wel KEEREL noemen, maer nooit die welke wat meer zyn. Men zegt nooit van eenen grooten staetsdienaer of veldheer, **het is een verstandig / of byaef heerel /** maer wel van eenen werkman of soldaet, of diergelyken en met den naem van KEEREL zyn de krygs officieren gewoon hunne soldaeten toe te spreken; doch nooit hunne overstens of huns gelyken, en als men eens van groote Heeren spreekt en die met den naem van KEEREL noemt, is het altyd tot verachting, **het is een slecht heerel / een gierig heerel / een vuil heerel /** endiergelyke.

Ten tweeden zoo het daer van daen quam, zou men zekerlyk KAREL moeten schryven, en bynae op alle plaetsen word dat woord anders uitgesproken dan KAREL, wanneer het den voornaem van eenen man beteekent, en zoo dat men daer geenen klank van eene a in hoort, maer wel den allersterksten klank van ce gelyk de Grieksche α, of het Fransch ai.

Ten derden, in de Fransche tael, noch oude, noch hedendaegsche, vind men

geen een woord, dat eenige gelykenis nae dit heeft, welk evenwel, volgens myne gedachten, zou moeten zyn, indien die naem in zoo waerdig eene geheugenis gebleeven was, dat men mannen van groote deugden of verdiensten tot eer gercekent zou hebben, hen met dien naem te noemen. Want het is veel waerschylyker dat die naam in zoo hoog eene achting zou gebleeven zyn, by zyne eigene onderdaenen dan by een overwonnen volk.

Ik vind eenen anderen oorsprong van dien naem in de Geschiedenissen van Engeland van *Rapin de Thoiras*, in welke hy achter het eerste deel gevoegd heeft eene verhandeling over de regeering der Engelsaxen. Daer hy, eene afdeeling beschryvende van de verscheidene staeten en rangen onder dat volk, zegt *le Dernier ordre du peuple Saxon, j'entens du peuple libre, étoit celui des CEORLES, c'est a dire des marchands, des artisans, des habitans de la Campagne & autres. C'est de la sans doute qu'est venu le nom de CHURLE, ou KERLE, qu'on donne par mepris aux gens de basse condition.*

Dit komt my veel waerschylyker voor. Want uit het Engelsaxisch hebben meenigvuldige woorden in onze tael hunnen oorsprong. Gelyk Ten Kate en andere aengetoont hebben.

In Alkemade's Displechtigheden I. deel 18 hoofdst. bladz. 267. vind men dat in Zweeden en de andere Noordsche gewesten een gewoonte was die *kerlslag* / en *kerlmael*.

maeltpd genoemd wierd. **Te woeten /** zegt hy als een dienaar zynen Heer aldaer eenige jaeren getrouwt en welgedient heeft / recht de Heer eene treffelyke maeltpd aen vooz zyne en des dienaers bylenden welke daer op genoodigt wozen. Deze vergaederd zynde doet de Heer aen de zelve eene korte aenspraek / meldende de goede en getrouwe diensten van zynen dienaar / en dat hy ter erkentenis van de zelve dan voozneemen is hem tot eenen KERL te maeken / dat is / dat hy wil dat hy vooztaen zich zelfs zal wezen. Dit gezegd zynde neemt de Heer een rapier of degen in de hand / slaet daer mede den dienaar om de ooren / en schenkt hem den zelven degen / met deeze bygeboegde woorden: **Dat hy hem dus stelt op zyne bype voeten / ende ontflaet uit zynen dienst : opdat hy uit dien slag zoude leeren alles altpd van zynen Heer te verdragen / hoe zwaer ook / of onaengenaem het hem zoude mogen wezen : ende uit den geschonken degen / dat hy hem ALS EEN RECHTSCHAFFEN KEERL tegen alle andere / die hem vooztaen zouden willen berongelphen / beschermen mogte en verweeren.**

Daer uit ziet men dat een KEERL genoemd wierd, een vrygemaekte dienaar. Welke zekerlyk zyn van het geringste soort van het volk, daerom zegt ook *Rapin le dernier ordre du peuple Saxon, J'ENTENS DU PEUPLE LIBRE, étoit celui des CEORLES.*

Het geringe volk, de boeren en dierge-

gelyke , waeren in oude tyden , dienstbaer , de eene meerder de andere minder , sommige geheel lyfeigen , van die dienstbaerheden oudstydts in Holland kan men zien van Loon in de eerste deelen zyner aloude Hollandsche regeering , en dat dit onder de Engelsaxen ook plaets gehad heeft , blykt daer uit dat die dienstbaerheid in 't jaer 1381 noch in Engeland plaets had. Gelyk men zien kan in *Froissart* liv. 11. ch. 74. en dus is het noch op veele plaetsen in duitshland , en zoo ik geloof ook in Zweeden en het noorden. Hoe het in Poolen is zie *Hartknoch de rep. Polonica* 11, 5, 12 en op andere plaetsen.

Spelman in glossario Archacologico, dien Alkemade tot bewys aenhact , zegt in het woord CEORLUS. *Coerlus , Cirilus , Cirli-seus sax. opt. rusticus. Paganus.* en dat met eenige aengehaelde plaetsen beweezen hebbende voegt hy daer onder by. *Hinc Germ. KERLE , robustus , atque inde nomen proprium Carolus. Sed Angli bodie CARLE & CHURLE per ignominiam dicimus.* en in het woord KARLE. *Homo simpliciter & pro famulo , inde Saxonibus nostris BUSCARLUS homo nauticus , & HUSCARLUS homo domesticus , vide haec suis locis. Sane KEARLE etiam bodie accipitur ab Alemannis de homine probe strenuo , ut notat Goldastus ad Ekkehardi Fun. cap. 1. CAROLUMQUE inde dici opinatur , & pro homine simpliciter in suavia & Saxonia.*

Zoo dat ik geloof dat men om dat woord wel te schryven KEERL moet schryven.

X I.

L I V R E Y.

By de lange verhandeling van den Heer Huidekoper in zyne proeve van tael en dichtkunde over het woord *Livrey* van p. 300 tot 328. kan ook gevoegd worden.

LIVREY, of LEVREY, hoe men het schryven wil, komt zekerlyk van *leebe-ten* / in 't Fransch *livrer*. Het zy dit kome van *liberare*, gelyk de Heer Huidekoper stelt, of misschien een oorspronkelyk woord zy in beide de taelen, en het woord *liberare*, dat geen oud Latyn in die beteekenis is, maer van laeter tyd, daer van gemaakt zy, daer de Heer Huidekoper ook wel wat nae schynt te hellen. want het is heel zeker, dat in beide die taelen woorden zyn, die de zelve beteekenis hebben, en van welke men niet zeggen kan of het Fransch woord van het ons afkomstig zy, of het ons van het Fransch. Want de Franschen, eer zy zich van Gallienmeesters gemaakt hadden, waeren een duitfch volk, niet ver van onze grenzen woonachtig, en onder de vriesen behoorende onder welke wy ook behoorden. En hunne tael, eer die met de oude celtische en

Ro-

Romeinsche vermengt was, was de zelve als de onze.

Al van zeer oude tyden wierden de kleederen, die van groote Heeren gegeven wierden LIVREYEN genoemd. Doch die waeren zeer verscheiden van die welke nu aen de knechts gegeven worden, en beteekenden niet dat de geene die de zelve droegen in dienstbaerheid waeren van de geene die hen dezelve gegeven hadden. Koningen, Princen, Graeven en andere regeerende Heeren hadden de gewoonte aen hunne vassallen, Ridders en andere edellieden, die aen hun hof quaemen, en hunne vrienden waeren, en geensins hunne bediendens of huisgenooten, by zekere gelegentheden kleederen te geeven die LIVREY genoemd wierden.

Van Loon in zyne aloude regeeringswys van Holland V. deel 7 hoofd. bladz. 397. toont aen dat de Graeven van Holland jaerlyks aen de Ridders uit de huizen Arkel, Gaesbeek, Brederode, Abkoude, De Lek, Viaenen, Asperen, Montfoort, Kuilenburg en anderen met den aenvang des jaers, dat is, nae den hof styl met Paefchen, kleederen uitdeelden. Melis stoke spreekt Herman van Woerden en Geraerd van Velzen, in de beschryving hoe zy Graef Floris gevangen naemen, dus aen.

Oec weet ik wel dat hi
 't Sinen oversten rade die had geset /
 En betrouwde die veele bet
 Dan du hem naer deedſ aenſcine /
 Du droechſ oec die cleder sine /
 En da Beraet ſelle man
 Had oec sine cleder an.

En Beka de Episcopus Trajectinus in Joh.
 11. deeze zelve geschiedenis verhaelende
 zegt, *Praedicti grassatores. (prob pudor) adhuc
 ejusdem comitis vestimentis amicti, ac eodem die
 suis alimentis in Trajecto depassi tantum Princi-
 pem traditorie captivarunt.*

En Melis Stoke in Jan den 11.

Ende Heer Florens had ontsaen /
 Dan Bozſele den Grave over Here
 En hulde geſworen dat was mere
 En droech deſ Graven cleder aen.

*Pere Daniel bist. de France. tom. V. p. 124.
 van den druk in 12 te Amsterdam 1742.
 zegt van Lodewyk den negenden, c'étoit
 la coutume que le Roi aux fêtes de Noel fit pre-
 sent aux Seigneurs qui étoient a la Cour de certai-
 nes capes ou casaques, dont ils se revetoient sur le
 champ c'est ce qui dans des anciens comptes de la
 maison du Roi, qu'on voit a la chambre des com-
 ptes de Paris est apellé du nom de LIVREE, par-
 ce que le Roi donnoit ou livroit lui même ses ba-
 bits aux Seigneurs. En bist. de la milice France.
 liv. IV. ch. 2. p. 161. On voit par divers mé-
 numens de la chambre des comptes, que les LI-
 VRES;*

VREES, c'est à dire les habits que nos Rois donnoient aux grandes fêtes a plusieurs Seigneurs Officiers de leur maison & autres commensaux sont appellez tantôt du nom de LIVREE tantôt du nom de robe.

En Froissard verhaelt in het IV. boek zyner Geschiedenissen van vrankryk in 't 26 hoofdstuk dat de Hertog van Touraine naederhand Hertog van Orleans Broeder van karel den zesden koning van Vrankryk eenen Heer Pierre de Craon, die een Ridder van groot aanzien was, en bloedverwand van den Hertog van Bretagne, zoo zeer beminde dat hy hem overal voor zynen vriend en gezel met zich naem, en hem altyd kleederen gaf van het zelve laeken daer hy zyne eigene kleederen van makte, en alle zyne geheimen aen den zelveu betrouwde.

Doch ik kan niet denken dat die kleederen alle van eene koleur waeren, met het wapen van die Vorsten overeenkomende, gelyk de Heer van Loon schynt te willen te kennen geeven, dat is van veel laeter uitvinding, en die naem van LIVREY en de hedendaegsche gewoonte schynen den Heer van Loon in die gedachten gebracht te hebben. Ook waeren die Heeren en Ridders geene huisgenooten. Sommige der zelveu waeren wel Raeden of hadden bedieningen aen de huizen dier Vorsten, en sommige de tafel aen 't hof, doch niet alle, en die bedieningen waeren niet van dien aard, gelyk die welke nulivrey draegen.

Het

Het komt my voor dat die kleederen tot geschenken gegeven wierden om hen daer mede eer aen te doen, dat klaer blykt in het voorbeeld van *Pierre de Craon* die eveneens gekleed was als de Hertog van Tournaine, en dat die geschenken bynae van dien aerd waeren, als noch heeden in Turkyen en Perſien de gewoonte is, daer de Bassaes en Chans, als hen groote eer aengedaen word een kleet uit de kleerkamer van den grooten Heer of koning tot een geschenk krygen, dat *Hastan* of *Halaet* genoemd word.

Want niet alleen aen Heeren, maer ook aen vrouwen vind ik dat zulke kleederen gegeven wierden. *Brantome des hommes illustres & grands Capitaines François tom. 1. dans l'eloge de François L.* sprekende van de milddaedigheid van dien koning zegt: *Il n'y a voit nocces grandes qui se fissent qui ne furent salennisées par de tournois, ou de combats, ou de mascarades, ou de habillemens fort riches, tant d'hommes que de Dames, les quelles avoient de lui de grandes LIVREES. J'en ai vu des coffres & des garde-robes d'aucunes Dames de ce tems la si pleines de robes que le Roi leur avoit données en telles magnificences & fêtes, que d'estoit une grande richesse.*

Ik vind evenwel dat in sommige voornaeme plechtigheden ook groote Heeren eenerhande kleederen droegen, yeder nae dat zy van den zelve rang waeren, Froisfart in het 114 hoofdstuk van zyn vierde boek de plechtigheid beschryvende der kroo-

krooning van Henrik van Lankaster tot koning van Engeland zegt. *Et s'en retourna la procession en la dicte Eglise, & le Roi ensuiuant après & tous les Seigneurs avec le Roi, & les Ducs, contes & Barons avoient longues boupelandes d'ecarlare & longs manteaux fourrez de menu ver, & grans chaperons aussi fourrez, en celle maniere, & tous les Ducs & les contes avoient trois honores de menu-ver assises sur l'épaule senestre, d'un quartier de long ou environ, & les Barons n'en avoient que deux & tous autres chevaliers ou escuyers avoient boupelandes fourrées de LIVREE & estoient d'ecarlare.*

En dus vind men by de krooningen van koningen, intreeden en andere gelegentheden veeltids veele van eenen rang even eens gekleed, gelyk by de intrede van Karel den VII. in Parys by Monstrelet in 't tweede boek p. 143. en op andere plaetsen. Dus zegt Monstrelet in 't zelve tweede boek pag. 105. dat hy de intrede van Hertog Philips van Borgondien te Atrecht zes vrouwen even eens gekleed waeren, die achter de Hertogin van Borgondien reeden, *Et derriere elle Chevauchoit sur baquenies six de ses Dames & Demoiselles moult richement & noblement habillées, d'une parure, leurs robes & chaperons chargez & couvers d'orfaverie. Et après suivoient trois chars de parement, au estoient la Comtesse de Namur, & aucunes autres moult nobles Dames & Demoiselles de la dicte Duchesse: vestue aussi de pareilles & semblables robes & chaperons qu'estoient celles qui estoient sur los dictes baquenées.*

En

En zoo wierden ook de teekens die gedraegen wierden om te toonen, dat zy van eenen aenhang en party waeren, of van een genoodschap **LIVREES** genoemd. *Monstrelet. liv. 1. ch. 102. p. 157. Et alors tous les Parisiens avoient esté d'une LIVREE, laquelle ils portoient, de blancs chaperons, afin qu'ils pussent mieux cognoistre ceux qui estoient de leur parti & alliance, & mesmement le feirent porter a plusieurs Princes & autres nobles hommes, & qui plus est depuis le porta le Roi en propre personne. en ch. 305. Les Ducs d'Acquitaine de Bourgogne, de Berry, de Lorraine, Les comtes de Nevers, Charolois, & plusieurs autres prelates, chevaliers, & autres gens portans blancs chapeaux pour LIVREES. En Phil. de Comines liv. III. ch. 6. Tout homme portoit la LIVREE du Comte de Warwick en wat daer nae, le dit Vauclet me manda a disner, qui estoit bien accompagné & avoit le ravesstre d'or sur le bonnet, qui estoit la LIVREE dudit comte, qui estoit un baton noir, & tous les autres semblablement, & qui ne pouvoit l'avoir d'or l'avoir de drap, & me fut dit a ce disner qu'incontinent que le messenger fut arrivé d'Angleterre, qui leur avoit porté cette nouvelle qu'en moins d'un quart d'heure chacun portoit la dite LIVREE.*

En dus zeide ook de Heer van Humbercourt aen de Lüikenaers, dat hy weinig jaeren geleeden in haere stad gildebroeder geweest had van het Smits gild by Comines liv. II. ch. 3. *qu'il n'y avoit gueres qu'il avoit esté d'un de leurs mestiers qui estoit des*

D

mar.

marechaux & des Fevres, & en avoit porté ROBE DE LIVREE.

En dus vind men in de steekspeelen de Ridderd die van de zelve bande of quadrille waeren, met eenerlye stukken, scharpen en andere sieraeden opgeschikt. Welk alles LIVREE genoemd wierd, en in alle diergelyke plechtigheden. By *Vulson de la Colombiere liv. 1. du vrai theatre de bonneur & de chevalerie p. 181. Les Capitaines du Camp estoient sept sous accoustrez de couleurs de mondits Seigneur, a tel jour tel habit.*

De soldaeten van dezelve Compagnie of Regiment met eenerley kleederen te kleeden, welk eertyds ook *litzep* en nu *mona-teering* genoemd word, is van noch geen oud gebruik. In myne jonkheid heb ik oude officieren gekend, die my verhaeld hebben dat hen heugde dat noch de soldaeten geene eenerleye kleederen hadden, maer elk zyn eigen kleed droeg, en hy hun tyd het gebruik van die eveneens te kleeden ingevoerd was, doch evenwel hadden zy eenige teekens, waer aen men kennen kon onder welk vaendel zy behoorden. Welk, zoo ik het wel onthouden heb nestels waeren, doch darf dat niet verzeekeren, om dat 't heel lang geleeden is, en ik zeer jong zynde toen my dat verhaeld wierd, en niet denkende dat my dit daer nae zou te pas komen, daer zoo net geen acht opgeslaegen heb, en nu leefd niemand meer, die my dat zeggen kan. Dacht ik vinde in alle onze krygs-
wet-

wetten geene ouder order op het stuk der kleeding, dan die van Willem den III. Prins van Oranje den 3. Juni 1684. En zoo is het ook by de meeste andere volken geweest. In Vrankryk evenwel schynt dat wat vroeger in gebruik geweest te zyn. Zie *Daniel Hist. de la milice Francoise* liv. iv. ch. 2. p 160. en 161. daer my evenwel voorkomt dat het niet dan in des konings lyfwacht gebruikelyk geweest is, en dat die eenerlye kleederen maer op sommige plechtige dagen wierden aengetrokken. Welk ik voor de eerste mael vind in de intrede die Philips de goede te Atrecht deed in 't jaer 1435. toen hy daer den vrede maekte met karel den zevenden Koning van Vrankryk. By *Monstrelet liv. 11. p 104. Si entra le dict Duc en la ville d'Arras en moult belle ordonnance, & avoit devant lui archiers pour la garde de son cors, tous vestus d'une parure, & mesme sorte d'habit*, en daer vind men ook p. 105. *Les archiers de la ville tous vestus de robes pareilles.* En wat soort van kleederen die lyfwacht van den Hertog hadden. vind men in de intrede van den zelve Hertog te Gent in 't jaer 1458. by *Monstrelet liv. 11. p. 71. Et entour les Duc estoient cinquante archiers de son corps a pied vestus de leurs heucques, chacun une vougue en la main.*

Ook vind ik iets van eenerhande kleeding in het verhael der dingen, die in Holland en het Sticht van Utrecht gebeurd zyn in de analecta van Mattheus III. deel

p. 488. cap. 122. Ende alle die **Hollandfche Steden** groot ende klein / ende voert alle die **dozpen** die onder die steden hoerden hadden hoer volck daer mede / dit volck aldus vergadert wesende soo heeft elck groot of klein een burgermeester of enen oberste uit hoere stede mede gehad / die zo gehoer gaben / ende elke stede had hoer wimpel mede / ende hoer volck gecleed niet der stede kleedinge ende dat volck uit die steden en dozpen was omtrent acht duysent.

Ook vind ik in het leeven van den Kapitein Bayard in 't 109. hoofdstuk van de Venetiaensche krygsbenden.

Le Capitaine general de leurs gens de pied estoit Barthelemy d'Alviane qui entre autres gens avoit une bande de ses Besignels, qui portoient sa LIVREE de blanc & rouge tous gentils compagnons & nouris aux armes. En in 't 54. hoofdstuk in 't verhael van den veldslag by Ravenne gehouden op paeschdag in 't jaer 1512. *Si s'encourut le Seigneur d'Alegre droit a son avant garde, & de loing avisa la bende de Messire Robert de la Marche, qui portoient en devise blanc & noir. Si leur escria, blanc & noir marchez.*

Doch die steden kleeding is zeekerlyk geene geheele kleeding geweest, gelyk men nu aen de soldaeten geeft, maer kappen of boventokken die **kasakken** genoemd wierden, daer zekere tekens aen waeren, waer aen het volk van yeder stad kenbaer was. Welk teekens *devises* genoemd wierden, gelyk men in de laetste plaets uit het leeven van Bayard zien kan, *ils portoient en de.*

devise blanc & noir. Zie Menage in 't woord *devise*.

Dat *blanc & rouge, & blanc & noir* komt my voor dat scharpen geweest zyn. Hoewel het ook kunnen wapenrokken geweest zyn, die *boquetons* genoemd wierden. Zie Menage in *Hoqueton*. Want zy waeren gewapent en konden geene andere kleederen aen hebben, daer men hen aen kennen kon, en ook geloof ik niet dat zy in gevechten die wapenrokken aen hadden, of dat men aen de zelve hen kennen kon. Want waer toe zou dan gediend hebben, dat men op eenen tocht uitgaende het volk over hunne kleederen of wapenen een hemd liet aantrekken? op dat zy, indien zy by ongeval in verwarring geraekten makenderen daer aen kennen konden, welk *une camifade* genoemd wierd. Zie daer van een voorbeeld in het leeven van Bayard in 't 61. hoofdstuk p. 382. En *Daniel bist. de France tom. X. p. 132.* Hoofd noemt dat een *hemdetocht*. En zegt in 't IX. boek der Nederlandsehe historie p. 230. dat Davila in 't jaer 1154. eenen *hemdetocht* deed om 't leeger van Graef Lodewyk van Nassau by Maastricht aen te tasten.

Ook vind ik noch eene steedekleding by *Froissart liv. 1. ch. 112. p. 201. en 202.* in 't jaer 1331. *Ceux de la chatellenie de Courtrai, & puis ceux de Bruges, du Dam, & de l'escluse & ceux du Franc estoient armés la greigneur partie de maillets, de chapeaux de fer, de boquetons, & de gands de fer de balaine: & par-*

soit chacun plançon a piquet de fer à cirville : & avoient les villes differentes armes pour cognoistre une compagnie d'avecques l'autre. L'une avoit LIVREB de cotto jaune, & de bleu : les autres une bande noire sur une cotta rouge les autres obveronnez de blanc sur une cotta bleue, les autres plantez de vert & de bleu : les autres une faisse eslanguettée de blanc & de noir : les autres escartellées de blanc & de rouge, les autres coupé de rouge dessus & de blanc dessous, & avoient chacun bannieres de leurs maistres-mestiers, & grans couteaux a leurs costez parmi leurs ceintures. Dit kan men ook wel zien dat geene volle kleeding was, die cottes waeren cottes de mailles, welke een soort van kamifooltjens of borstrokken waeren met yzere maellen gevoerd.

Doch dat de Ridders, en alle die te paerd geheel gewapend waeren, welke *hommes d'armes* of *gens d'armes* genoemd wierden, in dien tyd noch geene teekens hadden om malkanderen te kunnen kennen; kan men klaer zien uit de geschiedenis welke Froissart verhaelt liv. 1. ch. 207. p. 213. 214. 219. van *Galhaut de Ribaudemont* en *Regnaud de Baillaut*.

Dat groote Heeren hunne knechten en bedienden eenerley librey gaven, schynt van veel ouder gebruik geweest te zyn.

De graeven van *Estain* en *Saillant* in *Rouerges* hebben een voorrecht, dat zy altyd het zelve wapen mogen voeren dat de koningen van Frankryk voeren, met eene kleine breuk, en hunne bedienden dezelve livrey gee-

geeven, die de koning geeft. Dat, zeggen zy, is aen hun geslacht gegeeven door Philip August in 't Jaer 1254. toen een hunner voorouders in den veldslag by Bouvines, dien koning, die door eenen Hoogduitschen ruiters van zyn paerd geworpen was, weder oprechte en te paerd help. Zie *Daniel bist. de France* in 't ryk van Phil. Aug. in 't Jaer 1214. tom. III. p. 141 en 142. van den Paryschen druk in 4to en tom. IV. p. 557 en 558. van den Amsterdamschen druk in .12. waer uit blykt dat in dien tyd al in gebruik geweest moet zyn aen knechts *livres* te geeven. Ook vind ik in *Froissart* liv. IV. ch. 114. p. 311. toen Henrik van Lankaster te Londen koning gekroond wierd door afstand van Richard den tweeden, in de beschryving van de plechtigheid, met welke die koning uit den touring om te Westmunster gekroont te worden, dat onder het gevolg van dien koning was *grand nombre de Seigneurs & leurs gens, chacun vestu DE SA LIVREE en devise.*

Doch ik geloof ook niet dat die *livres* toen in eene geheele kleeding bestond, misschien zal die in eene kasak of mantel bestaen hebben, die zy in dagen van plechtigheid aendeeden, gelyk nu noch de boorden van steden, gerechten, heerlykheden, gilden en diergelyke in plechtige omgangen. Of in eenig ander teeken, als eene kap of mouw, gelyk dezelve *Daniel* zegt. *bist. de la milice Fr.* liv. IV. ch. 2. p. 161. *François I. dans une ordonnance de 1533. se con-*

sente que les archers portent a leur casaque une manche de la livrée de leur capitaine, & il se pouvoit faire que de la est venue une coutume par exemple, dans la maison du Duc de Luxembourg, que les gens de sa livrée portent une manche toute différente du reste du justaucors. Die Hertog van Luxemburg was van het huis van *Monmorenci*, en alle de Heeren van dat huis geeven hunne dienstbooden eenerleye livrey, in welke de eene mouw van den rok van gansch andere koleur en maeksel is, dan de andere mouw en de rest van den rok: welke mouw dit is weet ik niet, de rechter of linker, of waer in dat onderscheid bestaet. Ik heb vyf of zes en dertig jaeren geleeden te Valencyn knechts gezien van den Prins van Tingry, wiens vader de Hertog van Luxemburg geweest is, en toen wierd my dat aangewezen; doch door langheid van tyd heb ik het vergeeten, alleen weet ik dat het van zeer oude herkomst is, en de livrey van dat geslacht door die mouw in gansch Vrankryk bekend.

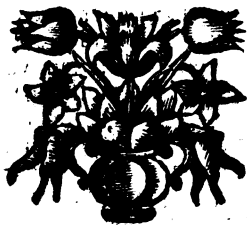
Ook zegt de Heer Huidekoper bladz. 314. dat men noch tegenwoordig in Vrankryk op de dorpen *livrée de la noce* en *livrée de la mariée* noemt zekere gekleurde linten / die men daer op de brulofst aen cenige jonge lieden / mans en vrouwen geeft / getulgen ons die van de Fransche Akademie. Zoo staet het ook in de *Dictionnaire de l'Academie Francoise*. Doch ik geloof dat niet alleen in Vrankryk op de dorpen zulke linten ge-

geeven worden , maer ook wel in zommige steden , en zelf van voornaeme lieden.

My heugt dat ik den winter tusschen 1722 en 1723. in Doornik doorgebracht heb , daer ik alle avonden ging in een gezelschap van veele oude en jonge Heeren , Vrouwen en Juffrouwen van de voornaemste dier stad. In 1723. even nae Paeschen trouwde een Heer met wien ik veel kennis gemaekt had met eene Juffrouw van dat gezelschap , en daegs nae het trouwen quam by my een knecht , die my een lint rykelyk met goud doorwerkt bracht , met de boodschap , dat die Juffrouw my liet bekend maeken , dat zy des nachts te vooren met dien Heer getrouwt was , en my verzocht dat lint als haere livrey aen te nemen. Ik verstond eerst niet wat die boodschap beduide , doch daer nae verneemende wierd ik wel haest onderrecht dat daer het gebruik was , dat lieden van fatsoen des nachts tusschen twaelf en een uuren naer eene kerk gingen , daer dan door eenen priester de plechtigheid des huwelyks voltrokken wierd , en dat dan den volgenden dag de jonggetrouwde diergelyke linten zonden , niet alleen aen hunnaest bestaenden , maer ook aen alle hunne goede bekenden met welke zy gewoon waeren gezelschap te houden , de man aen de Juffrouwen , en de vrouwaende jonge Heeren , en dat die linten de LIVREY der jonggetrouwden genaemt wierden. Ook

zag ik dat meest alle de Hæren van dat gezelschap diergelyke linten aen hunne degens hadden, en de Juffrouwen aen haere waayers, die niet alle van eene koleur waeren, maer zeer verscheiden, en ik bond dat welk my gezonden was ook aen mynen degen, en droeg het zoo lang als het goed was, en uit die gewoonte moet verstaen worden de plaets van *Rabelais* liv. III. ch. 30. p. 163. *Je vous convie a mes nocces coppe de geline, nous ferons chere lie, vous aurez de ma LIVREE.* En p. 164. *Je vous envooyerai du villé en vostre chambre, & de LA LIVREE nuptiale aussi.* En liv. IV. ch. 52. p. 220. *de belles LIVREES blanc & violet.*

R A B O U D:

Tuiman in zyne Fakkell en in zyne Ne-
derlandfche spreekwoorden, leid dit
woord af van Radbodus koning der Vrie-
zen. Daer ik geloof dat hy zeer indwaelt,
gelyk hem wel meer gebeurt, en dat men
deszelfs oorfprong niet in Vriesland, maer
in Vrankryk moet zoeken.

Philip August koning van Vrankryk had
eene bende krygsknechten die *Ribauds* ge-
noemt wierden, en hun hoofd *le Roi des*
Ribauds. Deeze waeren zeer aenzienlyk,
Etienne Paquier recherches de la France liv. VIII,
ch. 44. meent dat zy des konings lyfwacht
geweeft zyn, *P. Daniel hiftoire de France*
Tom. IV. p. 600. in het leeven van Phil.
Aug. op het Jaer 1323. zegt dat zy veel
overeenkomst hadden met de tegenwoor-
dige dragonders en grenadiers. *On parle*
fous son regne d'une efpece de foldats apellez RI-
BAUDS, qui, par ce qui en est dit dans la
narration de la prife de Tours fur Henri II. Roi
d'Angleterre, semblent avoir beaucoup de rappors
avec nos dragons ou grenadiers d'aujourd'hui,
étoit eux que l'on mettoit a la tête des affauts,
& dont on fe fervoit dans les efcalades & dans
d'autres actions subites & vigoureufes. Comme
c'eft la premiere fois que cette milice est nommée
il est vraifemblable qu'elle fut introduite par Phi-
lippe

lippe Auguste. Ce nom de RIBAUD est devenu depuis ce tems la infame en France, a cause des debauches, auxquelles ces determinez s'abandonnerent. Ils avoient un chef qui portoit la qualite de ROI DES' RIBAUDS. C'etoit une charge considerable, qui avoit même jurisdiction pour certains points de police dans la maison du Roi & dans le Royaume. En in de bistaire de la milice Françoisse tom. I. p. 102. zegt hy. Ils se descrierent tellement par leur mauvaise vie, par leurs insolences, & par leurs debordemens, que leur nom devint infame, & que pour signifier un debauché a l'exces on disoit que c'etoit un RIBAUD, & encore parmi la populace ce nom n'a point d'autre signification c'etoit une grande injure du tems de St. Louis.

Pasquier zegt het zelve, en dat 'er ook noch een ander soort van soldaeten geweest is Brigands genoemd, welker naem op dezelfde wys als die van Ribaud een scheldwoord geworden is. p. 755. *Vous voyez que la Compagnie des brigands estoit lors mise la premiere en ordre, comme estant de plus grand respect que les autres. Le semblable avoit il este auparavant en celle des RIBAUX; & néanmoins l'un & l'autre forlignans par succession de tems, des Brigands on feit des voleurs & gues-tours de chemin en nostre commun langage, & des RIBAUX une je ne scai quelle enjance des putassiers. Deux vices assez familiers aux soldats, si par une discipline etroite ils ne sont tenus en bride par leurs capitaines. Menage zegt in zyn dictionnaire etymologique, dat het woord RIBAUD eerst in een goeden zin en tot lof*

lof gezegd wierd, doch naederhand een scheldwoord is geworden, gelyk het latynsch woord *latro*. En dus komt het by oude Fransche schryvers voor om slecht volk en ondeugend geboeft te beteekenen. *Froissart* liv. 11. ch. 30. p. 42. *De ceste parole fut le Comte de Flandre durement courroucé, & dit par despit & grand ire commens RIBAUD, dis tu que tu es mon prisonnier? En Monstrelet* liv. 1. ch. 53. p. 91. *Il repondit au dit prevost, & tu, RIBAUT, comment es tu si hardi de moi ainsi astoucher? En* ch. 100. p. 154. *Et lors le dit Duc d'Acquitaine oyant les paroles dessus dictes tout esmu d'ire, print son chancelier par les espaules, & le bonta hors de la chambre disant, vous estes un mauvais RIBAUD.* En *Olivier de la Marche* liv. 1. ch. 26. p. 378. *O noble & ancienne gandoise puissance, aujourd'hui est en grand peril ta gloire, ton renom, son pucelage, qui est au pouvoir & sous les mains des RIBAUDS, paillards & gourmands, nourris & empoisonnez des vices, sans vergogne, entendement ou raison.* En het gemeen volk en geboefte noemen zy *RIBAUDAILLE*. *Froiss.* liv. 11. ch. 104. p. 174. *Car ce n'est pas chose deue que telle RIBAUDAILLE, comme ils sont ores en Flandre soit laissée gouverner un pays, & toute chevalerie & gentillesse en pourroit estre detruite & bonnie.* En 81. p. 237. *Et disoient aucuns parmi la ville de Paris, c'est dommage qu'on ne pend ou noye ceste RIBAUDAILLE, qui sement tous les jours telles jangles & fallaces.* En op meer andere plaetsen. *Monstrelet* liv. 1. ch. 59. p. 136. *Es a*
done

donc le comestable fait marcher sa bataille, & aller avant pour assembler a eux, & leur escria, sa RIBAUDAILLE, me vey que vous querrez, venez a moy.

En dus vind men het ook in oude Nederduitſche ſchryvers Joh. van Leyden in den oorsprong der Heeren van Brederode in 't 17. deel der *analeſta van Matthaens*. cap. 53. Mer die dehenen van den gilde hadden groote macht op die tyd / en die togen tot hem die RIBAUDEN, en dat geboeft. De oude overzetter en vermeerderaar van de kronyk der Biſſchoppen van Utrecht door Jan van der Beek in de zelve *analeſta* III. deel p. 230. Ende hy rechte op XIII. magneeten / daer hy daghelphs mede an die ſtad lach / en daer toe RIBAUDE en meenigerhande engtene / daer hy de ſtad mede ſtopnde en moefde. In beide die plaetſen moet aengemerkt worden, tot aenwyzing van de oorsprong deezes woords, dat daer RIBAUDEN ſtaet, en niet RABOUDEN. Doch ik geloof dat in de laetſte plaets RIBAUDE ſoldaeten beteekent.

Gelyk *Froiffart* dus ook allerley ſoort van ſlecht volk dat het leger volgde, en onder geene banieren behoorde, den naem geeft van RIBAUDS en RIBAUDAILLES. liv. 1. ch. 234. p. 280. *Et se trouvoient juſqu'a cinq cens lances, & bien quatre mille RIBAUX.* En liv. 1. ch. 19. p. 15. *On diſoit qu'il y avoit bien huit mille hommes d'armes, chevaliers & eſcuers, & trente mille hommes armez & appareillez, la moitié montez ſur petites hacquenées,*

Et l'autre moitié sergens a pied, coustiliers en voyez par election, de par les bonnes villes a leurs gages, & si il y avoit XXIV. mille archers a pied sans la RIBAUDAILLE. En ch. 21. p. 81. Dix chevaliers & escuyers des nostres, tous gentilshommes de nom se veulent & doivent combattre au sarrazins: comment scaurons les nostres si ceux qui veulent combattre avec que eux seront gentilshommes? Ils peuvent mettre a l'encontre d'eux, s'ils veulent dix RIBAUX ou Varlets.

In de Dictionnaire de l'Academie Fragoise word het woord RIBAUD uitgelegt adonné a la pallardise. Richeles zegt RIBAUD rei venereat deditus. Ce mot se prenoit autrefois pour un homme fort & robuste mais aujourdhui il signifie celui qui est entierement dans l'amour des femmes, qui aime le sexe, qui est paillard. En in dien zin heeft Rabelais gezegt liv. 1. ch. 27. p. 150. Ne m'alleguez point ici en patargon le fameux RIBAULX. Hercules Proculus, Cesar, Mahomet qui se vente en son Alcoran, en dat daer vorder op volgt.

En daer van worden ook hoerachtige vrouwen en overspeelsters RIBAUDES genoemd. Rabelius liv. III. ch. 12. p. 63. Par adventure ma femme sera aussi belle & advenante comme Venus; mais non RIBAUDE comme elle. ch. 14. p. 79. Le Pere coquu, & sa femme RIBAUDE. ch. 28. p. 157. Pour a la quelle chose obvier lui faisoit tout plein de beaux contes touchant les desolations advenues par adultere: lui lisoit souvent la legende de preudes femmes, la preschoit de pudicité: lui fit ung livre des louanges de la pudicité conjugale, desestant
fort

fort & ferme la meschanteté des RIBAUDES mariées. en ch. 30. p. 1619. la vous trouverez que jamais ne serez coquu, c'est a dire que jamais vostre femme ne sera RIBAUDE.

De Schryver die aenteekeningen gemaekt heeft op *Rabelais* zegt liv: II. ch. 27. p. 224. *seux qui anciennement on nomma RIBAUX, étoient de jeunes gens robustes, qui gagnoient leur vie a charger & decharger les marchandises & les denrées qu'on embarquoit & débarquoit a la Greve.* Dit kan waer zyn, dat in het vervolg van tyd, toen die naem van RIBAUD en RIBAUDAILLE zeer in verachting gekoomen was, die zoo genoemd zyn; gelijk die zelve lieden in ons Nederiand op veele plaetsen **Kachboeven** en **Schulteboeven** genoemd worden, want het récht woord om RIBAUD in dien zin genoomen over te zetten, is **boef**/ en *Ribandaille* geboeft.

Ik bemerk uit meer plaetsen, als in 't zelve boek ch. 29. p. 240. en andere dat die aanteeke naer in 't geheel den oorsprong van dit woord niet geweeten heeft, en die soldaeten van Philip August niet gekend heeft.

XIII.

S C H E E R E N.

Het is eene gemeene spreekwys onder ons te zeggen. **I**k ben met dat werk geschooren. Welk beteekent ik ben met dat werk verleegen; dat werk baert my moeite. Ik ben daer ingewikkeld, en weet my daer niet uit te redden. Waer komt dat van daen? en wat gemeenschap heeft geschooren te zyn met verleegentheid en moeyelykheid?

Ik vind iets dat tot onderzoeking van den oorsprong deezer spreekwys aenleiding kan geeven in de *recherches de la France* van *Etienne Paquier*. Die zegt in het zevende hoofdstuk van het achtste boek: *Quand en nostre jeunesse nous usions du mot de TONDRE pour peine, disant que voulions estre tonduz, si ce que nous disions n'estoit vray, cela ne nous enseignoit il pas qu'anciennement le tondre tournoit entre les nostres a deshonneur? ce que toutesfois aujourd'hui chacun de nous tourne a bonneur, ainsi que je deduirai en son lieu,* en in het negende hoofdstuk van datzelve boek handelt hy lang en breed over die spreekwys, *Je veux qu'on me tonde.* **I**k mag liden dat ik geschooren werde / zoo het geen ik zeg niet waer is. En toont eerst aen, dat in oude tyden veele volkeren, en inzonderheid de Franschen lang hair droegen;

E

eti

en de overwonnenen het hair afgeschoo-
ren wierd, en om die reeden meent hy dat
alle die monniken wierden zich het hair
lieten afscheeren, tot teekens dat zy zich
van alle wereldsche pracht ontdeeden, en
ook dat zy zich aen de gehoorzaamheid
hunner overstens onderwierpen, en by ver-
volg van tyd, zegt hy, is het ook eene
straf van zekere misdaeden geworden, te
moeten geschooren worden. In zynen jon-
gen tyd, zegt hy, gebruikte men die spreek-
wys, ik mag lyden dat ik geschooren wer-
de. Doch in den tyd dat hy dit schreef
niet meer; om dat men lachen zou om ie-
mand die zich als aen eene straf onderwer-
pen zou aen iets dat voer eer gehouden
word, Vorder zegt hy dat de Oude Fran-
sche koningen lang hair droegen en glad
geschoorene baerden. En het volk, dat
altyd de manieren van den koning nae-
volgt, volgde dit ook nae, en stelde in
lang hair groote eer. Doch toen koning
Francois de eerste door Jaques de Lorges
heer van Mongommery kapitein van zyne
lyfwacht by ongeluk door een stuk van een
brandendhout, aen het hoofd gequetst
wierd, oordeelden de heelmeeesters dat het
noodig was zyn hair af te scheeren, en nae
die tyd heeft hy nooit meer lang hair ge-
draegen, noch geen der volgende konin-
gen van Vrankryk, maer die hebben kort
hair en lange baerden gedraegen tot zy-
nen tyd toe, in welke dit de gewoonte
aller Franschen was. Hy is geweest's Ko-
nings

nings advokaet in het Parlement van Parys. Ten tyde van Henrik den IV. En dat die in en omtrent dien tyd de gewoonte geweest is, kan men zien uit alle schilderyen en gedrukte afbeeldingen, die wy van voornaeme mannen van dien tyd hebben; als van dien koning zelf, Prins Maurits, Oldenbarneeveld, Spinola, en hondert anderen, die alle vertoont worden met kort hair en lange baerden. Daer weder die van Vorsten en helden van ouder tyden met hangend hair en gladde baerden vertoont worden. Gelyk de prenten der Graeven van Holland in de rymkronyk door Alkemaede uitgegeeven, die naederhand in Halmas toneel der Nederlanden overgebracht zyn: uitgezondert alleen die van Diderik den I. en Diderik den II., die met lang hair en lange baerden verbeeld worden. Welk my eenige achterdocht baert, dat die niet zeer echt zyn.

Paquier verwondert zich dat in z60 kort eenen tyd een gebruik zoo veranderen kan. Doch daer ben ik niet over verwondert, om dat daer eene reden van vind, die in zyne gedachten niet gekoomen is. In die oude tyden gebruikten alle de Vorsten en Ridders, zoo in veldslaegen als in steekspeelen geslootene helmen, en daer kon een lange baerd zich niet invoegen, maer wel lang hair dat opgebonden of anders opgekoppelt onder den helm kon gebracht worden, gelyk men dat nu noch onder den hoed kan opstryken. En nae den tyd van

koning Franc. den I. raekten die helmen buiten gebruik, gelyk ook de steekspeelen, en men gebruikte een ander soort van helmen, die onder den kin open zyn, *sabreaux de fer* genoemt, in onze tael *stojmshoed* / en die brachten den baerd geen ongemak toe.

Om nu wederom tot onze spreekwys te komen. Ik weet niet of in ons land wetten geweest zyn, die op eenige misdaed de straf stelden dat de misdaediger moest geschooren worden. Ik heb aen eenen gansch niet onkundigen rechtsgeleerden gevraegt, of hy iet diergelyks wist. Die my antwoorde dat niet te weeten, doch dat hem evenwel in 't hoofd lag iets diergelyks ergens in oude landrechten gezien te hebben. Zoo iemand dit vind, die kan het, zoo 't hem lust, hier by aenteekenen, ik zal geen moeite doen om dat te zoeken, om dat ik niet geloof dat men hier uit die spreekwys *ik ben geschooren* moet uitlegen.

Dat het hair der slaeven kort op 't hoofd afgeschooren wierd leert ons van Loon in de aloude regeeringswys van Holland III. deel bladz. 29 en 235. doch dit geloof ik ook niet dat de oorsprong van onze spreekwys is, maer komt my niet onwaerschynlyk voor, dat de fransche spreekwys, *je veux qu'on me tonde*, daer van zou kunnen komen, en beteekenen als het geen ik zeg niet waer is, wil ik wel slaef worden.

Do

De zelve Paquier wyft my op eene andere plaets eenen anderen weg aen om den oorsprong van onze spreekwys, op te zoeken. In het eerste hoofdstuk van het vierde boek des zelve werks zegt hy dat in oude tyden alle twyfelachtige zaeken, daer de rechters by gebrek van getuigen en goede bewyzen geen vonnis over uitspreken konden, door een kampgevecht beslist wierden. Het is hier de plaets niet om die gewoonte, en alle plechtigheden in dezelve gebruikelyk uit te leggen, dat is door *Pasquier* in dat hoofdstuk gedaen, en door *Vulson de la Colombiere*, in het tweede deel van het *vrai theatre d'honneur & de chevalerie*. En door *Alkemade* in een geheel boek over die stof geschreeven. En de rechten van die kampgevechten in Vrankryk in het XXVIII. boek van *l'esprit des loix* van het 17. hoofdstuk tot 36.

Alleen komt my te pas dat *Pasquier* zegt in het verhaalen der plechtigheden die in het kampvechten gebruikt wierden, dat de kampvechters de haiten boven de oogen afgeschoozen moesten hebben. En dat bevestigd ook *Alkemade* van het kamprecht in het 51 hoofdst. die zegt dat dit alleen ontrent de onedelen plaets had, die barreboets / met geschoorene hoefden en gekorte nagelen aen handen en boeten kampen moesten. Ik geloof dat hy gelyk heeft dat dit alleen onder onedelen plaets had. Want waertoe zou gedient hebben edelen en Ridders te scheeren, die in volle wapenrusting

rusting vochten, en by gevolg helmen op het hoofd hadden? Zie *l'esprit des loix* liv, xxviii ch. 20.

Ik vind een diergelyk voorbeeld *memoires d'Olivier de la Marche* liv 1. ch. 32. daer hy een verhael doet van een kampgevecht te Valencyn gehouden tusschen twee onedelen genaemt *Mabusot* en *Facotin Plouvier* in tegenwoordigheid van Philips den goeden Hertog van Borgondien, die het zelve niet als rechter, maer als toekyker aenschouwde, om dat de wethouders van Valencyn daer rechters van zyn moesten, uit hoofde van een voorrecht dat zy hebben, dat al wie in Henegouwen eenen doodslag op eene eerlyke wys gedaen heeft te Valencyn vry geleide kan verkrygen, mits hy met stok en schuld staende houde, dat hy dien manslag op eene eerlyke wys, en niet verraederlyk of moorddaedig gedaen heeft, van welk voorrecht d'Outreman breed handelt in zyne geschiedenis van Valencyn. partie II ch. 9. p. 337.

De plechtigheden van dat gevecht beschryvende, zegt hy *les Champions estoient semblables d'habillemens. Ils avoient les vestes rafes, les pieds nus, & les ongles coupees des mains & des pieds.*

Uit deeze gewoonte schynt my de spreekwys gesproten te zyn IK BEN DAER MEE GESCHOOREN, en dat die zegen wil, ik ben met dat werk verleegen, ik ben daer ingewikkelt, ik moet daer om kampen. Ea hier van komt misschien ook de

de fransche spreekwys *je veux qu'on me ton-*
de, dat is te zeggen ik wil my laeten schee-
 ren, en daer om kampen. Ik zeg dat ik
 dit waerschynelyk vind, en het eene gis-
 sing van my is, want vast kan ik het niet
 verzeekeren.

Men zegt ook **den gek scheeren** / dat kan
 uit dezelve gewoonte gesproten zyn, dat
 men misschien iemand van klein verstand,
 die men wat voor den gek wou houden het
 hair affchoor, en hem wys maekte dat hy
 genootzaekt was te kampen, gelyk men
 dagelyks diergelyke dingen ziet gebeuren.

X I V.

S I S S E N.

De Heer Huidekoper in zyne proeve van tael en dichtkunde p. 504. zegt het geluid van een kogel iemand hoorde de ooren vliegende gelijkt nae geen siffen / maer wel nae gonzen. Dat is waer van grootē en zwaere kanon kogels, die een grof geluid geeven; doch niet van kleine kogels uit musketten, snaphaenen en ander klein geweer komende, die geeven zoo een grof geluid niet dat men het gonzen kan noemen. Hun geluid word van de krygslieden altyd piepen / fluiten of schuifelen genoemd, met welke woorden ook het geluid der slangen beteekend wordt, gelyk de Heer Huidekoper zegt dat Moonen siffen van het geluid der slangen gezegt heeft. In het Fransch word het *sifler* genoemd. Had ik in voorige tyden onder het leezen op dat woord gelet, zou ik veele plaetsen tot bewys daer van kunnen by brengen. Nu schieten 'er my geene te binnen, en 't is de moeite niet waerd tyd te verspillen om die op te zoeken. Eene plaets komt my in 't Fransch te binnen van *Voltaire vie de Charles XII. p. 38. Le Roi, qui n'avoit jamais entendu de sa vie de mousquetterie et argée a balle, demandat au Major Stuart, qui se trouvoit aupres de lui, ce qui c'étoit que ce petit*

tit **SILLEMENT**, qu'il entendoit a ses oreilles & c'est le bruit qui font les balles de fusil, qu'on vous tire, repondit le Major. Brantome hommes illustres & Capitaines Francois tom. II. p. 254. Et toujours s'entre voyoient quelques harquebusades, en se disant l'un a l'autre qu'il ne falloit avoir de peur, car il n'y avoit point de balles, & que c'estoit salve de plaisir, mais il y en avoit de bonnes, & qui **SIFFLOIENT** bien a l'entour des oreilles. Dictionnaire de l'Academie Françoise **SIFLER**, former un son aigu en poussant son haleine & serrant les levres. Il se dit aussi du son aigu que forment quelques animaux, comme les serpens, les cigues, les oyes, quand ils sont en colere. Il se dit encore du bruit aigu, que fait le vent, une fleche, une balle de mousquet, une pierre poussée avec force. Het geluid der groote en zwaere kanonkogels, word doorgaens van de krygslieden huplen genaemt.

De Heer Huidekoper heeft nooit genoodzaekt geweest te zyn daer hem de kogels om de ooren vloogen. Zoo dat het zoo vreemd niet is dat hy het onderscheid tusschen het geluid der groote en kleine kogels niet gekend heeft.

X V.

T U I N.

De Heer Huidekoper proeve van tael en dichtkunde p. 42. zegt. *Tuin is eigentlijk niet de hof/ maar de heining die den hof afsluit.* Ik hoop dat die Heer my niet quaelyk zal afneemen, dat ik zegge dat hy schynt de rechte beteekenis van het woord *tuin* niet geweten te hebben, alle heiningen die eenen hof afsluiten zyn geen **TUINEN**. Een **TUIN** is gemaekt van staecken van wilgen hout in den grond gestooken, en met dunner takken van het zelve hout dicht doorvlochten. Welk doorgaens maer drie of vier voeten hoog is. Daervan de *Hollandsche tuin/* die noch op de duiten verbeeld word, en van welks oorsprong men zien kan Alkemade munten der Graeven van Holland in Willem den VI. p. 98. en dus noemt men ook diergelyke werken aen kribben in rivieren en andersins **TUINWERK**. Om dat men in oude tyden in ons land noch zulke prachtige hofsteden en nette hoven met heggen, muuren en schuttingen omheind niet vond, en alle de hoven dus omtuind wierden, gelyk noch heden de boerenhoven en boomgaerden zyn, is ingekroopen dat een hof een *tuin* genoemd is geworden. Welk ik geloof dat is gesprooten uit, dat men gezegd heeft
in

in den tuin gaen / voor binnen den tuin, en daer door het gebruik ingewortelt van al wat binnen den tuin is in den tuin te noemen, en zoo allengs heeft de geheele hof den naam van tuin gekreegen. Gelyk te lyk tegenwoordig hof en tuin op veele plaetsen het zelve beteekenen.

In Amsterdam, daer geene gevlochtene tuinen zyn, en weinige daer omtrent, is de naam van hof by nae vergeeten, en daer noemt men alle hoven tuinen.

My heugt dat ik op de hoffede van eenen Amsterdamschen Heer zynde, zeide laet ons eens in den moeshof gaen. Die Heer, die, schoon hy zeer taelkundig is, evenwel het zwak heeft dat veele Amsterdammers hebben, dat hy alle woorden en manieren van uitspreken, die niet net met zyne Amsterdamsche spraek overeenkoomen berispt en belacht, als lomp en onbeschaefd, vermaekte zich dapper met over dat woord moeshof te spotten, en hield styf staende dat dit geene goede tael was, en men moestuin moest zeggen. En wat ik zeide om te beweeren dat ik goed Hollandsch gesproken had dat kon niet baeten, al wat met de gewoone wys van spreken der Amsterdammers niet over een quam, kon niet goed zyn, en d'Amsterdamsche tael moest de richtsnoer van de gansche Nederlandsche spraek zyn: want daer wierd noch al op meer andere woorden die ik nu en dan sprak geknibbelt. Toen het lang genoeg geduurt had, toonde

de ik aen dat onze overzetters des bybels in alle plaetsen, daer dit te pas quam, altyd **hof** gezegt hadden, en nooit **tuin**, en voornaemelyk Hogelied VI, 1. **Ik ben in den nootenhof gegaen** / dat my docht dat zeer wel met **moeshof** overeenquam. Doch dat mocht ook niet helpen, die hadden quaelyk geschreeven, en moesten **tuin** geschreeven hebben.

Als men in de Betuw in een boerenhuis komt, en de vrouw alleen t' huis vindt en die vraegt, waer is uw man? zal men veelyds tot antwoord krygen, hy is bezig met **tuinen** / of in den **hof**, of in den boomgaard, of op de weerd, of elders. Want alles is daer haest omtuint, **tuinen** beteekent daer tuinen vlechten, en daer word onderscheid gemaekt tusschen een **tuin** / een **hegge** / een **schutting** en een **muur**. En al wat met **hegge**, **schutting** of **muur** omringt is, word nooit **tuin** genoemd, maer **hof** / boomgaard, of wat het danzyn mag. een **hegge** of **harge** / gelyk men in Holland zegt, is van leevend opwassend hout, doorn, beuken of ander. Een **schutting** is van planken, een **muur** van steen. Een **tuin** van gevlochtene takken die dor zyn. **Heining** is een algemeen woord, beteekenende alles wat eenen **hof** of ander stuk lands omringt en affluit: men zegt zoo wel een **planken heining** als een beuken of doornen heining. **Omheinen** is omringen. Doch nooit word een **tuin** met den naem van **heining** genoemd. Een **tuin** is altyd laeg, en
nooit

nooit boven drie of vier voeten hoog, en in de tuinen die om landen leggen daer een pad doorloopt zyn stapjens om over te stappen, tuinen worden ook maer alleen gemaekt om de beesten uit te weefen. Heiningen zyn hooger, en zoo wel gemaekt om menschen buiten te houden als beesten. Van tuinwerk dat wat hooger opgaet worden in veele landen de wanden der boerehuizen gemaekt, die met leem dicht gesmeert worden.

X V I.

W I N K E L.

De Heer Huidekoper zegt in de proeve van tael en dichtkunde p. 52. **Winkel** is het zelfve met hoek. Dat is waer, en by Kiliaen vind men **winkel** / *angulus*. Hoofd zegt in de Nederlandsche historien I. boek p. 12. **A**n deeze diende hem dapper de zoog- buldigheid en erbaerens van **Monluk** / die die genaektgzaeven deed insteeken met verschreibene armen ter rechter en ter slinkerzijde tot onderhoud van kriggsvolk om de gzaevers te verdedigen. Want die van binnen hen onberziens overballende zouden zich meer gemaakt hebben / waere men hun uit deeze **WINKELS** niet dwers op 't spf gevalen. Dat Hoofd daer **winkels** noemt, word doorgaens in de vestingbouw uit en inspijngen de hoeken genoemd.

En van die eene en zelve beteekenis dezer twee woorden, komt het dat te Leyden in de winkels de plaets die achter de toonbank is de hoek genoemd word. **De voutu** zit in den hoek zegt men daer, en de toonbank / de hoekbank. Die in sommige andere steden de **winkelbank** genoemd wordt, en doorgaens over al de toonbank / om dat op de zelve de waeren vertoond worden.

XVII.

X V I L

Z E E G E N.

Sewel zegt in zyne spraakkunst p. 20. dat men een *zege* of *zeegen* kan schryven, als men daer een vischnet door verstaet om het te onderscheiden van *zegen* *Benedictio*.

Ik zou, in tegendeel, om dat onderscheid te maeken schryven ZEEGEN, *benedictio*. En *zegen* als ik van een vischnet spreek, en nooit *zege* / de n moet daer altyd achter, want het komt van 't latynsch woord *segetus* waer van ook komt het Fransch *seine*. En dat de s door verzachting van uitspraak wel in eene e verandert kan met veele voorbeelden aangerond worden. Doch ik geloof niet dat my een voorbeeld zal kunnen voortgebracht worden, dat eene enkele s in eene dubbele e verandert.

X V I I I.

Oprechtigheid / getrouwigheid / bloedigheid voor oprechtheid / getrouwheid / blooheid / enz.

Dus spreekt doorgaens het gemeen volk. Zie daer van den Heer Huidekoper proeve van tael en dichtkunde p. 21. doch alie de voorbeelden, welke die Heer daer van bybrengt zyn versen, in welke my dunkt dat dit eenigfins aen de verlegentheid, daer meenigmaelen een dichter in is, om een lettergreep meer in een vers te hebben, kan toegegeeven worden.

Maer tot myne groote verwondering heb ik meenigmaelen in Hoofts Nederl. historien gevonden, **oprechtigheid / getrouwigheid / kleinigheid / slappigheid / felligheid / stoutigheid / bzoornigheid / rondigheid / bangigheid**. Daer hy weer op andere plaetsen zegt **oprechtheid / getrouwheid / slaphheid / stouthheid** enz.

De Heer Huidekoper zegt dat **wittigheid** en **rondigheid** bestaen kunnen, als zy iets beteekenen, dat niet wit of rond is, maer daer eenen zweem nae heeft. Daer geloof ik dat hy mee meent in een vers, want in onrym zegt men tegenwoordig **witachtigheid / rondachtigheid** / en ik geloof dat men zoo zeggen moet, om dat men niet zegt **wittig / rondig** / maer **witachtig / rondachtig**.

Ik

Ik zeg tegenwoordig, want in de oude kronyken en andere schriften vind men **wetachtige** zoon voor wettige, **weerachtige** mannen voor weerbaere en meer diergelyke.

Waarachtig dat eigentlyk beteekenen zou moeten iets dat een zweem nae waerheid heeft, is door het gebruik, welk in alle taelen de wet stelt, ingekroopen, dat zeer waer, ontwyfelbaer beteekent.

Doch tusschen **zwaertigheid** en **zwaarheid** is onderscheid, **zwaarheid** of **zwaarte** beteekent het gewicht van een ding, en **zwaertigheid** beteekent moeyelykheid, ongemak enz.

By deeze aenmerkingen zoude ik misschien noch eenige andere hebben kunnen voegen, welke ik in myne gedachten heb. Doch my ontbreekt dat de plaetsen der Schryvers, daer ik die mede zou moeten bewyzen, niet weet te vinden. En giffingen op te geeven, zonder eenige plaetsen te kunnen by brengen, op welke die steunen, acht ik een onnut werk, 't welk dezelve aen veelen zou doen belachelyk voorkomen, gelyk alle die ik hier opgegeven heb misschien dus zouden voorgekomen zyn, indien ik die maer bloot nedergesteld had, zonder eenige reedenen te geeven: en misschien evenwel aen sommige noch zoo zullen voorkomen.

Ik heb nooit voorneemen gehad iets te schryven of uit te geeven, en om die reeden heb ik uit de boeken die ik gelezen heb

heb weinig aenteekeningen gemaekt, dan van zaeken die my zeer merkwaardig voorquaemen, en welke ik dacht dat my in andere gelegentheden van dienst konden zyn, en ik las niet anders dan tot tyd verdryf, en om voor my zelf van eenige zaeken kennis en weetenschap te verkrygen, en daar behield ik het aenmerkelykste van in myn geheugen, dat daer reedelyk wel ingebleven is. Doch van veele dier dingen heb ik 'er uit verlooren in wat boek of op wat plaets dat te vinden is. En als ik nu en dan eens iet aenteekende deed ik dat meest op losse papiertjens, van welke ik door reizen, verhuizen en andere gevallen veele verlooren heb. En als ik die noch had, zouden ze my misschien van geen groot nut zyn, gelyk ik bespeur uit die welke ik noch behouden heb. Want die wyzen my dikwyls op boeken die ik niet heb, noch weet te vinden, en van welke misschien eenige in 't geheel niet in ons land te vinden zyn. Want alle die boeken die ik geleezen heb waeren de myne niet: de meeste heb ik van anderen geleend, en gebruikt hebbende weerom gegeeven.

Met myne levenswys quam niet overeen veele boeken te hebben. Ik was zelden lang op eene plaets, en meer dan vyf en twintig jaeren lang heb ik nooit eene vaste woonplaets gehad, en toen geleek my niet veele boeken met my te sleepen. Nae dat ik eene woonplaets gekreegen heb, heb ik

Ik reedelyk veel boeken gekoft, doch ook veele, als ik daer myn gebruik van gehad had, weder verkoft, om dat ik altyd in een klein huis woonde, en myne midde-len niet toelieten in een groot huis te wonen, daer ik plaets had om veele boeken te bergen.

Zoo ik zie dat deeze aentmerkingen van eenige waerdye geacht worden, zal ik mischien myn werk maeken, om eenige boeken, die my ontbreeken, te zoeken, en hier noch een aenhangfel by te voegen. Want ik heb daer den tyd wel toe.

Me mea paupertas vitae tradacit inert.

Ik hoop dat de Heer Huidekoper niet gelogd zal zyn, dat ik de vryheid genoomen heb in deeze aenmerkingen eenige reizen met hem niet van een gevoelen te zyn. Ik verzeekere zyn wel Ed. dat het geene bedilzucht of lust geweest is om hem te berispen, die my tot dit schryven gebracht heeft. Ik heb zoo veel achting voor dien Heer, met wien ik de eer gehad heb in myne jonkheid veel omgang te hebben, zoo voor zynen Persoon als voor zyne geleerdheid, als iemand in het land daar voor heeft. Doch waer is ooit iemand gevonden, die zoo geleerd was, en zoo veel weetenschap bezat dat hy nooit ergens in gemist heeft?

Deeze aenmerkingen zyn daer uit geboren dat ik in deezen laetsten winter eenige

dagen met groot-vermaek in het doorlezen van zyne proeven van tael en dichtkunde doorgebracht heb, en onder het lezen die aenmerkingen gemaekt De andere zyn daer by gekoomen om het getal wat te vermeerderen.

Ik hoope dat die Heer zal gelieven te gelooven, gelyk ik verzekere dat het waer is, dat ik zyn wel Edele om geene andere reedenen berispt heb, dan om die, welke hy zelf in zyne voorreden en p. 398. zegt dat hem bewoogen hebben Vondel te berispen. Want ik houde hem voor zoogroot eenen schryver en dichter in onze tael als Vondel.

Hier dacht ik te eindigen, doch toen 'er reeds twee vellen gedrukt waeren, en ik het by gevolg niet veranderen kon, heb ik gezien dat my eene tegenwerping gedaen zou kunnen worden. Ik heb bladz. 20. van het woord **BENDE** handelende gezegd, dat ik het woord *Bande*, in den zin van volk dat by malkanderen behoort, in geenen ouden schryver gevonden heb.

Doch naederhand heb ik het in dien zingevonden by Froissart, in welken ik evenwel verzeeker dat het nergens anders te vinden is. liv. 1. ch. 215. p. 237. *Quand le Pape Innocent sixieme & le college de Rome se veirent ainsi vexer & guerroyer par ces maudittes gens, si en furent moult ebabis, & ordonnoient une croisée sur ces mauvais chrestiens qui se mettoient en peine de destruire chrestienté (si comme LES BANDES firent jadis a titre de nulle raison, &*

*gaffoient tous les pays ou ils converfoient , & ro-
boient fans nul depart.*

Doch *Denys Sauvage* , die Froiffart met aantekeningen heeft uitgegeeven , teekent daer aen , *tous les exempl: ont ainfi , mais je doute qu'il y faille vandes , ou vandels pour vanda-
dales , & telles autres Barbares nations , les a-
bregez s'en taifent.* Ik bezit eenen ouden druk van de twee eerfte boeken van Froiffart , gedrukt te Parys by *François Regnault* , zonder melding van wat jaer , met zulke letters als thans ons neederduitsch gedrukt wordt , welke de Franschen *lettres Gotbiques* noemen , die my voorkomt dat de eerfte druk van Froiffart moet zyn , en zeer raer . Want uit de aentekeningen van *Denys Sauvage* kan ik merken dat hy nooit dien druk gezien heeft , om dat ik veele plaetsen , daer hy zegt dat de text van Froiffart bedurven is , en hy die uit giffingen verbeterd , het net zoo in dien druk vind , als hy verbeterd . En daerin vind ik op deeze plaets , *fi comme les vandales firent jadis.* Deeze druk is niet te vinden . *Le Long* , die in zyne *Bibliothèque Historique de la France* alle drukken optelt der fchryvers , die over de gefchiedeniffen , oudheden en andere dingen Vrankryk aengaende , gefchreeven hebben , meldt deezen druk niet : zoo dat ik zeeker geloof , dat hy dien niet gezien , noch gekent heeft , of ook in geene boekzaelen in Vrankryk gevonden wordt . En miiffchien is 'er geen exemplaar meer van ia de wereld , dan dat welk ik heb , en had ik

Ik dat niet by geval gekroegen zou het zeerlyk ook uit de wereld geraekt hebben; want ik heb het in een kommenye winkel gevonden, daer ook koffy en thee verkoft wordt, en het was daer voor oud papier gekoft om zakjens en peperhuizen van te maeken. Toen ik het zag en kende vroeg ik dien man of hy het wou verruilen tegen een ander oud boek dat veel dikker was, en van het eigen soort van papier, welk die man gaern deed. Doch dit behelsde maer de twee eerste deelen. By geval quam ik den 20. April 1750. te Utrecht op eene verkooping van boeken, daer een aenhangsel by was van eenige boeken, welke noch gekoomen waeren uit de erfenis van Butkens. Daer vond ik de twee laetste deelen met dezelve letters gedrukt te Parys by *Guillemme Estache, libraire juré de l'université demourant a la rue de la juifrie, a l'enseigne de deux sagittaires l'un de grace mil cinq cents & quatorze*. Welk ik geloof dat zelfs het tweede deel van dien druk is, en die *Regnaud* misschien gestorven, toen 't eerste deel af was, of zyne winkel aen dien *Guillemme Estache* overgegeeven heeft, want ik vind dat in dien eersten druk het tweede deel niet eindigt op die plaets daer het in de uitgave van *Denis Sauvage* eindigt, maer het behelst noch vier en veertig hoofdstukken, die in den druk van *Denis Sauvage* het begin van het derde deel maeken tot p. 130. van dien druk toe. En dat geheel hoofdstuk is daer ook niet in, maer een klein gedeelte daer

daer van, zoo als het in den druk van *Denis Sauvage* is gebreekt daer aen. En met dat gedeelte begint het derde deel van den druk van *Guillaume Eustache*, die ook noch van *Denis Sauvage*, noch van *Le Long* gekend geweest is.

En het derde deel van dien druk gaet tot het eind van het vyftigste hoofdstuk van den druk van *Denis Sauvage*. Beginnende, in dien ouden druk, het vierde deel met het een en vyftigste van den druk van *Denis Sauvage*. En die het begin van dat een en vyftigste hoofdstuk met aandacht leest, zal zien dat het moet het begin van het vierde deel zyn; wat reeden *Denis Sauvage*, die zelf bekend dat in de oude drukken hier het vierde deel begint, gehad heeft om dat te veranderen kan ik niet begrypen. Maer ik zie, die twee drukken tegen malkanderen nagaende, dat *Le Long* en *Menetrier* gelyk hebben, die zeggen dat *Denis Sauvage* de Schryvers welke hy uitgegeeven heeft meer bedurven heeft dan verbeterd.

Dit woord **BENDE** word echter in *Froisart* gevonden, doch in eene heel andere beteekenis. *Les bendes de la mer* beteekenen by hem de zeekust. Alle plaetsen daer dat gevonden word heb ik niet aengeteekend, doch zal 'er eenige by brengen liv. II. ch. 13. p. 20. *Cette armée se mettoit sus a l'encontre des BENDES de la Normandie, c'est a dire des frontieres.* ch. 15. p. 22. *qu'ils se doivassent de reconquerir ses chasteaux par traité, convenances ou accords, & par especial les plus pro-*

prochains des BANDES de la mer. ch. 81. p. 136. Et passerent les destroits des Mores & les BENDES du Royaume de Tarmesvines & de Bellemarine. ch. 106. p. 176. Encore n'ont les Anglois sur les BANDES de la mer, mouvant de Bourdeaux jusqu'a l'Escluse, excepté Calais, Cherbourg & Brest par ou ils puissent passer. ch. 159. p. 258. Et tenoit sur la mer environ soixante ou quatre vingt vaisseaux gros, tous pourvus & armez de gens d'armes & d'Archers & avoient nefz coursieres: qui courroient sur les BENDES des Isles de Normandie, pour savoir des nouvelles. En ch. 175. p. 280. Toutes les BANDES de la mer, depuis le soleil levant, jusqu'au soleil couchant, & toutes les parties du septentrion s'en sentoient, en op verscheidene andere plaetsen. en dat woord komt van eene oude beteekenis van het woord *Ban*, welk veele beteekenissen heeft, onder welke *Spelman* in zyne *glossarium archaologicum* in het woord *ban* ook deeze noemt, a *BAN* autem pro agro, territoria & agrorum extensiones circa villas, earumque circumscriptiones & limites *BANNA* bandas & bundas vocabant, nos hodie bonds & bounds. En dezelve in het woord *Bonna*. *BONNA*, *BUNDA*, *BODO*, *Terminus*, *limes*. *Glaber Hist. lib. 11. cap. 20. Multi ibi limites quos alti Bonnas nominant, suorum recognoverunt agrorum. Terminos etiam nonnulli Bannas vocant, ut supra in ea voce.*

En daer van komt het dat *Froissart* om dat zelve te beteekenen dan eens *BANDE* zegt, en dan eens *BONDE*. liv. III. ch. 21. p. 70. *Qui gardent les Isles & premierement l'isle de*

de Cypre, l'isle de Rhodes, l'isle d'Ostie, & toutes les BONDES de mer & de Grece jusqu'a la Turquie. En ch. 31. p. 102. Pourquoi n'allons nous voir les BONDES & les ports de Normandie. En ch. 32. p. 104. Nouvelles leur vinrent par ceux qui se tenoient sur les frontieres & BONDES de la mer. En op veel meer andere plaetsen; Rabelais liv. 11. ch. 30. p. 255. J'ai esté jusqu'au trou de Gibabar, & rempli les BONDES d'Hercule.

In den zin van volk dat by een behoort, welk men naederhand *Bandes* genoemd heeft, zegt Froissart altyd ROUTE. Om dat met plaetsen aen te wyzen, zou ik 'er duizend kunnen by brengen. Want bynae op elke bladzyde vindt men het: drie of vier zullen genoeg zyn om daer een begrip van te geeven. liv. 11. ch. 4 p. 7. *Ils ne purent, ni n'oserent chevaucher fors en grand ROUTE.* ch. 5. p. 8. *Arriverent en l'ost Messire Alain de la Haye, & Messire Alain de St. Pol, & une grande ROUTE des Bretons.* ch. 36. p. 53. *Il se fit chef d'une ROUTE des compagnons qu'on appelloit les tardvenus, & s'en vindrent en Bourgogne & la s'assemblerent grand foison de ROUTES, d'Anglois, Gascons, Bretons, Allemans, & plusieurs nations.* III. ch. 47. p. 143 & 144. *En ce temps avoit en Languedoc sur les frontieres d'Arvergne & Rouergue vers Pezenas & vers la cité d'Usez une maniere des gens qu'on nommoit LES ROUTES, & se multiplioient toujours pour mal-faire, & en estoient capitaines quatre hommes d'armes, qui demandoient guerre a tout homme qui fust.*

In de geheele historie van *Monfretet* heb ik dat woord *ronte* maer driemaelen gevonden, en nooit in die beteekenis *Bande* liv. III. p. 112. *Item de Longueval Capitaine des archiers de Messire Antoine Bastard de Bourgogne accompagné d'une ROUTE des gens d'armes s'en alla prendre & saisir les Villes d'Arleux & de Crovecœur.* p. 113. *En ces mesmes jours le Seigneur de Haubourdin bastard du Comte de St. Pol a grand ROUTE des gens d'armes & d'archiers s'en allerent a Raye en Vermandois.* p. 115. *Le Comte avois ordonné une grosse ROUTE d'Archiers, & certain nombre d'hommes d'armes.* By *Olivier de la Marche* vind ik het liv. I. ch. 25. p. 354. *Ils mirent les ROUTES au champ & au chemin pour tirer a la porte de Gand* en pag. 357; *Et tantost passerent les autres Chevaliers & leurs ROUTES*, van dat woord *ROUTE* komt *roture* en *roturier*. Zie *Menage* in *Roture*. En daar van komt ook dat een oud krygsman *un vieux routier* genoemd wierdt. *Rabelais* l. I. ch. 33. p. 219. *La present estoit un vieux gentilhomme esprouvé en divers bazars & vrai ROUTIER de guerre.* *Marot* p. 289.

*A la campagne, a coup a coup,
Hau capitaine Pinsemaille.
Le Roi n'entend point que merdaille
Tiennent le ranc des vieux ROUTIERS.*

Brantome Capit. illustres Francois tom. I. p. 360. *Le Sieur Rance de Cerg qui avoit sauvé & ramené de la les monts trois mille bons VIEUX ROUTIERS*

TIERS de guerre. en p. 409. *Il avoit pour compagno & second avec luy le capitaine la Lande* **VIEUX ROUTIER de guerre.**

Het woord **BENDE** heb ik in *Monstrelet* in 't geheel maer twee of driemaelen gevonden, en in geene andere beteekenis dan die van aenhang of partyfchap. liv. r. ch. 87. p. 133. *Que les dessusdits Ambassadeurs se garassent bien a eux desceuvrir a hommes d'Angleterre, s'ils ne sentoient qu'ils fussent de la BENDE des dessus nommez* liv. III. p. 8. *Jusqu'a ce qu'on ait pu prendre certains autres coquins qui estoient de leurs BENDES & liguez*; welk my doet denken dat het in zynen tyd eerst heeft begonnen in diē beteekenis in gebruik te komen, en nooh in geene andere beteekenis gebruikt wierdt. Hy heeft even nae die verdeeldheden van Orleans en Bourgogne geleeft, walke hy beschryft in 't eerste boek zyner geschiedenis, die eindigt met het jaer 1647. In den zelve zin vind ik het ook verscheide maelen by *Comines*. liv. vi. ch. 3. *Les troubles des BENDES croissoient en ces grasses villes; & particulierelement a Gand.* En ch. 4. *Depuis trois mois on fa par autre BANDE de ses serviteurs a transporté toute sa Seigneurie.* ch. 13. *Par ces BENDES & broüllis de la maison du Roy son pere se retirera en Dauphiné* en in 't zelve hoofdstuk. *Pour parler des BENDES & partialitez elles sont tres perilleuses.* En wat laeger **LES BENDES d'Orleans & de Bourgogne les doivent avoir fait sages**, en op meer andere plaetsen.

In den zelve *Comines* en in *Olivier de la Marche*

Marche, die in den zelven tyd geleeft en geschreeven hebben, eindigende de geschiedenis van *Comines* met het Jaer 1498, en die van *la Marche* met het Jaer 1478, vind ik het woord **BANDE** zeer dikwyls voor een hoop volks; die op zoo of zoo eenen tyd by een gekomen was, groot of klein, zelf in beide vind ik het geheel leger dikwyls **BANDE** genoemd. Doch nooit vind ik dat zy dien naem aen byzondere compagnien geeven, die altyd by een bleeven. Dat is van laeter tyd, en eerst ten tyde van Lodewyk den XII. ingevoerd. Zie *Pere Dan. de la milice Franc.* liv. 111.

In de verhandeling van *Livrey* heb ik gezegd bladz. 55, dat ik geloof dat de knechts kleederen in oude tyden alleen in éenen kassak of in eenen mantel bestaen hebben. In dat gevoelen bevestigt my *Menage*, die in zyne *Dict. Etymologique* zegt **MANDILLE**, *manteau de laquais*, en de *Acad. Franc.* zegt. *Mandille, sorte de casaque ou manteau de valet.* En *Oliv. de la Marche* liv. I. ch. 4. p. 571. *Ses pages estoient vestus de mantelinos comme ses serviteurs.* En dat zelve hoofdstuk, welk zeer lang is, in welk hy eene beschryving doet van een prachtig feest en steekspel gehouden te Brugge in 't Jaer 1468. by de geleegentheid van de bruiloft van Karel den Stouten Hertog van Borgondien met Marguerite van Jork, zuster des Konings van Engeland, beschryft hy alle de livreyen, paerdedekfels, en andere prachtige sieraden der Vorsten en Ridders, die op dat steekspel

spel verscheenen. In het zelve vind men veele pages en knechts met *Mantelines* gekleed; andere met *Paletots*, welke reysrokken of mantels zyn. *Rob. Etienne Paletot. Palla.* Ook hadden eenige pages van de rykste en prachtigste *pourpoints de velours*, dat zyn kamisfoolen.

Voeg op bladz. 41. by de plaets die aengehaeld is uit Brantome noch eene plaets uit denzelven *Brantome des Dames illustres. p. 105. Il faudroit se représenter les entrées de Paris & autres villes, les sacrées & superlatives nocces de nos Rois de France. . . & une infinité d'autres & pareilles magnificences, ou l'on a vu des Dames paroistre les unes plus belles que les autres, les unes plus braves & mieux en point que les autres. Car en telles festes, outre leurs grands moyens, les Roys les Reynes leur donnoient des grandes LIVREES les unes plus gentilles que les autres.*

Ik vind dat over dat woord *LIVREY* noch veel te zeggen valt: doch om dat uit te werken en in ordre te brengen is my nu de tyd te kort. Dat moet tot eene andere gelegenheid uitgesteld worden.

Alleen kan ik daer nu van zeggen, dat du Cange in zyn glossarium op het woord *Robae* zegt:

Robae praesertim dictae vestes quibus Reges ac Principes Pelatinos ac familiares donabant in praecipuis anni solennitatibus, quas ob id festiva indumenta vocant Matthaeus Westmonasteriensis & Matthaeus Paris. En dat hy daer vorders in het vervolg veele plaetsen bybrengt,
die

die het geen ik bladz. 44. 45. 46. en 47. gezegd heb, bevestigen.

Ik heb bladz. 66. gezegd, dat de Koning Francois de eerste door den Heer van Montgommery by ongeluk door een brandend hout aen zyn hoofd gequetst wierdt. Dit heb ik dus van woord tot woord uit Pasquier naegeschreeven, doch die geschiedenis, niettegenstaende ik veel moeite gedaen heb om dezelve te zoeken, in geen verhael van het leeven van dien Koning, noch in geene historie van Vrankryk hebbende kunnen vinden, had ik een sterk vermoeden dat Pasquier in dien naem verdwaeld geweest was, door het geval van eenen anderen Montgommery die Koning Henrik den tweeden door een groot ongeluk in een steekspel doodstak. En dit beeld ik my ook in dat veele lezers denken zullen. Daerom voeg ik hier by dat ik nae dat het blad gedrukt was, in de brieven van den zelve Pasquier gevonden heb, tom. 1. liv. iv. p. 179. in welken brief hy het ongeluk verhaelt welk Henrik den tweeden gebeurd was. *Et dit on que ainsi que Montgommery tua par mesgarde ce pauvre Roy, aussi que le feu Roy Francois son pere, un jour des Rois en la ville de Blois, fut blecé a la teste d'un tizon par le Seigneur de Loges pere de Montgommery, & en grand danger de sa personne.*

TWEDE DEEL

D E R

AENMERKINGEN

D E

NEDERDUITSCH E T A E L

A E N G A E N D E.

Ik had gedachten het by dit voor-
gaende te laeten blyven, en gee-
ne van iets meer, deeze Stof aen-
gaende te schryven of uit te gee-
ven. Doch het drukken van dit werkjen
door een onverwacht toeval eenige wee-
ken vertraegd zynde, is my in het hoofd
gekomen dat ik in de verhandeling van de
woorden *Bjallen / Libypen* en andere gezegd
heb, dat in de Fransche tael veele woorden
zyn, met de onze overeenkomende, en de
zelve beteekenis hebbende, welke of van
elkander afkomstig zyn, of beide van eenen
oorsprong. Hier door is my in gedachten
gekomen ecne lyst te maeken van alle die,
welke ik my zou kunnen te binnen bren-
gen. Zonder evenwel te denken die hier
by te willen voegen, gelyk ik nu doen zal,
Doch zal op die lyst geene slemengestelde
woor-

woorden zetten, alleen grondwoorden, welke in 't Latyn *voces primitivae* genoemd worden. En geene, welke beide, zoo veel ik bewust ben, uit Grieksch of Latyn oorspronkelyk zyn, van welke eene groote meenigte is. Ook geene; welke by ons bastaerdwoorden, of stadhuiswoorden genoemd worden. Misschien zullen 'er wel diergelyke onderloopen, van welke ik dien oorsprong niet weet, en andere welke ik wel weet dat van sommige schryvers uit die taalen gehaald worden, doch welke afleidingen my twyfelachtig voorkomen; gelyk ook eenige die ik wel weet dat uit eenen Latynschen oorsprong komen, doch van welke ik alleen denk dat het Fransch uit het Latyn afkomstig is, doch het ons uit het Fransch, zullen daer ook opkomen. Alle die by welke ik zeg, dit komt van zoo een Latynsch woord kan men vast stellen dat by my voor diergelyke gehouden worden. Ik twyfel niet of ik zal noch veele woorden vergeeten, welke my niet te binnen komen ook zal ik my alleen genoeg moeten die woorden te kennen te geeven, op welke andere in het vervolg hunne aenmerkingen kunnen maeken. Het drukken gaat weer voort en ik wil dat niet langer ophouden.

Ik zal evenwel zoo veel my moogelyk is, in oude schryvers eenige bewyzen opzoeken tot sommige oude woorden, welke thans geheel buiten gebruik zyn. Die daegelyks gebruikt worden hebben dat niet noodig.

BABBELEN. *Babiller.*

BAER.

BAER. burrie. draegbaer. **BIERE** *Richelet*. Zet *Bierre* over *Feretrum*, *Sandapila*. Dit is de oude beteekenis van dat woord: Doch teegenwoordig beteekent het ook eene doodkist, en daerom voegd *Richelet* daer by *Cerceuil*. De *Academie Francoise* meldt ook alleen van die beteekenis, en zegt. *Bicre. Coffre de Bois, ou on met un mort*. En zelf beteekent het by sommige schryvers wel eens eene andere kist, doch zelden. *Menage* legt het ook uit door *Cerceuil*. Doch toont in zyne vordere uitlegging dat het eene baer beteekend, en dat heeft het altyd by de oude schryvers beteekend. Ik heb dat zeer veel in die beteekenis gelezen; doch de plaetsen niet opgeschreeven. Twee komen 'er my evenwel te binnen die ik hier by zal brengen. *Monstrelet* liv. 111. p. 131. Zegt van Hertog Philips van Bourgondien die in het Jaer 1467 overleden was. *Le mardi sur le soir fut son corps ouvert & embaume, & furent mis a part son cœur, son corps & ses entrailles, chacun dans un vaisseau de plomb & faut tout posé celle nuit dans la chapelle de son hostel sur une BIERE de cinq ou six pieds de hault*. Uit die plaets blykt duidelyk, dat daer door **BIERE** geen kist, maer wel eene baer beteekent wordt. *Olivier de la Marche* liv. 11. ch. 2. p. 509. *Et courut chacun a l'assaut de son costé, & mesmes le Seigneur d'Imbercourt, tout ainsi blessé qu'il estoit se fit porter par hommes en une BIERE de Bois armé de toutes pieces & l'épée au paing*. dat kan men ook begrypen dat een draegbaer geweest is, en

G geen

geen kist. Want men heeft meer voorbeelden van Veldheeren, die om dat zy gequetst waeren, of oud, of door ziekte zwak zich lieten op een Draegbaer, welke nu *litiere* genoemd word, in eenen stryd draegen; doch geen dat iemand met den degen in de hand zich tegen den vyand in eene kist heeft laeten draegen. Toen de Kapitein *Bayard* te *Brescia* gequetst lag, en de Hertog van *Nemours* hem quam bezoeken, en zeggen Myn vriend, doet uw best om spoedig gencezen te worden; want wy moeten binnen weinig dagen de Spanjaerden aentaften, en ik zou liever al verliezen wat ik heb, dan slag leveren, zonder dat gy daer tegenwoordig zyn zoudt, zoo veel betrouwen heb ik in u; antwoorde hy *Monseigneur, croyez que s'il est ainsi qu'il y ait bataille, tant pour le service du Roi mon Maître, que pour l'amour de vous, je me y ferois plustost porter en litiere que je n'y fusse.*

Karel de XII Koning van Zweeden voor *Pultova* in zynen enkel gequetst zynde en niet kunnende te paerd zitten, liet zich in dien ongelukkigen veldslag, welke hy verloor op eene Baer draegen. *Voltaire* zegt p. 203. *Le Roi conduisoit la marche sur un brancard a la tête de son infanterie* en p. 206. *charries fit ce qu'il put pour monter a cheval a la tête de ses troupes, mais ne pouvant s'y tenir sans des grandes douleurs il se fit remettre sur son brancard tenant son épée d'une main; & un pistolet de l'autre.* In den slag van *Alacer* in Afrika in welken *Don Sebastien* Koning van
Por-

Portugal dood bleef, liet Mulci Moluk, Koning van Marokko, die dood ziek was, en zelf gedurende dien slag van zyn ziekte stierf zich op eene rosbaer draegen. Zie *Vertos revolutions de Portugal* p. 12. En van den Graef van Dunois by Monlechery zegt *Comines* liv. 1. ch. 6. *Monsieur de Dunois l'accompagna, lui estant en litiere; car pour sa goutte il ne pouvoit monter a cheval.* En Hertog Philips van Borgondien tegen die van Dinant by den zelve *Comines* liv. 11. ch. 1. *En l'an mil quatre cens soixante six fut prins Dinand, assise au pais de Liege, ville tres forte de sa Grandeur & tres riche, le Duc de Bourgogne Philippe s'y fit mener en sa grande vicilleffe dans une litiere, tant avoit de haine contre eux.* En de Heer van Randan by *Bransome des ill. capit. Francois.* tom. 1v. p. 240.

Dat het woord **BIERE** de beteekenis van eenen Doodkist gekreegen heeft, geloof ik, dat komt van dat men in zeer oude tyden de lyken placht bloot op eene baer te leggen. zonder dat die in eene kist gelegtwierden. En toen het naderhand de gewoonte geworden is die in eene kist te leggen zal de kist den naem van de baer gekreegen hebben. Daer vind ik een voorbeeld van by *Froissart* liv. 11. ch. 58. p. 95. van Karel den V. Koning van Vrankryk, die overleeden was. *Le Roy de France fut apporté par la cité de Paris a visage decouvert; ses freres & ses deux fils derriereluy jusques en l'Abbaye St. Denis, & la fut ensevely moult honorablement.* Dat *a visage de couvert* geeft te kennen

dat het lyk in geene kist, maer bloot op de baer lag, en dus vind ik in het vierde boek van *Froissart* dat *Gaston*, Graef van *Foix* op de jagt zynde schielyk dood bleef in een dorp van *Bearn* genoemd *l'hospital de Rion*. En in het 29 hoofdstuk p. 110. word verhaeld hoe het lichaem daer van daen in de stad van *Ortais* in de kerk gebracht wierd, welk ook zeekeryk bloot op eene baer, en in geene kist geweest is. *En telle lamentation & pleurs fut apporté le corps du gentil Comte desusdit, au long de la ville par sept chevaliers tel que je vous nommeray.* Daerop volgen de naemen der *Ridders*, die het lyk droegen, en van alle die daer achter volgden; dan volgt 'er *si fust decouvers*, (dit doet my denken dat een laeken of ander kleed over 't lyk lag) *ainsi que je vous dy, a l'eglise des cordeliers. La fut vuide, enbaumé & mis en un cercueil de ploub, & luiffi en celui estat, & bonnes gardes delez luy, jusques au jour de son obsequé & enterrement.* En in 't 30 hoofdstuk volgt de lykdienst en begraefing op den 12 October 1391. *Si fust le jour de l'obsequé apres la messe dite le Comte de Foix osté du serceuil de plomb, & enveloppé le cors en belle toile neuve cirée & ensevely en l'eglise des Cordeliers devant le grand autel du cueur.*

Een zeeker bewys ziet men hier dat het in geene kist geleegeen heeft, en dat kan men ook zien in de begraefenis van *Richard den tweeden*, Koning van Engeland of *Richard de Bourdeaux*, zoo als zy hem noemden, welke *Froissart* beschryft liv. iv. ch. 119. daer hy

zegt van het lyk *Et fut amené ainsi au long de Londres le petit pas, jusqu'à la grand rue de Cep, ou tout le retour de Londres est, la en plaine rue s'arrestèrent le char, les chartiers & chevaliers, & y furent bien deux heures: Et vindrent plus de vingt mille personnes hommes & femmes veoir le Roy, qui la gisoit le chef sur un oreiller noir, le visage decouvert.*

BAL, Kaetsbal. *Balle*. Zie *Menage* in dat woord, die het van het Latynsch *pibum* afleid; daer ik zeer aen twyfel, al zoo wel als aen Tuinmans afleiding van het Grieksch *Βαλλισ*.

BALKON. *Balcon*. *Menage* leid dat af van een Latynsch woord *palcus*. Doch ik geloof dat het van ons woord *balk* komt; dewyl de balkons rusten op balken buiten den muur. *Menage*, die onze tael niet verstaen heeft, kon het niet wel daer van haelen.

BANIER: *Baniere*. *Banderheer*. *Baneret*.

BANK. *Bank*.

BANKET. *Banquet*, by de oude Fransche schryvers en zelf noch heden worden gróote maetyden, als bruiloften en diergelyke *banquettes* genoemd, en gastmaelen houden. *Banquetter*.

BARON. *Baron*.

BASTAERD. *Batard*.

BAZUIN. *Basue*. *Monstrelet* liv. 1. ch. 62. p. 97. *Et la estoient trente six BUSINES ou trompettes, & dix paires des menestriers son, sans d'instrumens musiciens* en ch. 261. p. 315. *un qui avoit BUSINE' du cornet pendant le sege*. Ik twyfel niet of het Fransch woord

komt van *Buccina*.

Marot cimeties p. 161.

*Nas tu encore entendu renommée,
Par les climats, qui son remon insigne
Vai publiant a voix, et rempe & BUCCINE.
Robalais. l. 1. ch. 26. p. 189. Et se regleront
ensemble au son de la belle BOUZINE.*

BEK. *Bec*. Dit woord wordt in de Fransche tael in eenen eigentlyken zin alleen van de vogels gebruikt. Hoe het ook op menschen overgebracht word kan men zien in de *Dict. de l'Academie Franc.* en by *Richelot. Menage* en *Caseneuve* zeggen beide dat het een Gallisch woord is, en bewyzen dat met eene plaets uit *Suetonius*.

Dewyl dat woord in onze tael van vogels en andere beesten gebruikt, en ook tot menschen overgebracht word, en *Bequister* in het Fransch beteekent het pikken der vogels in de vruchten, komt my niet onwaerschynelyk voor, dat het woord *Bikken* in onze tael daer van daen komt: **Daer zal wel wat te bikken zijn** zegt men, als men ergens naer toegaet daer men geene maelyd eten denkt te vinden, maer wel wat vruchten en andere snoeperyen.

BEUKEN voor op een deur of iets anders kloppen *Buquer. Buquer a l'buis* legt *Rob. Etienne* uit *fores pulsare*, en *Menage* in het woord *Bucquer*, *Monstrelet* liv. 1, ch. 102. p. 270. *Et allerent secretement buaquer a l'buis d'une Fenestre*. En daer van word een klopper in het Walsch land *vn bucquoy* genoemd. Of dit woord in Vrankryk veel gebruikt word weet ik niet. Maer te *Luik*, *Namen*, *Ath*,
Door:

Doornik en in andere plaetsen in 't **Walsch** land heb ik dat meenigmaelen gehoord.

BEURS. geldzak, *Bourse*. Belachelyk is de afleiding die **Tuinman** geeft van dit woord van beuren. De plaets daer de **Kooplieden** by een koomen in groore koopsteden word by ons ook **Beurs** en in het **Fransch** *Bourse* genoemt; doch ik geloof niet dat dit met dat woord in de beteekenis van **Geldzak** eenige gemeenschap heeft. Zie *Menage* in dat woord *Cafeneuwe*.

BEVER. *Bievre*. *Monstrelet*. liv. 111. p. 22. *Sur sa teste un chapeau de bievre double de velours vermeil*. *Robert Etienne*. *Bievre*. *Cassor*. Zie *Menage* in dat woord.

BIER. *Bierre*.

BLAZOEN. *Blason*. *Menetrier* zegt dat dit woord van **Duitschen** afkomst is, en komt van **blaezen**. *Origine du blason & des armoiries* ch. iv. p. 67.

BLOK. *Bloc* zie *Menage*. *Acad. Franc.* en *Richelet* in dat woord.

BLOND. *Blond*. moet men niet zeer schrande en geestryg zyn van uitvinding, om met **Tuinman** dat woord te haelen van *Flavus*, geel, een woord in welk geen eene letter met dit overeenkomstig is, en welk eene andere verw. beteekent? Doch die man is zeer kunstigen vernuftig om van alle woorden eenen oorsprong te vinden in het **Hebreeuwisch**, **Grieksch** of **Latyn**, en dezelve af te leiden van woorden met welke zy geene de minste gemeenschap hebben. De **Heer Huidkoper** zegt in zyne proeve van

tael en Dichtkunde. bladz. 315. De etimologie is derhalven van groot nut / maer 't slimste is dat de uitgestrekte kennissen taelkunde / die daer toe behoort / in weinige te binden is. Grieksch en Latijn komen hier te pas / die hebben veel woorzen uit het Celtisch / en wy wederom van hen ontleend. Daer alle woorzen uit die taelen af te leiden / vooral wanneer men daer in allerlei ongeregelde veranderingen en verbuigingen toelaet / kan niet vallen dan in de sulke / die zich laeten dinken / om dat zy Grieksch en Latijn kennen / da' zy alles kennen. Indien hy dat niet gezegd heeft om daer Tuinman mee te beteekenen, zonder hem met naem te willen aenwyzen, weet ik evenwel niet, dat beeter afbeelding van hem kan gemaekt worden. Daer gebreekt aen, dat hy daer niet by gezegd heeft, dat men wel diende zulke vergezochte afleidingen met eenige schryvers te bevestigen, en niet alles nae zyne eigene hersenschimmen op eigen gezag de leezers aen te smeereu. Tuinman haelt by nae nooit eenigen schryver aen.

BOELYN, een touw op een schip. *Bouline.*

BOERT. *Bourde.* *Dict. de Rob. Etienne.* *Bourde, commentum, gerrae, rugae: micae.* zie ook *Richelet* in dit woord. Dit woord van *Bourde* af te leiden komt my natuurlyker voor, dan het met Tuinman te haelen van het Heebreeuwisch woord *Bada*, in welk geene eene letter, dan alleen de *B* met dit woord overeenkomende is. zie *Caseneuve* in

Bour-

Bourde. Ook vind ik het woord **BOURDER** in de beteekenis van *Boerten* by *Froisart* liv. iv. ch. 80. p. 234. *Quand on fut desarmé pour soy rafraichir & refroidir il s'assit sur un tapis de soye emmi la tente, & fit venir devant luy tous ses plus principaux & grans amis pour jangler & BOURDER a eux, & luy mesmes les mettoit en joye & en matiere de rire, & de jouer & d'ebatre.*

BOK. *Bouc.*

BOKAEL. *Bocal.* Dit woord maeken sommige afkomstig van *Poculum*; doch van die gedachte ben ik niet.

BOL, klood, *Boule.*

BOORD *Bord.*

BORDEEL. *Bordel.* zie *Caseneuve* over dat woord.

BOSCH. *Bois.*

BRAEF. *Brave.* zie *Menage.*

BRAESSEM. *Vifch. Breme. Menage.* zegt, dat men in oude tyden placht te zeggen *Brame.* De schrandere Tuintman zegt, dat dit woord komt van braeden, om dat die visch gebraeden best smaekt. Moet men niet vernuftig zyn, om dat uit te vinden?

BRAK. Jachthond, *Bracque.* zie *Menage* in *Bracque*, en Spelman in 't woord *Bracco.* *Dict. de Rob. Etienne.* **BRACQUE** *espere de chien de chasse. Canis Gallicus, Canis Odonorus, odoriferaus:* en hier van *Braconier.* De zelve *Etienne* zegt **BRACONIER,** *venator Monstrelet* liv. iii. p. 986. *qu'il avoit merveilleusement a chasser & a voler, & donnoit largement a BRACONIERs. & fauconiers.*

Froissart liv. 1. ch. 19. p. 161. *Que chacun print un pain, & le trouvat, derriera soi, en guise de BRACONIER.*

BRES. *Brèche.* de oude schreeven *Bresche.*

BROEK. *Braye. Bregue.* hier van daen quam het Latynsch *bracca*, in *Menage in Caseneuve* in *Braye.*

BRUIN. *Brun.*

BRYZELEN. *Briser.*

BUIT. *Butin.*

BURG. BOURG. BURGHE. *Bourgeois.* zie *Menage* en *Caseneuve* over die woorden. In Vrankryk, en overal waer Fransch gesproken wordt, wordt eigentlyk een vlek, dat grooter dan een gemeen Dorp is, en eenige meerder voorrechten bezit; doch met geene wallen omringt is, *un bourg* genaemd. zie *Caseneuve.* die zegt Hoofd dat in Vlaenderen *vrpheden* genoemd worden. *Nederl. Hist.* I. deel. p. 611. *Honse* een groote vrphheid. Zoo noemt men daer te lande opene plaetsen beeter bebepdomt dan gemeene dorpen.

DANS. *Dance.* **DANSEN.** *Dancer.*

DAG of **DAGGE.** klein degentje. *Dague.* zie *Menage* in dat woord. *Froissart* liv. 11. ch. 11. p. 130. *voire dit le Tillier, est en la baille moy ta dague.*

DREEF. *Dreve.*

DUIN. *Dune.* zie *Menage* in dat woord, en *Spelman* in *Dunum.*

DYK. *Digue.*

EGLANTIER. wilde roos. *Aiglantier* *Monstrelet* liv. 1. ch. 265. p. 318. *vos AL-GLAN-*

GLANTIERS & vos rones. zie *Castneuve*
in dat woord.

EL. *Aune* de oude schreeven *Aulne*:

ENTEN. boomen inenten. *Enter*.

FEL. vinnig, scherp. *Fel*, een oud Fransch woord, dat nu gansch buiten gebruik en vergeeten is. Een oud Fransch Woordenboek zegt *Fel*, *Cruel*. *Froissart* liv. 11. ch. 77. p. 129. *Quand le chevalier les ouit parler, ce lui vint a grand contraire, & repondit, en eux regardant moult FELLEMENT, arriere mechans gens faux & mauvais trahistrs que vous estes.* en liv. 111. ch. 67. p. 184. *Quand les seigneurs dessus nommez entendirent les nouvelles elles leur furent trop dures & trop FELLES.* ch. 69. p. 186. *Si envoya en ces jours defier le Roy de France par unes lettres sellées de son sel moult dures & moult FELLES.* ch. 74. p. 199. *Fut le Royaume de France en emoy par les defiances qui vindrent du Duc de Guerles cur elles furent FELLES & mal courtoises.* ch. 97. p. 246. *Fut la bataille trop FELLE & trop dure pour le Duc de Brabant.* ch. 99. p. 215. *La lettre estoit si FELLE & impetueuse qn'elle faisoit émerveiller tous ceux qui en oyoient la devise* ch. 115. p. 258. *Le Duc de Guerles, que si vilainement & FELLEMENT l'avoit défié.*

FELON. hebben zy ook gezegt. *Monstrelet* liv. 11. p. 155. *Il se combattirent; FELONNEUSEMENT par grand espace de tems.* *Oliv. de La Marche.* liv. 3. ch. 128. p. 402. *Les Gandois seroyent sur le noble Printe de grand & de FELON courage* *Marot.* *elegis* 20. p. 92.

*Le fers Romains, quand ils s'humilierent
Sous Attila, son cœur FELON pliérent.*

En hier van **FELONIE** voor vinnigheid, wreedheid, toorn. *Monstrelet* liv. 1. ch. 26. p. 25. *Et apres fut la guerre moult en FELONIE entre les Francois & les Anglois. Froissart.* liv. 11. ch. 96. p. 163. *Il n'a pas le cœur si due, ni si obstiné, quand il nous verra en tel estat, qu'il ne se doye humilier, & que de son peuple il ne doive avoir merey, & je tout le premier, pour l'oster de sa FELONIE, presenterai ma teste.* en ch. 131. p. 215. *Ils sentirent le Comte en sa FELONIE moult bastif.* Dit woord **FELONIE** beteekent ook de misdaed, die een leenman begaet, wanneer hy tegen zynen leenheer wederspannig is, en zyne verplichting niet naekoomen wil. zie daer van *Menage* in het woord *Felonie*. en *Spelman Glossar. Archaiol*: in het woord *Felonia*. Hier van komt ook **S'AFFELONNER**. voor toornig worden. *Froissart.* liv. 11. ch. 77. p. 130. *Adonc S'AFFELONNA le Roy, & dit au Maire, mettez la main en luy.* en ch. 131. p. 221. *De cette parole S'AFFELONOIT l'Eveque. Monstrelet* liv. 11. p. 122. *Les besongnes dessus dices commencerent fort S'ENFELONNER.* *Froissart* liv. 11. ch. 145. p. 236. *Les choses multiplierent & AFFELLONSNERENT tellement, que les Francois mirent le feu en la ville par viretons & Canons.*

FOUT. *Faute.*

FRET klein beestjen daer men konynen mee vangt. *Furet.*

FRIS.

FRIS. *Frais*, de ouden plachten *Frisque* te zeggen. *Froissart* liv. 11. ch. 170. p. 272. *Le chevalier avoit nom Messire Meles, FRISQUE & joki chevalier estoit a l'usage: d'Allemagne.* *Monstrelet.* ch. 11. p. 87. *La fille estoit FRISQUE, belle & graciense agée de dix sept ans ou environ.* *Rabelais* liv. 111. ch. 28. *Sus ses vieux jours il espousa la fille du baillif concordant, jeune, belle, FRISQUE, galante, avenante graciense par trop, envers sss voisins & serviteurs.* en liv. 1. ch. 27. p. 189. *En l'Abbaye estoit pour lors ung moine clauستير nommé frère Jean des Entommeures, jeune, galant, FRISQUE, debait, bien adextre, hardi, aventureux, delibéré, hault, maigre, bien fendu de guente* en ch. 59. p. 318. *FRISQUEES, gaillards, joyeux, plaisans, mignons.* *Froissart* liv. 1v. ch. 12. p. 44. *un gentil homme Chevalier & FRISQUE, bien joustant, bien dancant, bien chantant.*

GABEL. *Gabelle.* Dit is een woord, dat men inde alleroudste schryvers vind, en ook in zeer oude Nederlandsche, en noch in gebruik is. Zie daer van Spelman in 't woord *Gabella.*

GAERDE. *Jardin.* Zie *Huidekoper* proeve van tael en dichtkunde blad. 394. 395.

GALEY. *Galere.* In alle de oude schryvers vind men dat geschreeven *Galce.* Zie *Spelmans Gloss.* in het woord *Galea.*

GALÉREY. *Galerie.* Dit is een zeer oud Fransch woord, dat ik in de alleroudste Fransche schryvers gevonden heb. Voorbeelden daer

daer van by te brengen , is onnodig , in eene zeer bekende zaak Veele oorsprongen worden van dit woord opgezocht , veele die zonder oude schryvers geleezen te hebben , de afleidingen der woorden naer hun eigen vernuft maeken , hebben het van gaen afgeleid , en gaendetep geschreeven , in hunne eenvoudige neuswysheid. De geestige Tuinman zegt , dat het van wallerpe gemaekt is van 't alloude wallen waudelen. O schrandere geest! *Menage* leid het van *Galap* af , om dat de *Galapen* langwerpig zyn , gelyk het mackfel der *Galeyen* , en dat geloof ik dat de rechte en waere oorsprong van dit woord is. Want als *Galerey* van gaen quam ; om dat het tot een gang gemaekt is , om in te wandelen , dan dunkt my zouden dreeven en laenen ook met dien naem moeten genoemd worden , en die word daer evenwel van niemant aengegeeven.

GALNOOT. *Noix de Galle.* zie van dezelve *L'Emery Dictionnaire des drogues simples* , die dezelve in 't Latyn *Gallu* noemt , doch zeer wel geloofst dat dit geen oud , maer een nieuw Latynsch woord is , gemaekt van het Fransch *Galle*.

GALOP van een paerd. *Galop.*

GERVE koornschoof. *Gerbe.*

GORDYN. *Courtine* , een oud woord , welke nu in de beteëkenis van Gordyn buiten gebruik is , en tot de vesting werken overgebracht , in welke het beteëkent een stuk wals tusschen twee bolwerken , welk

welk als een gordyn de stad bedekt. Voor gordyn vindt men het by de oude Schryvers. Ik heb verwaerloofd de plaetsen daer dat gevonden word op te teekenen. Doch de *Dict. de l'Acad. Franc.* bevestigt myn zeggen, en *Robert Etienne*, die zegt. *Courtine velum, cadurcum, conopeum*. Een ander oud Woordenboek zegt *Courtine, tapisserie*. *Richelet* zegt *Courtine, lectivelum*. *En parlant de lit se disoit autre fois. Mais aujourd'hui on ne le dit plus a Paris, on dit rideau*. *Marot*. Ps. vii. *Tu tens le ciel, ainsi qu'une COURTINE*. *Brantome Dames illustres*. p. 100. *sort dessus son lit, & de derniere sa COURTINE*. *Froissart*. liv. iv. ch. i p. 3. *Et estoit le dit échafand couvert de drop de haute lise, & ENCOURTINE' en maniere d'une chambre*. *Monstrelet* liv. 11. p. 54. *Et estoient les rues de la dicte ville ENCOURTINEES en plusieurs lieux de tapis & riches draps de haute lise*. Dat *ENCOURTINE'* moet in beide de plaetsen overgezet worden behangen. Want in oude tyden plachten de behangfels van tapyt, fluweel, damast en andere zyde stoffen, Point de Hongrie, karpet enz. langs de mueren te hangen als gordynen die daer voor hongen. En daer van daen zoo meenige gebeurtenissen van lieden, die om te hooren wat in de kamers omging achter de behangfels verborgen wierden. My heugt nog dat alle de behangfels dus langs de mueren hongen, en geene aen de zelve vastgespykert waeren, dan alleen goud leer. Nae dien tyd zyn veele andere soorten van behangfels van zydoek, &c. &c.

schil-

schildert en gedrukt doek in gebruik gebracht; die aen de mueren aen alle kanten vast genaegelt worden. Die zyn eerst in mynen levens tyd uitgevonden.

GRAVEEL. *Gravelle.* Dit woord is afkomstig van een oud Fransch woord *Grave*, of *Gravois*. Welk zand beteekent, daer kleine steentjens onder gemengd zyn, gelyk de stof van graveel zandig en steenachtig is. *Rob. Etienne. Gravois, glarea, calculus.* Dit woord is daer nae veranderd in *Greve*. Zie *Menage* in de woorden *Grave*, *Gravelle* en *Greve*, die zegt dat de plaets van *Greve* te Parys, op welke het stadhuis staet, daer van haeren naem heeft, dat dezelve eene zandachtige plaets aen de rivier was, welke plaetsen *Greves* genoemd worden, en dat men noch heden te Bourdeaux *Grave* zegt. Waer van komt, dat de wyn, die in de zandige landstreek langs de Garonne waft *vin de Grave* genoemd word. *Comines* in zyn VIII. boek ch. 6. den Veldslag by Fornoue verhaelende, zegt dat dezelve op eene zandige streek lands geschiede. *Toute l'armée saillit en celle GREVE.* En een weinig verder. *Et se vinrent jeter en celle GREVE, droit a nostre queue tous les hommes d'armés.* En noch verder *Partie des fuyards venoient le chemin où nous avions combattu le long de la GREVE.* En dat in dit zand geene keysteen en ontbraecken blykt uit het geen hy in 't vervolg zegt. *A cette voix s'arrêta tout, pour donner haleine aux chevaux, qui estoient bien las, car ils avoient longuement couru, & par mauvais*

vais chemin, & par pays de cailloux. Heden
word diergelyk zand Gravier getoemd.

GRYPEN. Gripper. Een oud woord,
welk geheel buiten gebruik is. Zie *Menage*
in dat woord, die heel breed van 't zelve
handelt. *Mans.* Pf. VII. vf. 1.

*Afin que leur chef ne me GRIPPE,
Et ne me desrompe & dissipe.*

Epitre au Roy pour le delivrer de prison. p. 167.

*Encor je crois, si j'en envoyois plus,
Qu'il le prendroit. Car ils ont tant de
glus
Dedans leurs mains, ces faiseurs de
pippée,
Que toute chose en touchant est GRIP-
PEE.*

GRYS. Gris.

HAEG. Hegge. Hays.

HAES. *Menage* zegt. HASE aspiré, c'est
la femelle d'un lièvre en Normandie. HASE,
se dit aussi d'une lapine.

HAESTEN. Hater.

HAEST. Hâte. De oude schreeven *Haster*
en *Haste*.

HAETEN. Hair.

HAET. Haive.

HAL. Halle.

HANTEEREN. *Hanter.* *Menage* meent
H dat

dat dat Fransch woord van het ons komt.

HAPPEN. *Happer.* Froissart liv. 111. ch. 88. p. 215. *Et venoit le froid du matin, qui les HAPPOIT, & leur tranchoit tout le cors.* Rabelais liv. iv. ch. 37. p. 160. *Enfin le Roy le poursuivant en un destroit le HAPPA.* Marot traduction de la Metamorphose d'Ovide liv. 1. p. 64.

*Et tout ainsi que le levrier agile,
Quand il a vu le lievre moins habile & c
Lors le lievre est en doute.
S'il n'est point prins: ceste morsiere
eschappé,
Et de la dent, qui coup sur coup le
HAPPE.
Il se demeste, & fuit tout estonné.*

Robert Etienne. HAPPER. c'est a dire prendre de surfaul & roideur aucuns estiment qu'il vient de αιραζω verbe Grec. qui signifie prendre par force, comme Capio verbe latin: mais là commutation de R. en P. n'est pas si aisée & HAPPER est un verbe naif Francois. Froissart liv. iv. ch. 52. p. 158. Si l'air du fen entroit en ces cottes dont nous sommes deguisez, le poil HAPPEROIT l'air du fen.

HARNAS. *Harnois.* Doch by ons betekent Harnas alleen een wapen, welk het bovenlyf bedekt, welk de Franschen ook Cuirage

rase noemen. By de Franschen beteekent het wel in den eigentlyken zin het zelve: doch meestt allerley verweerd waepen, met welk of man of paerd bekleed wierd. In de be- teekenis van *harnas* / gelyk het in onze taal gebruikt wordt vind ik het by *Monstrelet* liv. 11. p. 56. *La plus grand partie d'iceux n'avoient que leur HARNOIS, sur eux* Doch heb het ook van andere stukken gevonden, als *harnois des jambes*, en andere. Meestt be- teekent het de geheele wapenrusting, en dan word het *plain harnois* genoemd. *Monstrelet* liv. 1. ch. 133. p. 287. *Armé de plain HARNOIS.* ch. 11. p. 42. *Jeanne la pucelle estoit toujours armée de plain HARNOIS*, en in hondert andere plaetsen. *Bransome des Capitaines illustres Francois.* tom. 1 p. 308. en 309. *dans l'eloge de Francois premier. Et luy fit cet honneur de l'entretenir de plusieurs choses qui s'estoient passées tant en sa prison qu'és gueres de Milan, au siege & a la bataille de Pavie, & luy en raconta force belles particularitez, jusqu'a luy dire quel cheval de bataille il avoit ce jour la, & quel HARNOIS (ainsi parloit on alors) en luy specifying toutes les piéces dont il estoit armé, & qu'on portoit alors.* Zie de rest van die plaets, die te lang is om geheel uit te schryven. Ook word het veel gebruikt voor al het gepak en getuig, dat mee te veld, of op rys genomen wordt.

HARP, Harpe.

H 2

HA.

HAVEN. *Havre.*

HELBAERD. *Hallebarde.*

HELM. HELMEC. *Heaume. Armes.*
Dix, zegt Menage, beteekent petit Heaume.
 Ziet hem in beide die woorden.

HERBERG. *Auberge.* De oude schreeven
Heberge en Heberger. Froissart liv. 1. ch. 9.
p. 6. Messire Jehan de Hainaut print congé
pour ce soir, & s'envint a Douaing, la se
HEBERGE A *pour celle nuit en l'abbaye. Mon-*
strelet liv. 11. p. 50.^b ses gens se logerent &
HEBERGERENT *en Aubervilliers & Mont-*
martre. Rabelais liv. 1. ch. 28. p. 198. Et par-
ge qu'il estoit ja nuit delibera en icelle ville se
HEBERGER. *ch. 30. Et pour celle nuit HE-*
BERGE A *avec le meusnier. Marot Eglogue au*
Roy p. 36.

Et plus cent fois me plaisoit d'ouir dire
Pan fait bon oeil a Robin le berger.

Que voir chez nous trois cens bœufs
HEBERGER.

Letres de Pasquier. tom. 1. liv. 1. p. 72. Es
villes sejourne le mechanique industrieux. Es
villes HERGERGE le grand magistrat. liv 1v.
p. 260. Ils y logerent & HERBERGERENT
leurs chevaux. Brantome Dames galantes. tom.
1. p. 312. Il estoit tres bien HEBERGE'
pour cette nuit. Zie Menage in 't woord Au-
berge, eu Spelman in HEBERIGARE.

HOP. *Houblon.*

HORTEN. *Heurter,*

HUIK.

HUIK. *Heucque.* Oud woord; nu buiten gebruik. *Monstrelet.* liv. 111. p. 27. *Et entour le Duc estoient cinquante Archiers de son corps a pied vestns de leurs HEUCQUES.* Zie *Menage* in dat woord.

HUILEN. *Hurler.*

HULK, soort van een schip. *Harque Monstrelet.* liv. ch. 243. p. 303. *Et adonq le Roy issit de sa HURQUE* liv. 11. p. 9. *Item le dict Messire Jaques aura un navire pour le port estant au Crottoy, c'est a sçavoir la grande HULQUE & la barge.* *Phil. de Commines.* l. 111. ch. v. p. 264. *Il estoit logé pres de la mer, & y avoit quelque navire qui le suivoit, menant vivres, & deux HURQUES de Hollande, navires marchands.*

HULST. *Houx.*

HUT. *Hutte.* Zie van dit woord *Dict. de L'acad. Françoise.*

HYSEN. *Hisser.*

JAK. *Faque, Faquette,* oud woord. Het onderscheid tusschen ons en het Fransch is, dat by ons tegenwoordig een *Jakt* een dracht van vrouwen is, en by de Franschen was het met yzere malien gevuld, een dracht van krygslieden. *Brantome de capit illustres Francois* tom. 1. p. 10, 11. *Et sur son harnois avoit une tres riche FAQUETTE ainsi appellee l'histoire ce que nous appellons une cotte d'armes.* Zie *Menage* over dat woord en *Pere Daniel Hist. de la milice Françoise* liv. IV. ch. 4. p. 174.

JICHT. *Goutte.* De Hoogduitschen schryven **Gicht**.

KABEL. *Cable.*

KAEI. *Quai.*

KARMOZYN. *Cramoisi.* beide deeze woorden komen van *Kermes* of *Alkermes*, een gezwel aen de blaederen van een klein boompjen van gelyken aard bynae als de galnooten aen de eyken bladeren. Zie de beschryving van het zelve by *l'Emery Dictionnaire des drogues simples.* p. 143.

KAEK, een vat. *Caque.*

KALES. *Caleche.*

KAMPERNOELJE. *Champignon.*

KANDEEL, *Chandean.*

KANTOOR. of **KONTOOR.** *Comp. toir,* een oud woord nu gantsch buiten gebruik.

KAP. *Chappe.*

KAPPERKOOL. *Chou cabus.*

KAROOT. Dit is geen Nederduitsch woord, schoon het in het gebruik ingekroopen is om beetwortel te beteekenen; en ik zou het ook hier niet ingevoegd hebben, had het niet geweest om de belachlykheid van Tuinman aen te wyzen. Dit is / zegt hy, zonder twyfel gaer rood / geheel rood van de hertwe. **G.** en **H.** worden dikwijls verwisseld. O *lepidum caput!* die man heeft gemeend, dat het een Nederduitsch woord was, en niet geweeten dat in het Fransch alle de eerbaere wortels van kruiden *Carotte* genoemd worden, en dat by uizneemendheid dat woord van geele peeen gebruikt word. *Carotes jaunes.*

xxx.

Ses. Zie *L'Emery Dictionnaire des drogues simples*. die zyn altyd niet gaer rood, maer komen met rood omtrent zoo veel over een als *Flavus* met blond.

KAROS. *Carosse.* Dit woord leid Tuinmans byzondere schranderheid weer af van de ossen die men oudstyds voor Karren en andere voertuigen placht te spannen: welk men noch heden doet. Ik heb meenigmael in de Meyerye van 's Hertogenbosch, en in de Baronie van Breda en in andere plaetsen in Brabant karren gezien die van eenen Os getrokken wierden; doch die hadden weinig gelykenis nae Karossen. In Heenegouwen heb ik wel wagens gezien, die van 14 en 16 ossen getrokken wierden. Die geleeken echter ook nae geene karossen. Wil die afleiding hem niet gelukken, dan verschaft zyne groote geleerdheid hem een Heebreeuwisch woord, welk een dorsfleede beteekend, die ook eene wonderbaere overeenkomst heeft met een *Kaross*. Wat hebben de geleerden voordeel boven het gemsen der menschen! hunne groote weetenschap helpt hen altyd te recht, en doet hen nergens verleegen blyven. Het is jammer dat hy *Rabellais* nooit geleeten heeft, dan had hem de *Charratte de bœuf* die voor *Gargantua* gemaekt wierd, toen hy een kind was. liv. 1. ch. 7. p. 37. wonderlyk kunnen te pas koomen. *Menesrier*. in zyn boekjen genoemd *art du blason justifié* haelt het van het Italiaensch *Carro rosso*. p. 96. en daer van haelt *D'Outremont* het ook *Histoire de valenciennes* part. 11. ch. 16. p. 391. De beschryving

ving van die *Carro rozzo* heeft *Menetrier* in zyn *veritable art. dublason*. p. 232. en 233. *Menage* leid het af van *Carruca* en die afleiding word voor de beste gehouden. Zie ook van dit woord *Spelman glossar*. in het woord **CARROCIUM**.

KAS. *Caiffe*. **КАССИЯ**. *Caiffier*.

KAT. *Chat*.

KEGEL. *Quille*.

KERS. een kruid, *Cresson*.

KEURSLYF. *Cors de jupe*.

KIEL. van een schip. *Quille*.

KLAY of KLEY. *Glaise*.

KLOK. *Cloche*. By de gelegenheid van van dit woord valt my in, dat te Utrecht het geheel jaer door alle avonden van half tien tot tien nuren toe een klok geluid word, die de **boevenklok** genoemd word. Ik heb meenigmaelen te Utrecht geweest, en meenige menschen, die ik dacht dat het zouden kunnen weeten, gevraegd, of zy my den oorsprong van dat gebruik en de reeden van dien naem konden aanwyzen; doch nooit iemand gevonden die my daer voldoende antwoord op heeft kunnen geeven

Ik heb gelezen in *Froissart* liv. 1. ch. 81. p. 88. *Lors quand la comtesse & ses chevaliers entendirent que les Seigneurs de France venoient eux assieger, & qui ils estoient assez pres de la, ils firent commander qu'on sonna la BAUCLOCHE, & que chacun s'allast armer, & alast a sa defense*. By dat woord **BAUCLOCHE** teekent *Denis Sauvage*

ge op den kant aen, *C'est en plusieurs lieux de France le toxin du beffroy.*

Ik heb dit woord tot noch toe nergens in eenigen anderen schryver gevonden: anders zou ik niet onwaerschynlyk vinden, dat dit woord uit Vrankryk tot in Utrecht zou kunnen overgekoomen zyn, en **BAUCLOCHE** door onweetenheid en quaede uitspraek van het gemeen in **BOUCLETON** veranderd zyn. Misschien vind ik het hier nae noch wel ergens: Of zoo ik het niet vind, vind het een ander. Ik schryf dit met voordacht, op dat de geen die het by geval ergens lezen mocht daer op lette. Hoewel my voorkomt dat dit **BAUCLOCHE** wel zou kunnen een schryffout geweest zyn in een oud handschrift, nae het welk het gedrukt uitgegeven is, en moeten zyn **BANCLOCHE**.

KNYF voor mes. *Canif.*

KOETS. *Coche.* Dit woord wordt geloofd uit Hongaryen oorspronkelyk te zyn. Dus steld het *Menage* en *D'Outreman hist. de valenciennes.* in dezelve plaets, welke ik even hier voor by **Karos** aengehaeld heb.

KOETS. bedstede. *Couche.*

KOFFER. *Coffre.*

KONFOOR van *Chauffoir.* een oud woord buiten gebruik, voor welk nu *rechaud* gezegd word. *Rechauffoir* is by *Oliv. de la Marche.* liv. 21. ch. 4. p. 573.

KONYN. *Conil.* Zie *Menage* in dat woord.

KOORD. *Corde.*

KOP. Drinkvat. *Coupe.*

KOSTEN. *Couser.*

KOUS. *Chausse.* *Froissart* liv. iv. ch.

76. p. 221. *Guillaume de Haynaut*, qui puis peu a pris le bleu jartier pour sa **CHAUSSE** lier.

KOUTER van een ploeg. *Contre. P. Academie Francoise. COUTRE*, fer tranchant, qui fait partie de la charrue, & qui sert a fendre la terre quand on laboure. *Richelot COUTRE. Aratri culter, dens, dentale. Fer large de trois bon doigts & long d'environ deux pieds, qui partage la terre quand on laboure.* Dit Fransch woord komt ongetwyfelt van het Latynsch *Culter*.

KRAB. *Crabbe.*

KRAM. *houvast. Crampon.*

KRAMP, trekking in de zenuwen. *Crampe.*

KREEFT. *Ecrevisse.*

KREET. *Cry.*

KRIBBE of **KREBBE.** *Creche.*

KUIF. *Coeffe.*

KUST. *Cote, de oude schreeven Coste.*

KUSSEN. *Couffin. Menage* meent dat dit Fransch woord van 't ons komt.

LAE. **LIDE.** *Layctte.*

LAETEN. *Laiffer.*

LANTAERN. *Lanterne.*

LAK. *Laque.*

LATTEN. *Lates.* Volgens *Menage* komt ons woord van het Fransch.

LAVEEREN. *Louvoyer.*

LEDEKANT. *Lit de champ.*

LIES of **LIS.** Dit woord is eygentlyk in de Fransche tael niet bekend: Doch het

wa-

wapen van Vrankryk is *d'azur a trois fleurs de Lys d'or*. Die worden van alle menschen, zoo Franschen als andere **lelien** genoemd, en daer van komen die spreuken welke de Koningen van Vrankryk by hun wapen voeren. *Lilia non laborant neque nent, considerate ut lilia crescant*. Doch *Menetrier* in zyn boek genaemd *Le Veritable art du blasom, ou l'usage des armoiries* handelt in het 12 en 13 hoofdstuk van p. 265. tot 332. over dat wapen, en toont aen dat het geene lelien, maer lisbloemen zyn, die in 't Latyn *Iris* genoemd werden, in 't Fransch ook *Fambes*, *Pavillées* en *Glaveuls*. En dus moeten ook alle de lelien die in andere wapens van het zelve maeksel geschildert worden met drie blaederen zonder steelen **lisbloemen** / zegt hy, en geene **lelien** genoemd worden. En hy brengt wapens by van andere geslachten die waere hofselien voeren, welke van een gansch ander maeksel, en met haere steelen vertoond worden. Ook worden die in 't Fransch eenvoudig *Lis* genoemd, of *lis de Jardin*. Als by voorbeeld: *A trois lis de Jardin tigez & fenillez de sinople*, daer deeze altyd *Fleurs de lis* genoemd worden. De Franschen zegt hy, zyn uit Vriesland gekomen, dat een moerassig land is, en hebben tot hun zinnebeeld Lisbloemen genoomen, die lelien van het moeras zyn: Gelyk de Hertogen van Angeren, die uit het zelve land gekomen zyn bloemen van meerblaeden (in het Latyn *Nymphaea*) naemen, die lelien der

pde.

poelen zyn. En daer voegd hy noch meer andere reedenen by, die te lang zyn om uit te schryven.

By welke ik alleen voegen moet, dat onder de verscheidene soorten van lisbloemen eene is, welke noch heden van de hoveniers Fransche lilien genoemd wordt, die volmaekt van dezelve gedaente zyn, als die welke in het wapen van Frankryk en in andere wapens zonder steelen verbeeld worden. Ik heb die zelf eertyds in mynen hof gehad. *Olivier de la Marche* liv. 11. ch. 4. p. 573. doemt die *Fleurs de glay*.

LOEF. de loef van 't Schip. *Lof*.

LOOTS. een opgeslaegen houten getimmerde. *Loge*.

LOOTSMAN. *Pilote*.

LOT. in eene loterye. *Lot*. *Ik heb het hoogst lot getrokken. J'ai tiré le gros lot.*

LOTERYE. *Loterie*.

LUISTER. glans op stoffen. *Lustre*. *Marot. chants divers* p. 262. *Car du ciel fut transmis son LUSTRE blanc, sans antreart de teinture*.

LUIT, speeltuig. *Luth*.

LYST. *Liste*.

MAEL. voor valies. *Male*.

MAER. *Mais*.

MAL. vorm daer de kogels ingegooten worden. *MAL* noemen ook de Scheepstimmerlieden de schets van een schip, in 't Fransch *Gabarit* genoemd. Dit woord *MAL* is afkomstig van het Fransch *Modele*, of *Modelle*, en dat van 't Latynsch *Modulus*.

MA-

MALIEN, yzers 'ringen, die in wolven hemden, jakken en diergelyken gevoerd wierden. *Mailles*. ook *Macles*. De malien die het geslacht van Rohan in hun wapen voert, worden *Macles* genoemd. *Les macles de Rohan*.

MANTEL. *Manteau*.

MAST van een schip. *Mât*. de oude schreven *Maft*.

MAT. vermoed. *Mat. Phil. de Comines*. liv. 11. ch. 13. p. 131. *Ja estoient paravant l'affaut les Liegeois las & MATS*. Wy zeggen ook moe en mat *Lettres de Pasquier*. tom. 1. liv. 111. p. 169. *Il n'y a rien qui MATTE tant les Francoiſ que la longuerie*.

MATTEN van biezen gemaekt die op den vloer gelegd, en tot andere dingen gebruikt worden. *NATTES*, dit woord *Nasses* zegt *Menage* dat van ons woord afkomstig is.

MATROOS. *Matelot*. *Menage* zegt dat dit woord van *maft* komt.

MEENIG, veel. *Maint*, een oud woord dat thans buiten gebruik is.

MEEREN. een schip met touwen aen den wnl of aen eenen pael vast leggen. *Amarrer*. **MEENCOUDE**. *Amarres*.

MEES, klein vogeltjen. *Kootmees* / *Pimpelmees*. *Mofange*. Dit woord leid *Mépage* of van *Meesken*.

MERK. *Marque*. **MERKE**. *marques*. **REMERKE**. *Remarquer*. **REMERKE**. *Remarque*.

MET

METSELAER. *Macon.* De oude Fraⁿsche schreeven *Masson*, en de oude Nederlanders ichreeven *Messelaer*.

MIK. *Miche.* Froissart. liv. 11. ch. 55. p. 88 *Le sire de Filwatier se feit cognoistre au Seigneur de Verbi, qu'il lui envoyast de son vin par sa courtoisie, & toute sa terre seroit sauvee de non ardoir & non estre courvne. Le sire de Verbi lui envoyast bien largement, & trente MICHES avecque.*

Dit woord **MICHES** is in Holland niet bekend. In 't overquartier van Gelderland, Kleeffchland, en andere landen daer omtrent wordt brood van fyne uitgezifte bloem van roggen meel met eyeren **MICHES** genoemd, ook wel van terwen meel, dat in Holland Kersbrood en Paeschbrood genoemd word. Te Venlo hebben de boeren het voorrecht dat zy **MICHES** mogen op de markt brengen. In Vrankryk is dat woord *Miche* ook bekend, doch niet algemeen. *Richelet* zegt. **MICHE.** *Panis candidus. mot qui ne se dit gueres qu'en provence, & qui signifie du pain qui est blanc.*

MOERAS. *Maais.*

MOMBOIR voogd. *Maimbourg.* *Monstrelet* liv. 1. ch. 31. p. 28.^b *Et avec ce firent iceux Liegeois du dit Seigneur de Piervels pere du nouvel Evesque leur principal MAIMBOURG & gouverneur de tout le pays de Liege.* en p. 11. p. 36.^b daer hy verhaeld hoe vrouw *Jacoba van Beyeren* verdrag

drag maekte met den Hertog Philip van Borgondien. Et se conclud de traieter paix avec que son beau cousin & adversaire le Duc Philippe de Bourgogne. Le quel traité a le moyen d'aucuns Ambassadeurs envoyez entre les deux parties, fut tel qu'il s'ensuit. C'est a sçavoir que la dicte Duchesse cognoistra & tiendra son beau cousin le Duc de Bourgogne estre son droit hoir & heritier de tous ses pays: & des lors le fit Gouverneur, & MAINBRUG des dessus dits pays. liv. III. p. 125. ^b. Que luy Duc de Brabant, & les autres Ducs de Brabant après luy seroient a toujours, des lors en avant MAINBRUGS & Capitaines de tout le pays de Liege a deux mille floryns de Rhin de pension chacum an. Ol. de la Marche liv. I. ch. 10. p. 209. Et fut en effect tel l'appointement facit entre le Duc & la Duchesse sa tante, que le bon Duc entreprendroit la conqueste de la Duché de Luxembourg, sous tiltre & querelle d'elle, & se diroit MAMBOUR & Gouverneur de la Duché. zie Menage in het woord MAMBOURG. en Spelman in Mundebur.

MORTEL, zandkalk. Morsier.

MOSSEL. Moule.

MUILEN, die men aen de voeten draegt. Mules. zie Menage in dat woord.

MYN, holte in de aerde gegraeven om goud, zilver en andere metaelen daer uit te haec.

gaelen, of om eene stad in te neemen. *Mineur.*

MYNWERKER. *Mineur.*

NAP, drinkvat. *Hanap.* Froissart. liv. 1. ch. 228. p. 267. nae dat hy verhaeld had, dat *Charles de Blois* en *Jean de Montfort*, twee meededingers nae het Hertogdom van Bretagne by Aulroy eenen veldslag gessaegen hadden, in welken *Charles de Blois* was doodgebleeven. *Adonc se tira Messire Jehan Chandos, Messire Roberts Canole, Messire Hue de Cavrelée & autres chevaliers devers Messire Jehan de Montfort, & luy dirent tout en riant, sire louez Dieu & faites bonne chère: car vous avez huy conquis l'heritage de Bretagne. Il les enclina moult doucement: & puis parla si haut que tous l'ouirent Messire Jehan Chandos (dit-il) ceste bonne aventure m'est advenue par le grand sens & promesse de vous: & ce scayje de verité, & aussi tous ceux qui icy sont, si vous prie, beuvez en mon HANAP. Adonc lui rendit un flascon plein de vin, ou il avoit ben, pour luy rafreschir. zie Menage over dit woord. Rabelais liv. 1. ch. 14. p. 138. Et quelqu'un l'admonesta a demie alaine d'un grand hanap plein de vin vermeil liv. 8. ch. 43. p. 237. Exemple manifeste est en ceux, qui a jeun ne peuvent en main porter un grand HANAP plein de vin, sans trembler des mains. Froissart liv. 1v. ch. 2. p. 3. Et portoient en leurs mains des HANAPS d'or & coupes. d'or.*

NEK.

NEK. *Nucque du cou.*

NET, zuiver. *Nes* ~~NETTEN~~. Zie van dit woord *Huidekoper* proeve p. 97. *Nettoyer.*

NOORD. *Nord.*

OOST. *Est.*

PAEREL. *Perle.*

PAERS, paerse koleur. *Pers.* in het oud journael van een burger van Parys by *Mene- rrier origine des armoiries*, welke ik aengehaeld heb bladz. 16. *Ceux de Paris prirent chape- rons PERS & la croix St. Andrieu. Rabelais* liv. II. ch. 31. p. 266. *ung petit bonnet PERS avec une plume de chapon. Marot dialogue de deux amoureux* p. 20.

*Elle vous avoit puis apres
Mancherons d'escarlate verte
Robe de PERS, large & ouverte.*

Epitre a Monsieur le grand Maitre de Mont- morancy p. 150.

*En un jardin garni de fleurs diverses,
De couleur jaune, & de rouges &
PERSES.*

Lettres de Estienne Pasquier liv. IV. p. 243: *vestu d'une mandille de couleur PERSE. Rob. Etienne. PERS coeruleus. COULEUR PER- SE. coeruleus color.* Dit doet my denken dat men ~~Pers~~ moet schryven, en zoo wordt het ook van de meeste uitsgesproken.

PAK. *Paquet.*

PARUIK. *Perruque.*

PENS, *Pause.* *Après la pause vient la danse.* *Rabélais* liv. I. ch. 32. p. 211.

PERK. *Parc.*

PERS. *Presse.* Dit Fransch woord komt zeekerlyk van *premere.*

PIEK. *Picque.* **PIQUENAIERS.** *Piquenaire.* *Oliv. de la Marche.* liv. I. ch. 23. p. 345. *Mais ils faisoient marcher une compagnie de piquenaires.* Zie *Menage* in dat woord. *Montuc.* zegt altyd *Piquiers.*

PILAER. *Pilier.*

PIP. veltje dat de hoenderen op den tong krygen. *Pipée.*

PISSEN. *Pisser.*

PISTOOL. *Pistole.* Dit woord komt van *Pistoia*, een steedjen in Italiën. Zie *Menage*

PLAKKEN. *Plaquer.* **PLAQUARD.** *Plaquard.*

PLAET. *Plaque.*

PLAETS. *Plage.*

PLANK. *Planche.*

POP. *Poupée.*

POST. *Poste.* Dit woord wordt in verscheide beteekenissen gebruikt, en komt in beide de taelen in alle die beteekenissen overeen. Voor eene bediening of waardigheid. *Wat is een goede post.* *C'est un bon poste.* Voor eene plaets daer men gesteld word om te blyven. *Op is op zijn post.* *Il est a son poste.* Voor eene verrichting, die men waerneemen moet. *Wat is mijn post.* *C'est mon poste.* Voor de plaets daer de brieven besteld worden,

den, en voor de overbrenging der brieven.
De post op Frankrijk. *La poste de France.*
 De postlooper word ook in onzetael de *postillon* genoemd; doch in 't Fransch beteekent *postillon* eenen voorryder voor een rytuig dat met vier, zes of meerder paerden bespannen is. Het komt van *Ponere* en zou dus een woord buiten myn bestek zyn; doch de beteekenissen welk het en in onze, en in de Fransche tael heeft, hebben met het Latyn niets gemeen.

POT. *Pos.*

PROY. *Proye.* Dit woord komt van *praeda*.

PYN. *Peine* Dit woord komt zeeckerlyk van *poena*: doch daer van komt ons woord niet; want dat heeft eene geheele andere beteekenis dan *poena*. Welke my doet vast stellen, dat het van *peine* komt.

PYP. *Pipe.*

QUYT. *Quite.* *Alt ben het quijt.* *Pen suis quite.*

QUYTEN. *Acquiter.* *Zich van zynen plicht qupten.* *S'acquiter de son devoir.*

RAEZERNYE. *Rage.*

RANG. onderscheid van staet onder de menschen. *Rang.*

RAT of **ROE.** *Rat.*

REGISTER. *Regitre.* Zie Spelman in 't woord *Registrum.* en *Menage.*

ROL. *Rouleau*, **ROULEN.** *Rouler.*

ROK, komt van *Rochet*. Zie *Menage* in dat woord. *Rob. Etienne Rochet.* *Laneus amictus voyez Roquet.* en in *Roquet* zegt hy, *Roquet est vestis vilis Germani dicunt Rochs.*

Ik vind het ook voor wol, of wolle stof by *Monstrelet* liv. 1. ch. 38. p. 31.^b *Le Duc de Bourgongne se tira on la ville d'Amiens, & se logea en l'hostel d'un bourgeois nommé Jaques de Hanghart: Auquel hostel le dit Duc fit paindre dessus l'buis par dehors deux lances, dont l'une si avoit fer de guerre, & l'autre si avoit fer de ROCHET. Pourquoi fut dit de plusieurs nobles estans en icelle assemblée que ledit Duc y avoit fait mettre en signifiante que qui voudroit avoir a lui paix ou guerre si le prensist. Dat fer de Rochet beteekent daer het yzer aen den punt met wol omwonden.*

ROOVEN. *Rober. Froissart liv. 1. ch. 40. La ville fut prise par assaut, robée & pillée. liv. 1v. ch. 28. p. 108. La greigneur partie du tresor de Monseigneur est au chateau, & s'il estoit ROBE' ou osté par aucune fraude nous en serions coupables en meer dan honderd maelen in denzelven schryver. Monstrelet liv. 2. ch. 178. p. 119. Et quand ils furent dedans commençoient a piller & ROBER tout ce qu'ils trouverent, en meenige andere plaetsen. Olier. de la Marche liv. 1. ch. 23. p. 341 S'ils sçavoient un riche paysan ils lui mettoient sus, qu'il estoit contre les Seigneurs de Gand, & le ROBOIENT & le pilloient. ROBERIE Froissart. liv. 1v. ch. 49. p. 154. Il ne lui vient pas de conquest, mais de pillages & ROBERIES ROBEUR liv. 1v. ch. 59. p. 173. Toujours avoit des ROBEURS & pillards en Lan-*
gue-

guedos. Monstrelet liv. 1. ch. 173. p. 245.

Pillards ROBEURS, & autres malfaisants.

Zie *Menage* over dat woord, die zegt dat het komt van *Raubare*, welk gemaakt is van 't Hoogduitsch *Rauben*. thans is het buiten gebruik, het daer van afkomstig *Deroker* is noch zeer in gebruik. **ROBEUR DE MER.**

ZEEROBER. Froissart liv. III. ch. 27. p. 82. *Qu'ils peussent passer sainement les dangers, & les perils de la mer, & les fortunes & les rencontres des ennemis, & des ROBEURS en mer: car autant a bien des ROBEURS en mer, & plus qu'en terre.*

RUWAERD. *Rewart.* Dit woord zegt Hoofd Nederl. hitt. XII. boek p. 601. beteekent *Rustwaerder*. De schryver die de beschrijving van de stad Ryssel uitgegeeven heeft te Ryssel 1730. in 8vo. In welke stad de Magistraet bestaet uit *Reward, Majeur aschevains* en *voirjurez*. Zegt p. 105. dat het komt *du mot regardum ou respectum c'est a dire celui qui prend garde a tout*, en ik geloof dat die gelyk heeft. *Froissart* schryft altyd *Regard*. liv. III. ch. 97. p. 299. *Si se mit en possession des dits chasteaux & y establit le premier le seigneur de Kale a y estre souverain*

REGARD. en op dezelve bladzyde, *En ceste propre année Messire Charles de Boeme (qui pour ce tems regnoit, & estoit Empereur de Rome) institua le Duc Wencelant de Boeme & le fit souverain REGARD d'une institution qu'on dit en Allemagne le languefride: C'est a dire tenir les chemins couverts & surs, que toute maniere des gens puissent aller & venir de ville en*

Entre-seurement. ch. 101. p. 254. Les nouvelles en vindrent au Duc de Berry, qui estoit souverain REGARD, & avoit tout le pays d'Auvergne, de Gelvadan & de Limosin en garde. en ch. 103. p. 262. Pour ce tems estoit le Comte Dauphin a Paris pour les affaires du pays, car il en estoit souverain REGARD & gardien avec le Comte d'Armaignac. ch. 133. p. 321. Et Messire Louis estoit REGARD & souverain Capitaine de toutes les frontieres mouvantes de Montpeliers jusqu'a la Rochelle. en in't zelve boek ch. 3. p. 81. Messire Pierre, dit le Princc, a ma venue en ce pays je vous institue & fay chastelain & capitaine de Lourde, & REGARD de Bigorre. liv. IV. ch. 32. p. 118. Messire Louis de Sancerre Marechal de France se tenoit es marches de Carcaffone, comme souverain REGARD institue par le Roi & le conseil de toutes les charges & limitations de la jusques a la riviere de Dordonne. en in veel meer andere plaetsen.

RYM. Rime.

SABEL. bont. Zibeline.

SABEL. houwdegen. Sabre.

SATYN. Satin.

SAFRAEN. Safran.

SALAED. Salade.

SCHAEEL. nooteschael. Escale du noix.

SCHARLAEKEN. Ecarlate.

SCHAVOT. Echafaud.

SCHELING. Escalin.

SCHEPPEN. Escerpin. Dit komt niet van het Latynsch *Scabinus*, dat is een nieuw woord van dit gemaekt. Zie Spelman in het woord *Scabinus*.

SCHEN-

SCHENKER. *Erbanſon.* Zie *Menage* in dat woord.

SCHERMEN. *Eſcrimer.*

SCHERMUTSELEN. *Eſcarmoucher.*

SCHEUREN. *Dechirer.*

SCHOK *Choq.* ~~**SCHOKK**~~ *choquer.*

SCHOOT, een touw op een ſchip om de zylen in te haelen. *Ecoute.*

SCHOT, daer van komt het Franſch woord *Ecot.* welke de ouden *Eſtot* ſchreeven, welk gebruikt word voor verſhot; doch meeft voor de verteering in eene herberg. Elk be-
taelde zijn gelag. *Chacun payoit ſon ecot.*

SCHORBUT, of ~~**SCHORBOC.**~~
Scorbut. Zie *Menage* in dat woord.

SCHUIVUIT, ſoort van een uil. *Chou-
ette.*

SCHUUREN. *Eſcurer.*

SIER. *Chere.* Goederu ſier maeken. *Faire
bonne chere.*

SEPIER. *Chepier.* *Monſtrelet* liv. 1. ch.
19. p. 261. *S'en allerent a tous les priſons de
Paris, rompirent les dictes priſons, tnerent
CHEPIER & CHEPIERES, & sous ceux
qu'ils y trouwerent.*

SLAEF. *Eſclave.*

SLUIS. *Ecluse.* de oude ſchreeven *Eſcluse.*

SOLDAET. *Soudart, ſoudoyer* by de ou-
den: thans *Soldat.* Zie *Menage* over dat woord,
en *Spelman* in *Soldarius.*

SOP. *Soupe.*

SPELLEN. *Epeller.*

SPERWER. *Epervier.* Zie *Spelman* in 't
woord *Sparverius.*

SPION. *Verspieder. Espion.* By de oude Fransche vind men bynae altyd *Espie*, en by de oude Nederdnitsche *Spie*.

SPOOR. *Eperon.* de oude schreeven *Espéron*.

STAG, touw op een schip. *Etay*.

STANDAER. *Estandart.* By de oude *Estandart*.

STAPEL. *Etape on Estape.* *Comines liv. VIII. ch. 6. p. 171. Les gros marchands de Londres, dont plusieurs y avoient a Calais s'en detournerent, pource que c'est L'ESTAPE de leurs laines Dictionnaire de l'Academie de France. Estape lieu dans une ville ou dans un port, ou l'on decharge les marchandises, les denrées qu'on y apporte de dehors. Il signifie aussi amas de vivres & de fourages, qu'on distribue aux troupes: soit durant leur quartier d'hiver, soit sur leur passage. Richelet heeft noch veel meer beteekenissen van dit woord. Zie! voornamelyk *Ménage* over dat woord in *ETAPE*. Robert Etienne zegt. *ESTAPE Forum vinarium.**

STEUR. *Vifch. Eturgeon.*

STOF. *Etoffe.* De oude schreeven *Estoffe*.

STOPPEN. *Etouper.* De oude schreeven *Estouper. Monstrelet. liv. I. ch. 83. p. 129. b. Et pourtant ledit Baillif D'Amiens & les Boulleinois avec lui tantost le pontlevis du dit chastel devers les champs demolirent l'issue, & ESTOUPPERENT de grans fossez, tellement que par la ne pouvoit nul homme entrer n'issir. Rabalais liv. IV. ch. 9. p. 39. Ores est a sçavoir si ce trou par cette cheville peut estre entierement ESTOUP-*

ESTOUPPE ch. 67. p. 287. Frere Jean **ESTOUPPANT** son nez avec sa main Gauche. Lettres de Pasquier tom. 1. liv. xi. p. 970. Quand Dieu veut exercer sur nous un trait admirable de sa vengeance; il bande nos yeux, **ESTOUPPE** nos oreilles & tous nos sens, afin que son coup soit plustost frapé que prevenu.

STRYD, woordenstryd. Estrif. Oliv. de la Marche liv. 11. ch. 2. Et dura long tems cest **ESTRIF** d'une part & d'autre. Robert Etienne **ESTRIF** Contentio. prendre estrif & debat a l'encontre de quelqu'un. Trabere aliquem in disceptationem. Froissart liv. 111. ch. 62. p. 172. Si furent en plusieurs **ESTRIFS** plusieurs chevaliers de France ce jour & ce soir & d'autre part estoient les Espagnols. ch. 89. p. 226. Il veut **ESTRIVER** contre l'aiguillon ch. 90. p. 229. Contre la mort nul ne peut **ESTRIVER**. ch. 103. p. 261. Endementiers qu'ils estoient en cet **ESTRIF** les aucuns des compaignons de Geronet alloient & venoient par les allées des murs. ch. 126. p. 326. Vous devez estre freres & d'une alliance sans debat & riote n'**ESTRIF** entre vous. Rabelais prologue du liv. iv. p. vi. Ce m'est pareil **ESTRIF** comme si le loup tenois par les oreilles sans espoir de secours aucun. Marot complaintes. p. 488. Or est ta chair contre moi **ESTRIVANT**. Ps. 143. vers. 2.

Avec ton ser viteur n'**ESTRIVE**
Et en plain jugement n'arrive.
Pour ses offences lui prouver.

TABBÆERD. *Tabbart.* *Froissart liv. II. ch. 13. p. 9. Ledit Thomas Wage fit fort bien hier Messire Huo le Depensier sur le plus petit & le plus maigre cheval, qu'il peut trouver & lui fait vestir un TABBART comme il souloit porter.* Daer Denis Sauvage aenteekent *Le passage montre assez que c'est quelque habillement, comme chamurre ou manteau: mais le mot s'est perdu avec celui de l'accoustrement, nos deux vocompl. derniers disent TABBART & Tabbav.* en in een oud vers van *Villon* dat *Menage* aenbaelt in het woord *Flans*. *Mon long TABBART en deux je feus.* Dit woord, dat by ons noch in gebruik gebleeven is, is in *Vrankryk* tegenwoordig geheel verlooren en onbekend: en moet al lang verlooren geweest zyn. Want de druk in welke *Denis Sauvage* dit zegt is van het jaer 1574.

TAERT. *Tourte.* Zie *Menage* in *Tourte*.

TAF, zeide staf. *Taffetas.*

TOORTS. *Torche.* *Menage* leid dit van het *Latyn* af, doch vry wat gedwongen.

TRAEIE. *Treillis.*

TROEP. *Troupe.*

TROMPET. *Trompette.*

TRONIE. *Troque.*

TROS. *Trouffe.* Dit woord gebruikt Hoofd meenigmael voor al het gepak van een leger, of van eenen Vorst of anderen, die met groot gepak reyst. Het word noch veel gebruikt in het leger en plaetsen van bezettingen; wanneer de Ruiters en Paerdeknachts voeragie haeden, en gras, hooi, stroo of diergelyk achter op hunne paerden laeden, die

die worden **Trossen** genoemd, en voor het gepak word het gebruikt in den Artikelbrief art. 25. De geene die hem buiten merkeijhe zichte zal begeeven onder den **TROS** of bagage. Van voeraedje word eigentlyk in het Fransch **Trousseau** gezegd **Froissart** liv. iv. ch. 55. p. 165. *Avoient faucilles pour faire faix & trousseaux.*

TRUIFEL. Truelle.

TULP. Tulipe.

TURF. Tourbe.

UILESPIEGEL. *Espiegle. Menage is de oorzaak dat ik hem te pas breng, anders zou ik hem hier niet bygehaeld hebben, die zegt, in het woord Espiegle. Nous apellons ainsi un homme, qui fait des petites tromperies ingenieuses. L'Origine de ce mot est fort cachée. Mais je l'ai en fin de couverte. La voicy. Ulespiegel, autrement Eulespiegel est un mot Allemand, qui signifie miroir de hibou, miroir de chouette, & qui est composé du mot Eule, qui signifie hibou, chouette, & de celui de spiegel qu'on prononce Spiégle, qui signifie miroir. Un Allemand du pays de Saxe, nommé TIELULESPIEGLE, qui vivoit vers l'année 1480, étoit un homme celebre en ces petites tromperies ingenieuses, sa vie ayant été composée en Allemand, on a appelé de son nom dans l'Allemagne Ulespiegel un fourbe ingenieux. Le mot a passé ensuite en France dans la même signification,*
cer-

celte vie ayant été traduite en Francois, & imprimée avec ce titre, Histoire joyeuse & recreative de Tiel Ulespiegel, lequel par aucunes fallages ne se laissa surprendre ni tromper.

Het is my de moeite waerd gemeest deeze geheele plaets uit te schryven, om aen te toonen hoe ook zeer geleerde en schrandere lieden, gelyk *Menage* zeekerlyk geweest is, zich dikwyls laeten bedriegen door hooren zeggen, en den drift, om iets dat verborgen was uitgevonden te hebben, en door dien drift dwaaze en onnoozele dingen voor den dag brengen. Ik ben verzeekerd, dat *Menage* nooit dat boekjen van *Ulespiegel* / dat hy zegt dat in het Fransch overgezet is, zelf gelezen heeft. Dan zou hy ras gezien hebben dat dit geene waere geschiedenis is, en zoo een man, gelyk *Ulespiegel* beschreeven wordt, nooit in de wereld geweest is, noch kan geweest zyn; maer dat het eene verzameling is van allerleye snaekeryen en boevestukjens, die iemand van verscheidene by een gebracht heeft, en mogelyk eenige zelf by verduicht, welke hy alle op reekening van eenen man gezet heeft, dien hy *Ulespiegel* genoemd heeft. Hebbende nae myne gedachten dat woord gemaakt van het Fransch woord *Espiegle*. Ook is dat boekjen, en het geen in 't zelve verhaeld word, zoo mooi en aerdig niet, dat het den naem van *ingeneux* verdient.

VEEST. *Vest.* **DEESTER.** *Vestir.*
De

De Fransche maeken het onderscheid tusschen *Pet* en *Vesse*. Dat *unpet* is die met geluid het lyf uit gaet; en *une vesse* die stil gaet, die men niet hooren, maer wel rieken kan.

VERBAEST. *Esbabi*. Een woord dat zeer veel in gebruik placht te zyn; doch daer nu gansch buiten is.

VERMOLMT. *Vermoulu*.

VERSCH. *Fraix*. zie boven **FRYS** bladz. 109.

VILT. *Feutre*, de oude schreeven *Feulere*. Dit woord leid *Menage* af van het Latynsch woord *Filtrum*; doch dat is geen oud woord, maer een nieuw van een deezer twee ge-maekt. Zie *Spelman Glossar*, in het woord *Beltrum*.

VLAE. spys van melk en eyeren gemaekt. *Flan*. Zie *Menage* in dat woord.

VLEET. soort van een schuit. *Flette*.

VLOOT. *Flotte*.

VLOTTEN. dryven. *Flotter*.

VOEDER. *Fourage*.

VOEREN. **VOEREN** in een kleed. *Fouler*. *Fouure*.

VOLLEN. *Fouler*. **VOIDEN**. *Foulon*.

WACHT. *Gust*. Zie *Menage* over dat woord.

WAERBORG. *Garand*. Zie *Spelman Gloss*. *Archaiol*. in *Garanda*, *Garantia*, *Garantum*.

WAEREN, bewaeren. *GARDER*. Zie *Menage* in *Garder* en *Caseneuve* in *Gare*. die beiden beide het Fransch woord van het onsaf-

WAFEL. een gebak. *Gaufre*.

WA

WARANDE. *Gareuus.*

WEST. *Oueſt.*

WINDEN. opwinden. *Guinder.* **WIND**
ONS. *Guindas.*

WINKET. klein deurjen in eene poort.
Guichet.

WYZE. manier. *Guiſe.* Elk leeft op zyne
wijze. *Chacun vit a ſa guiſe.*

ZAEL of ZADEL op een paerd. *Selle.*
Deeze beide woorden komen van het La-
tynſch *Sedile*, en zouden by gevolg in deeze
lyſt niet te pas komen, waere het niet om
dat 'er noch een ander woord eveneens is, van
eene ganſch andere beteekenis en afkomst.

ZAEL in een huis. *Sal.* Zie *Menage* in
dat woord, die het van 't Latynſch *Aula*
haelt; dat ik ook werk heb te gelooven.

ZEEP. *Savon.* Men zou ook kunnen zeg-
gen, dat beide deeze woorden van het La-
tynſch *Sapo* komen. Doch *Menage* zegt dat
Sapo een oud Gallifch woord is.

ZOLDER *Sollier.* *Monſtrelet* liv. 1. ch.
49. p. 81. *Or eſt ainſi que le Duc D'Orleans
& le comte de Vertus ſou frere accompagnez tant
ſeulement de cinquante chevaucheurs entrerent
l'Egliſe Noſtre Dame de chartres avec le Roy
leur oncle, La Royne, Le Duc d'Acquitain
leur fils & pluſieurs autres Princes. En laquel-
le Egliſe, pour icelles beſongnes accomplir fut
fait un SOLLIER d'aiſſelles. Et la eſtoit le
ROY aſſis empres le Crucifix. Entour lay eſtoient
aſſiſtans la Royne, le Dauphin & ſa femme ſi-
le au Duc de Bourgogne. Les Roys de Cecilo-
le, de Navarre, les Ducs de Berry, de Bour-
bon,*

bon , le Cardinal de Bar , le Marquis du Pont son frere , l' Archeveque de Sens , l' Eveque du dit lieu de chartres , & autres comtes & Prelats estoient derriere le Roy avec lesdits d'Orleans. Et a l'entree de l'Eglise estoient ordonnez de par le Roy plusieurs hommes d'armes estans comme en bataille. Et fut fait le dit SOLLIER pourtant que le peuple la venant ne travaillast point les dits Seigneurs , & aussi afin qu'on ne peut veoir appertement ce qu'on devoit la besongner, Zie Menage in dat woord, en in Salve.

ZUUR, scherp van smæk, als azyn en diergelyke. Sur. Zie Menage in dat woord.

ZWEET. Suenr. ZWEECCEN. Suor.

Dit zyn alle de woorden die my in gedachten gekomen zyn. Daerzullen 'er zekerlyk wel meerder zyn : en misschien zullen 'er onder deeze wel eenige zyn , die van Latynschen of Griekschen oorsprong komen, zonder dat ik het weet : en misschien ook wel eenige in welke ik ongelyk heb te denken dat die met malkanderen gemeenschap hebben. Doch wat werk wordt 'er gevonden, dat volmaekt is? Het is my genoeg deezen weg aangewezen te hebben , andere kunnen daer als hen dit behaegt, vorder op werken, en dit getal vermeerderen. Op die wys zyn veele diergelyk soort van boeken van kleine werkjens door den tyd groote boeken geworden.

Nu zal ik hier noch eenige by voegen, wel-

welke ik in die lyst niet gevoegd heb, om dat my wat zeer twyfelachtig voorquaemen, welke ik zonder order van A. B. zoo als my die voorkoomen, zal aenteekenen.

In de aenteekeningen op *Rabelais* liv. 1. ch. 2. vind ik dat *Houfée*, welk men in het Woordenboek van Nicot *Horde* geschreeven vindt eenen reegen beteekent, die een uur of daer omtrent duurt. Zou ons woord *Hoos*, welk by de Zeelieden eenen wolk beteekent, die met zwaeren regen en wind aenkomt, en ook omtrent een uur duurt, daer niet kunnen van daen komen?

LYE'; of **LIE'** beteekent in oud Fransch verblyd. *Froissart* liv. 1. ch. 152. p. 154. *Je suis moult LIE' & joyeux de vous avoir mis a l'epreuve.* liv. 11. ch. 100. p. 140. *Tous feux des bonnes villes de Brabant & de l'Evesché de Liege en estoient si LIEZ qu'il sembloit que la besongne fut leur.* liv. 111. ch. 30. p. 101. *Et se tirerent devers le Roy, qui fut moult LIE' de leur venne.* *Monstrelet* liv. 1. ch. 49. p. 80. *Vous lui pouvez demonstrier bonne chere & LYE.* *Rabelais* liv. 1. ch. 16. p. 103. *Faisant chiere LYE avec ses gents.* ch. 26. p. 152. *Et bergiers & bergieres firent chiere LIE avec ses fouacres & beaux raisins.* liv. 111. ch. 30. p. 163. *Je vous convie a mes nopces.* *Corpe de Geline nous ferons CHIÈRE LIE.* *Froissart* liv. 11. ch. 18. p. 27. *Si les reçut le Roy de France moult LEMENT.* en in veel meer andere plaetsen, en **LIESSE** blydschap. *Froissart* liv. 11. ch. 81. p. 136. *Et estoient les Seigneurs sous cises & en grande LIES-*

LIESSE. *Monstrelet* liv. 1. ch. 43. p. 52. *A la quelle venue fut faite grande LIESSE des Parisiens, & fut crié Noel en plusieurs lieux.* ch. 52. p. 84. *O Dieu puissant, comme grande joye & LIESSE fut adonques pour la tres grande provision de ta grace.* *Rabelais* liv. 1. ch. 10. p. 62. *Par conteur blanche nature nous induit entendre joye & LIESSE.* *Olivier de la Marche.* l. 1. ch. 25. p. 313. *Les Anglois ELESSEZ & joyeux de leur bonnefortune en in zeer veel andere plaetsen* Zie *Menage* in het woord *LIE*. Het komt van *Laetus*. Zou ons woord **BLUË** daer niet van kunnen komen?

Ik heb meenigmaelen gedacht dat ons woord **ZWAËN**, wel zou kunnen afkomstig zyn van het oud Fransch woord **SEROURGE**, welk men verscheidene maelen vind by *Froissart* en *Monstrelet*, daer het altyd den man van eene Zuster beteekent; doch om het daer van af te leiden, moet wat gedwongene buiging gebruikt worden. Daerom laet ik het aen het oordeel van anderen over. Het woord komt van **SOROR**. Zie *Menage* in dat woord.

Dat men nu *Esquiver* schryft vind men by alle de oude *Echever* geschreeven. Het beteekent ontwyken. *Froissart* liv. III. ch. 4. p. 9. *Pour Esciver grand dommage.* Ik behoef geen meerder plaetsen by te brengen. Men vind het bynae op yder bladzyde. Zou ons **SCHAVEN** daer niet van afkomstig zyn? misschien ook **SCHAVEN**. Ik weet wel dat *schuiven* beteekent iets met de

K hand

hand langs den grond, zonder opbeuren, te doen van plaets veranderen: Doch om iets te ontwyken zegt men ook wel *ils schoof myn weg*. En de Vlaemingen zeggen altyd *schuif / als zy willen zeggen gae uit den weg*.

SCHOOREN noemen wy stutten die gesteld worden onder balken, of iets anders, dat men denkt dat zou kunnen instorten. In het Woordenboek van *Robert Etienne* vind ik, *ESCORES sont les esayes & sostenemens des marrains sur lesquels le navire est porté pendant qu'on le fabrique. Ainsi dit on, qu'il faut bien calfeutrer le navire, avant qu'il sorte de dessus les ESCORES & se montre a flot*. Die stukken worden ook noch op onze Scheepstimmerwerven **SCHOOREN** genoemd, en in het Frans **ACORES**. **ESCORES** weet ik niet in eenen Schryver oud of nieuw in den zin van stutten gevonden te hebben. En niet te min moet het een gebruikelijk woord geweest zyn. Anders zou *Etienne* het niet in zyn Woordenboek geplaatst hebben.

Ecote, of de oude schreeven *Escote*, beteekent eigentlyk eene zeer style klip in de Zee; en in die beteekenis is het noch in gebruik.

BANDELIER heb ik voorheen gedacht dat van *Baudrier* atkomstig was; doch die twee woorden hebben dezelve beteekenis niet. **BANDELIER**, nu niet meer in gebruik, was een leere riem, daer kruidmaeten aenhingen, toen men noch musketten gebruikte. En die wierd op den linkerschouder

der gehangen onder den rechterhand afdalende, en komt zeekerlyk van **band**. **Ban-drier** was een draegband, daer een degen of fabel aenhing, gelyk noch de poortiers in de huizen van Vorsten, Ambassadeurs en andere draegen, die word op den rechter schouder gehangen, en daelt af onder den linker arm. **Menage** leid dat woord af van **Baldringum**, en dat weder van **Balsens**. Doch **Herman Francois de Malte** in zyn Werk genaemd *les nobles dans les tribunaux* brengt het veel beeter van een oud Fransch woord **Badelaire**, welk eenen houwdegen beteekent. Dit woord **Badelaire** heb ik gevonden by **Proisfart** liv. 1. ch. 9. p. 17. *Si coupotent plançons de bois a leus epées & BADELAIRES, pour leurs chevaux lier, & verges pour faire logettes a eux bouser.* liv. 11. ch. 77. p. 130. *A ces mots il tira un grand BADELAIRE, qu'il portoit: & frappa le dit Tillier si grand coup parla teste, qu'il l'abbattist au pié de son cheval.* **Rabelais** liv. 1v. ch. 173. *Frere Jean avec son grand BADELAIRE entrele dermist.*

In Vlaenderen word een Kommenyewinkel een **SCHUPPE** genoemd, en een man die zoo een winkel houd een **SCHUPPENIER**. **Komenep** is daer een onbekend woord, en zoo onverstaenbaer als **Schuppe** by ons. Vlaemsch echter is ook Nederduitsch: Doch heeft wat meer verbafterde Fransche woorden, en andere woorden van Franschen afkomst dan onze tael, als zynde naeder by Vrankryk gelegen, en hebbende meerder omgang met Franschen en

Waelen dan wy. Evenwel weet ik ook niet dat ik dat woord of iets diergelyk ooit in eenigen ouden of nieuwen Franschen Schryver geleezen heb, dan alleen by *Olivier de la Marche*, die in het tweede boek zyner gedenkschriften verhaeld hebbende dat Vrouw Maria van Borgondien, die aen Maximiliaen van Oostenryk getrouwt geweest was, gestorven zynde, de Gentenaers beweerden, dat de voogdye en opvoeding van den jongen Graef van Vlaenderen, die gevallen in Gent was, hen toebehoorde; en denzelven niet wilden in handen van zynen Vader geeven. Om welken te verkrygen die Ertshertog de Gentenaers beoorlogde, en op eenen nacht in 't jaer 1476 by verrassing de Stad en het Kasteel van Oudenaerden innam. En toen dat ingenoomen was, zegt hy vorder liv. II. ch. II. p. 627. *L'Archiduc mit bonne garde audit chasteau, & a sorbes & falots & a grand puissance de gens d'armes entra de dans Audenarde. Environ beure de minuit, & fit dire par les rues & par les maisons, que nul ne s'effrayast ne bougrast de sa maison & qu'il ne vouloit que bien a ceux de la ville d'Audenarde. chascun se logea coyement, & le noble Archiduc se logea au Cerf, & tint ses gens d'armes en telle discipline, qu'il n'y eut ne pillage, bature, ne meurdre fait en icelle ville, & le lendemain furent les ESCHOPPES & boutiques ouvertes, & toutes manieres de marchandises mise comme paravant.*

BONNET. Dit woord had ik overgeflaegen, om dat ik dacht dat het een bastaerd woord,

woord, aen onze tael niet eigen was, voor welk wy een eigen woord muts hebben r welk ik echter noch denk, hoewel ik vind dat het in onze tael al van een oud gebruik is. Doch de groote schranderheid van Tuinman in de uitvinding van den oorsprong van dit woord doet my daer van spreekent.

BONNET, zegt hy, draegt dien naem van bont / waermeede zy gevoedert of ge-
hoord is. Zyn dan alle mutsen met bont gevoederd of geboord? of moeten alleen de zulke welke met bont gevoederd zyn **BONNET** genoemd worden? maer Rokken, Kamifoolen, Handschoenen enz. worden ook met bont gevoederd, en waer hebben die dan hunnen naem van gekreegen? moet men niet wonder schrander zyn om den naem van een ding te haelen uit iets dat daer by geval aengewerkt wordt, en misfchiën daer hy gekomen is, lang nae dat het al in gebruik was, en dien naem had. *Mennage* en *Caseneuve* hebben eenen beeteren oorsprong van dit woord gegeven.

Op de Zeefchepen zyn ook BONNETTEN, welk kleine Zylen zyn, die onder de andere aengereegen worden. Die worden in 't Fransch ook met den naem van BONNETTE genoemd. Zie *Aubin Dictionnaire de marine* in het woord *Bonnette*. Waer dat van daen komt, beken ik niet te weeten.

DOBBELEN, grof speelen, komt van **Onbbelen** / daer men nu **verdubbelen** voor zegt, van het Fransch *doubler*. En 't Fransch en Nederduitsch komen beide van *duplicare*,

zoo dat het één woord is, welk tot myn be-
 stek gansch niet behoort, en zou ik van 't
 zelve geene melding hebben gedaen, indien
 weer de schranderheid van den Geestigen
 Tuinman daer geen oorzaak van geweest
 had, die het ook van den zelve oorsprong
 van dubbelen afleid, doch eene byzonder
 verstandige reeden van dien oorsprong geeft,
 om dat het speelen van eenen alleen met zich
 zelf niet geschieden kan, en 'er een tweede
 moet zyn. Als of dubbelen alleen tusschen
 twee menschen en geen meerder geschiede.
 Ik heb het meenigmaelen van veel grooter
 gezelschap te saemen zien doen, en meen,
 om dat al het speelen by ons geen DOBBE-
 LEN genoemd wordt, maer alleen dat, welk
 om groot geld geschied, en by geenen zeer
 keren prys bepaeld is, en om dat de spelers
 in de hitte van het spel gaern het geld, daer
 zy om speelen, verdubbelen en vermeerde-
 ren, dat het daerom zynen naem van ver-
 dubbelen gekreegen heeft.

Alle de afleidingen van Tuinman nae te
 gaen en te onderzoeken zou veel werks in
 hebben, en dit boek vry groot maeken, en
 veel meer tyds vereischen, dan ik over heb,
 indien ik het drukken niet zeer lang wil op-
 houden: En dat komt my niet voor zoo veel
 waard te zyn; hoewel hy evenwel niet altyd
 mistaft, maer hier en daer den rechten oor-
 sprong wel eens aenwyft. Want wie is al-
 tyd zoo verkeerd en onweetend dat hy niet
 eens wel zou raeden? Sommige woorden
 wyzen hunnen oorspronk zoo duidelyk aen,
 dat

dat men niet wel mis kan taffet. Doch het is eene groote dwaesheid den oorsprong van alle woorden te willen weeten, en als men die niet weet daer dan nae zyne giffing een Hebreeuwſch, Grieks of Latynſch woord, als men zoo even wat van die taelen weet, toe op te zoeken, dat den meefften tyd noch kant noch wal raekt. Evenwel raedt hy het in die ook nu en dan eens wel, doch zeer zelden. Om hem dan niet geduurig te berispen, zal ik eens een woord bybrengen, in welk hy het wel geraeden heeft, ſchoon het anders tot dit beſtek niet behooren zou.

BEDYEN, zegt hy, was by de ouden worden. Of dit by de oude Hollanders zoo geweest is weet ik niet, en hy brengt geene plaetsen van ouden by om dit meede te bewyzen. Ik weet niet dat ik het ooit in oude Hollandſche Schriften in die beteekenis gevonden heb, Hoewel het zyn kan, dat het in dezelve wel is, en ik, toen ik die las, op dat woord niet gelet heb. Doch in Vlaenderen is het woord worden tot nu toe noch onbekend, en niemand verſtaet dat daer die niet geene Hollanders omgegaen heeft: En in de plaets van worden gebruiken zy altyd het woord Bedygen / welk zy nitspreken zoo als wy doen zouden als het geſchreeven was bedygen, welk haere uitspraek is van alle woorden daer B in komt, als Bijn / zyn / ſchijn / zwijn enz. Om daer te zeggen die boom wordt groot / dat veld wordt groen / die man wordt oud / dat meisjen wordt moop / die os wordt vet / zegt men, die

bedijgt groot / dat veldt bedijgt groen / die man bedijgt oud / dat meessen bedijgt sent / die os bedijgt bet enz. Of dit nu het zelve is met ons woord **BEDIJEN** / dat vermeerderen, zich uitzetten beteekent, is my onbekend. Hoewel niet onwaerschynelyk. Van **BEDEGEN** komt **Deeg**; welk zich uitzet en grooter word, en **deegelijkt**.

Nu moet ik noch een oud Franck woord in bedenking geeven. **MEHAIGNER**, welk ik zeer dikwyls in *Froissart* vind liv. 11. ch. 45. p. 72. *Si ce vengerent sur ces navieus de la mort de leur cousin, & les decouperent moult vilainement, & leur creverent les yeux & les renvoyerent a Gand ainsi affollez & MEHAIGNEZ* liv. 111. ch. 11. p. 44. *Si ne nous pouvoient ils pis faire, comme d'efforcer nos femmes & nos filles, rompre nos coffres, effondrer nos tonneaux de vin, & nous battre & nous MEHAIGNER, quand nous en parlions.* ch. 12 p. 47. *Ils leur ostoyent & tolloyent. Leurs pourvoyances, & estoient battus & MEHAIGNEZ, tant que les plaines en vinrent au Roy. Monstrei. liv. 111. p. 116. Ils tuerent & MEHAIGNERENT la plus part des dits Archiers,* en op zeer veel andere plaetsen, daer het altyd dezelve beteekenis heeft als ons mishandelen. My komt waerschynlyk voor dat dit woord wel van het ons zou kunnen afkomstig zyn; want
het

het ons kan daer niet van komen. Dat komt van handelen / en dat komt weer van hand / en ik weet ook geen Fransch woord van welk het komen kan, met het voorzetsel *Me*, welk voor mal gezet word, en altyd by de woorden daer het voor komt beteekent dat iets, quaelyk, verkeerd of ongelukkig geschiedt. Eveneens als in onzetael het voorzetsel *mis*. Dus heeft men *Mepriser*, welk nu altyd verachten beteekent, doch eigentlyk is. *misapryzen*. Welke beide woorden van *prix* en *prys* komen, die weder beide van het Latynsch *presim* afkomstig zyn. Dus zegt men in onze tael *misbruik / misdracht / misdruk / misgaen / misgrppen / mishagen / misliden / mislukken / misloopen / mismaeken / misnoegen / mistrekenen / mischieten* en veele andere. In het Fransch zoo oud als nieuw zyn ook zeer veele woorden, met *me*: *méfait*, *méchance*, *mefaises*, *mécreant*, *médire*, *mécontent*, *méfairé*, *mefier*, *mégarde*, *méprendre*, *mésus*, *méchef*, welk ongeluk beteekent. Waer van *seude Mechef* brand, die by ongeluk komt. *Monstrelet* liv. II. p. 55. *Furent arses de feu de meschief six cens maisons* en p. 14 ^b *Environ la fin du dit mois de juillet (1447) furent arses, en la ville de Dourdrech en Hollande, par feu de meschief bien deux mille maisons.* En dit woord is noch niet geheel buiten gebruik. Te Ryffel heb ik gezien in verscheide stracten, dat voor de huizen, in welke brandemmers bewaerd worden, zwert geverwe

worden hingen, op welke met groote wittē letters geschilderd is. *Saux pour le feu de chef.*

Zoo dat die twee voorzetsels ook wel zouden kunnen uit eenen oorsprong komen, zonder dat daerom de woorden, voor welke die gezet worden, behoeven uit eenen oorsprong te komen.

Doch dit alles geef ik alleen in bedenking, en wil het niet verzeekeren, dewyl ik zelf daer niet van verzeekerd ben. En ik ben geen liefhebber van onzekere oorsprongen op te dringen. Ik weet liever den oorsprong van een woord niet, dan eenen vergezochten en gedraiden, die gansch geene zekerheid heeft, gelyk ik vind dat veele gemaakt zyn.

BRANDEN heeft in de Fransche tael geen een woord 't welk het zelve eenigzins gelykt. De oude zeiden *Ardre*, en thans zegt men *bruler*. Doch by de oude Franschen beteekende BRANDON eenen fakkel, welk zekerlyk van ons Branden afkomstig is. *Marot Elegie 21. p. 99.*

*La desse impudique
De son BRANDON, qui mainte
ferme dans
Jamais ne sent echauffer le cuer
d'Anne.*

Amour fugitif p. 21.

5a

Sa dextre main jette & durde n'a
BRANDON,
Qui brusle & arde sans mercy ni pardon.

Traduction de la metamorphose d'Ovide
liv. 1. p. 56.

Tiens toy content d'esmouvoir en cla-
mour
Par ton BRANDON ne scais quelles
amours.

Het Latyn van die woorden is

Tu face nescio quos esto contentus amore,
Irritare tua.

en p. 59.

Et tout ainsi que le chaumè secard,
Quand on a mis les espis a l'ecart
Comme buissons ardent par nuit ob-
scure
D'aucun BRANDON, qu'un pas-
sant d'avanture
En s'esclairant a approchez trop pres.

Daar van is het Latyn.

Ut facibus sepes ardent, quas forte viator
Vel nimis admovet, vel jam sub luce
reliquit. *Mom*

Branduc rom. x. liv. iv. p. 222. Ils jectoiert des BRANDONS de paille allumez dans le feu.

Ik vind in *Froissart* het woord **MESELLERIE** voor eene ziekte van vuurigheid liv. III. ch. 24. p. 78. *Il estoit si malade de MESELLERIE, qu'il chevit tout par pieces*: Of dat eenige gemeenschap zou kunnen hebben met ons woord **maezelen** geef ik ook in bedenking. Die zyn zoo quaedaerdig niet als deeze ziekte, beschreeven word. Doch het verhaal van die ziekte heeft ook eenen grooten zwier van verdichtfel.

MOYAU d'Oeuf vind ik by den zelven, voor welk anders de Franschen zeggen *Fauxnes d'Oeuf* liv. III. ch. 24. p. 76. en ch. 35. p. 110. *de moyaux d'Oeuf battus en tonneau*. Om daer het woord **doper** van te haelen behoeft men niet veel verzetting van letters te gebruiken; doch ik verzeeker het niet, en geef het alleen in bedenking.

MUIT komt zeekrlyk van *emeute*. **MUTINER**. *Mutiner*. **MUTINERIE**. *mutin*. Dit komt alles van *motus*. Doch ik geloof niet dat daer een van onze woorden van daen komen, maer wel van de Franche.

By *Froissart* liv. III. ch. 93. p. 235. vind ik *Donc visiez ces Bretons & ces routes entrer en ces hostels (la ou ils esperoient plus gagner, rompre huches & ESCRAINS. en ch. 105. p. 264. Il trouverent les ESCRINS tous plains en ces riches hostels, mais*

mais ils les laissent tous vuides. Dat woord **ESCRAINS** beteekent daer Kasten, en komt van het Latynsch *Scrinium*. Van dit woord geloof ik dat ook ons woord **Schrijnwerker** komt, dat Kastemaker beteekent.

By den zelve vind ik liv. 111. ch. 117. p. 289. *Ils se reposerent sur lièziere d'ESTRAIM, qu'ils avoient faite*. Dat beteekent een bed van stroo, dat nu in 't Fransch *une paille* genoemd word, en komt van *Stramen*. My schynt ons woord *Stroo*, van dat *Estraim* afkomstig te zyn.

Ik heb hier boven bladz. 134. op de **Lyft** gezet **Schatlaeken** / *Ecarlate*, zonder daer iets by te voegen, meenende toen dat ons woord **Schatlaeken** van dat woord *Ecarlate* afkomstig was. Doch naederhand heb ik geleezen in de aenteekeningen op *Rabelais* liv. 1. ch. 56. p. 325. 326. dat *Ecarlate* ook van andere koleur gezegd word, en men ook vind *Ecarlate noire, blanche, verte*, en by *Froissart* heb ik geleezen liv. 111. ch. 39. p. 123. *Si fut ce jour le Roi de Portugal vestu de blanche ECARLATE, a une vermeille croix de St. George* en liv. 1v. ch. 82. p. 239. *smes ECARLATES blanches & vermeilles*. Daer door is my te binnen gekoomen, dat ik verscheiden maelen in Nederduitsche schryvers geleezen **Goed schatlaeken** / welk ik toen meende dat een misflag van die schryvers, en een overtollig woord was; doch my ligt ook in het hoofd dat

dat ik wel ſcharlaeken van andere koleuren gelezen heb, welk ik toet zonder oplettendheid overgelaegen heb. Dit doet my nu denken dat ons woord *SCHARLAEKEN* niet van het Fransch woord *Escarlate* komt; maer dat woord van het ons, en dat *SCHARLAEKEN* beteekent fyn laeken, geschooren laeken.

Had ik daer op gelet, en de plaetsen daer ik dat gelezen heb aengeteekend, ik zou daer meer over weeten te zeggen; doch ik heb 'er geen acht op gegeven, om die zelve reeden waerom ik veel dingen zonder oplettendheid gelezen heb, en noch lees; dat is om dat ik geen beginsel van aenleiding had om daer op te letten. En om die zelve reeden leezen veele menschen aenmerkenswaardige dingen zonder op dezelve te letten. En de reeden waerom ik dit boekje geschreeven heb, is niet, om dat ik geloof dat ik alles wat ik verhandeld heb grondig en wel weet, maer om daer door anderen aenleiding tot oplettendheid op sommige woorden te geeven, op dat zy dezelve leezende, daer op letten mogen, en dus meerder kennis en weetenſchap van dezelve verkrygen dan ik heb, en zelf myne mislaegen en blindheden hun de oogen verlichten en weetenſchap mogen toebrengen.

Deeze volgende woorden zyn my noch in gedachten gekoomen toen het te laet was dezelve op de lyst te voegen in hunne plaetsen.

BEDEL, of **peder**, gelyk men nu door

door eene bedurvene uitspraak zegt, boodt van de Academie, PEDEL. Zie daer van *recherches de Pasquier* liv. ix. ch. 22. p. 842.

MARSKRAEMER. *Mercier*.

MARSKRAEMEREY. *Mercerie*. Deeze beide Fransche woorden komen van het Latynsch woord *MERX*.

PASSEMENT. *Passement*. *Brantama Dames illustres* p. 182. *Elle estoit vestue d'une robe de satin blanc toute couverte de PASSEMENT d'argent* en p. 371. *Elle y paroist vestu fort proprement d'une robe qui monstre estre de velours cramoisi, avec force PASSEMENT d'Or & d'Argent*. *Monluc*. liv. 111. p. 179. *Je me fis bailler des chausses de velours cramoisi, que j'avois apportées d'Albe, couvertes de PASSEMENTS d'Or*.

SCHAERS. *Eschars*. *Lettres de Pasquier* tom. 1. liv. 11. p. 77. *Nous recouvrons dans les villes avec toute abondance & choison ce que vous avec mille travaux & fatigues recueillez ESCHARSEMENT sur vos lieux*.

PRENT. *Empreinte*.

PIK, houweel om mede in den grond te hakken. *Pic*.

AMIRAEL, Vlootvoogd. *Amiral*. Ik heb dit woord met voordacht in de lyft achter gelaeten, om dat het geen oorspronkelyk Fransch woord is, maer een Arabisch, afkom-

komstig van *Emir*, welk in de tyden der kruistochten met andere krygswaarden overgenoomen is. Dus zie ik dat de Heer van Joinville in het leeven van Lodewyk den negenden door hem beschreeven, in het verhael van deszelfs tocht in Egypten, en verlies van den veldslag aldaer, in welk die Koning, gelyk oök hy zelf, van de Sarazeenen gevangen genoomen wierdt, alle de *Emirs* der Arabieren noemt *les Amiraux*. Zie over dit woord *Menage*. Doch dewyl dit woord lang voor ons by de Franschen in gebruik geweest is, geloof ik ook dat het by ons van hen overgenoomen is. Dus vind ik by *Froissart* in zyn vierde boek onder Karel den zesden al *Jean de Vienne Amiral de France*. En voor dien tyd zyn 'er al andere geweest, welke dien titel gehad hebben. Zie *Pere Daniel Hist. de la milice Françoise* tom. II. liv. XIV. ch. 8. p. 494.

BLAEM. *Blâme*.

BOMB. *Bombe*.

BOMGAT van een ton. *Bonde du tonneau*.

GRANAED of HANDGRANAED.

Grenade.

Ik heb bladz. 33 gesproken van eenen hemdetocht of *Camusade*. Een verhael van zoo eenen kan men vinden in de *Commentaires de Montluc* tom. I. liv. II. p. 100 tot 104. In 't begin van welk verhael p. 100^b hy zegt. *Nous partismes de nuit avec des chemises sur nos armes*. In welk verhael hy ook spreekt van Soldaeten die **LIJVEN** aen hadden p. 101. ^b *Je m'amusay un peu a*

com-

combattre trois ou quatre maisons, on il y avoit force Anglois dedans. & les Prins par force, & la pluspart sans armes. Les uns avoient des accoustremens de blanc & rouge: & les autres de jaune & noir. Il y avoit des soldats aussi qui ne portoyent pas des couleurs. A la fin je cogneus que tous ces vestus de LIVREE estoient pionniers parce qu'ils n'avoient point d'armes. Welk evenwel ook geene volkomene kleeding beteekent. Want *accoustremens* beteekent geene kleederen, maer wel optooifels. Zoo dat het linten, strikken, mouwen of iets diergelijks beteekent.

Dewyl ik ongevoelig weer aen *Librey* geraect ben, daer ik gedacht had in dit boek niets meer van te zeggen, moet ik noch eene zeer merkwaerdige plaets by brengen uit den zelven Mouluc in het zelve tweede boek p. 149. *b. Je n'avois que trente quatre Soldats de ma compagnie pource que j'estois en garuison a Savillan. Et Monsieur de Termes ne vouloit permettre que la Compagnie en sortit. Je fis couvrir de taffetas jaune les morions a mes soldats, pour l'amour de Monsieur de Termes, qui portoit le jaune. Lesquels estans si petite troupe execuerent si beaux faits d'armes, & si esmerveillables, que tant qu'il y aura memoire d'hommes, qui fust alors en vie il sera parlé en Pied-*

L

mont

mont des braves morions jaunes de Mantua. Car a la verité ces trentequatre en valloyens cinq cens, & me suis cent fois astonné de ce que ces gens firent lors. Je pouvois bien dire que c'estoit petit & bon. J'ai essayé que cela sert fort de marquer les gens de quelque chose particuliere. Car se voyans recognus cela redouble le courage. Uit deezze laatste woorden kan men zien dat het niet gewoon was in dien tyd, welk geweest is omtrent het jaer 1550, dat de Soldaeten kenteekens hadden, en dat het eene byzondere inval van Mouluc was die helmen met geele taf te laeten overkleeden. En daer van zyn gekoomen de *Cris de guerre* die tot een teeken dienden voor die welke onder dezelve banier behoorden om elkanderen te kennen, doen zy geene andere teekens hadden. Zie van de zelve *Menetrier recherches de blason*, ch. 2.

Bladz. 98 en 99. kan men voegen by de Veldoverstens, die zich in eenen veldslag of andere gelegenheid tegen den vyand op 'eene rosbaer hebben laeten draegen, den Marquis van Marignan, die in eenen aensal, welken hy doet op Siena, welk hy beleegerd had in 't jaer 1553, op eene rosbaer lag, om dat hy wegens het voeteuvel niet gaen kon: daer een huis by welk hy zoer nae was, om vergeschooten wierdt, en de steenen van het zelve in groote menigte op zyne draegbaer vielen. Door welke schrik hy van zyn voeteuvel geneezen wierdt. zie *Commentaires de Mouluc* tom. 1. liv. 111. p. 190. ^b.

DERDE DEEL

DER

AENMERKINGEN

DE

NEDERDUITSCH E T A E L

A E N G A E N D E .

Dit boekjen groeit allengs aen en wordt grooter. Eerst was in de maend van December des voorgaenden jaers myn voornemen eenige weinige aenmerkingen tot een aenhangsel te voegen achter een boek dat moest uitgegeeven worden. Doch door zeeker toeval de uitgave van dat boek niet voortgaende, en de Schryver deszelfs goed gevonden hebbende dat boek niet, of ten minsten noch niet, uit te geeven gaf ik myne aenmerkingen, die in 't geheel niet boven twee of drie vellen beslaegen zouden hebben, met noch eenige vermeerderd, om het boekjen noch een of twee vellen grooter te maeken, aen eenen Boekverkoper, in 't begin van Februari, die my beloofde het

zelve binnen eene maend of ten langsten zes weeken te zullen afdrukken. Doch belooven is geen doen. Die druk ging zoo traeg voort, dat 'er binnen zes weeken al een vel van gedrukt was. En hier door is gekomen dat die aanmerkingen zelf op eenige plaetsen vermeerderd en uitgebreid zyn, en ik toen in myn hoofd gekreegen hebbe de lyst der Nederduitsche en Fransche woorden die het rweede deel maekt, op te stellen. Die ook zeer kort en gansch niet uitgebreid zou geweest zyn, indien de druk den voortgang gehad had, die my toen verzeekerd wierd; doch dezelve weder, dan om deeze, dan om geene, het zy waere reedenen of gezochte uitvluchten, even traeg gaende, gaf ik my aan het leezen van oude Fransche Schryvers, die ik voor eenige jaeren, of geheel of ten deele geleezen had, om te zien of ik daer eenige bewyzen voor sommige woorden in kon vinden, en ik heb *Froissart*, *Mouffret*, *Olivier de La Marche*, *Comines*, *Rabelais* en *Marot*, tusschen den 15. Maert en den eersten May geheel doorgeleezen, behalven eenige hoofdstukken van andere boeken, en het geen ik uit *Menage*, *Spelman*, den zeer geestigen *Quinault* en anderen opgezocht heb. Toen dacht ik hier af te scheiden, Doch ik las in de *Bibliothèque des sciences & des beaux arts*, van de maenden Januari, Februari en Maert dezes Jaers, die ik eerst in 't laetst van April gekreegen heb, dat te Amsterdam by Houttuin eene nieuwe overzetting van *Comines* gedrukt was, waer

van

van dit getuigenis gegeeven wierd. *Il est vrai que la langue Françoise est si commune dans ce pays, que la pluspart de ceux qui lisent entendent le François moderne: mais il n'en est pas de même de l'ancien: Et quantité de Hollandois qui voient les nouveautex qui paroissent en France trouvéroient le langage de Comines intelligible. c'est donc une très heureuse idée que Mr. de Haes a eue de donner a ses compatriotes la traduction que nous annonçons, & nous ne doutons pas qu'on ne trouve qu'il l'a parfaitement bien executée. Fidele, clair, élégant, il nous paroît, qu'il reunit tous les talens que doit avoir un bon traducteur.* By deezelofstuiting quam dat myn Boekverkoper my verhaelde dat dit boek zeer getrokken wierd, en my eenige gansch niet onkundige Heeren noemde, welke hy zeide dat het zeer gepreezen hadden. En ik zelf hoorde het ook pryzen van lieden, op welker oordeel ik meende vast te kunnen gaen. Dit maakte my zeer belust om dat ook te zien en te leezen, denkende dat die man *Comines*, en in 't geheel de oude Fransche tael, veel beter verstaen zou dan ik, en hoopte daer veel licht uit te zullen krygen, om eenige plaetsen van dien Schryver, die my wat moeytykheid gebaerd hadden, hoewel ik meen hem reedelyk wel te verstaen, beeter te kunnen begrypen, en misschien te trachten nae geleegenheid te zoeken van met dien Heer kennis te maeken, en met den zelve over het geen ik niet verstaen kon raed te pleegen. Den 20. May kreeg ik dit boek, en dewyl

ik, toen ik dat kreeg, den Franschen *Comptes* niet by my had, quam het my in den eersten opslag gansch niet quaelyk voor. Doch een weinig verder lezende quam ik aen eene plaets, die my noch versch in geheugen lag, en die my dacht dat hy gansch niet wel verstaen had. Dit deed my den Franschen text tegen deeze overzetting naezien, en toen bevond ik zeer haest dat die overzetting ver af was van die lofsruing te verdienen, en het die man niet was tot wien ik my wenden moest om uitlegging te vraegen van oud Fransch, welk ik niet verstaet. En dat de woorden van *Fidèle, clair, élégant* gelyk ook zyn eigen zeggen, dat hy het sierlyk met het klaer vereenigd, vry wat te hoog opgeheeven zyn. Want hy verstaet zeer dikwyls zynen Schryver maer half, of geheel niet; en doet hem meer dan eens het tegenstrydig van zyne meening zeggen. In de oude Fransche tael schynf hy my ook geen meester, schoon hy eenige oude, en thans zeer onbekende woorden verstaet, het zy hy die door behulp van een oud woordenboek, of eenig ander middel geleerd hebbe. Doch my dunkt dat ik evenwel bemerken kan, dat van alle de oude Schryvers *Comines* de eenige is dien hy gelezen heeft. Als het op woorden aankomt die niet dan uit kennis van oude gewoontens kunnen uitgelegd worden, kan ik wel zien dat hy in dezelve gansch niet cryaeren is.

Dit heeft my bewoogen deeze vertaeling eens nauwkeurig te onderzoeken, en een stael-

ſtaektjen van dit onderzoek tot een derde deel
 een dit boekje te hechten. Denkende dat het
 drukken, welk nu evenwel veel ſpoediger be-
 gint voort te gaen, my wel zoo veel tyds
 zal overlaeten eer het tot hier toe gekomen
 zal zyn. Want ik denk dit maer wat ter
 loops te doen, zoo veel als noodig is om
 daer de lezers een begrip van te geeven. Ik
 zal my te vreden ſtellen met hier en daer
 eenige plaerſen uit te kippen, en niet het ge-
 heel werk onderzoeken en overal aenmerkin-
 gen maeken, waer ik die zou kunnen mae-
 ken, dan zou myn boek grooter worden dan
 de vertaeling van Comines zelf is. Ook ver-
 wachte de lezer niet dat ik alle oudheeden
 en gewoontens welke ik verklaren zal met
 bewyzen uit Schryvers zal ſtaeven. Dat zou
 grooten tyd wegneemen en grooten arbeid
 koſten: want dan zoude ik alle die boeken,
 welke ik zoo aanſtonds gezegd heb dat ik in
 dien korten tyd doorleezen heb, en noch
 veel meer andere, waer op nieuw aanbeten gaen
 leezen. Want die toen alleen leezende met
 dat oogmerk om my in dit boekjen te die-
 nen, heb ik, om my niet optehouden, gee-
 ne andere merkwaerdige dingen aengetee-
 kend, ſchoon ik 'er veele in myne gedach-
 ten behouden heb. Doch hoe zou ik in
 zulke groote boeken, die alle zonder regis-
 ters zyn, vinden waer die ſtaen?

Eenige geloof ik echter dat ik noch wel
 vinden zal, of in oude aenteekeningen, die
 ik op loſſe papieren en anderſins zeer ver-

word hebbe, kunnen opzoeken, en alle die ik vind zal ik ter plaetse daer die te pas komen mede deelen. En nae dat het drukken spoedig of langzaam gaet, zal dit deel klein of uitgebreid zyn: want als het tot hier toe komt, scheid ik met schryven uit. Ik heb te veel reedenen om te wenschen dat dit werkje in 't licht kome, om het drukken op te houden.

Ook zal ik op de schikking, bewoording of spelling der Hollandsche taal, en dat welk die Fransche Boekzaelschryver *elegant* noemt geene, of weinige aanmerkingen maeken. Die zullen meest raeken of hy den zin van zynen Schryver getroffen heeft of niet.

Van den Franschen Comines heb ik den druk van Godefroi op de Koninklyke drukkerij in de Louvre niet, die zeer zeldzaam en moeyelyk te krygen is.

Die van Leers heb ik ook niet: maer ik heb eenen te Leyden by Elzevier in 't jaer 1648. die nae de overzieming van Denis Sauvageis, volgens welke Le Long in zyne *Bibliothèque Historique de la France* n. 1494. dertien drukken optelt.

Ook heb ik eenen te Brussel in vier stukken uitgegeeven door *Jean Godefroy* den Zoon van *Denys Godefroy* in 't jaer 1706. die volgens dien druk van de Louvre is. De Heer de Haes bedriegt zich zeer, als hy onder de lieden wier behulp *Godefroy* gebruikt heeft *Sauvage* stelt. Dat is *Denys Sauvage Seigneur du Parc Historiographe de la France*, Die *Froissart*, *Monstrelet*, *Comines*, en veele andere

dere oude Franſche Hiftoriefchryvers uitgegeeven heeft. Die is lang voor den tyd van *Denys Godefroy* dood geweest , doch hy heeft zich in den naem bedrogen , en gedacht dat het een andere *Deuis Godefroy* geweest is , de Grootvader van deezen.

Nu kom ik tot de

A E N M E R K I N G E N .

Eerſte Boek , Eerſte Hoofdfuk.

Bladz. 4. *De Graef van Charolois / zere* geboelig over den hoon en het ongeluk / dat zynen vriend en bondgenoot hier aengedaen wierd / poogde verſcheide maelen hier op te antwoorden ; *Dan Morviller* viel hem telkens in de woorden ; zeggende : *Myn Heer van Charolois ik ben niet gekomen om met u , maer met myn Heer wven Vader te ſpreken , de gemelde Graef verzocht zyn. Vader / meer dan eens te mogen antwoorden / doch kreeg van hem dit beſcheid : Ik heb vooz u geantwoord / gelijk ik meen dat een Vader vooz een Zoon is betamende : echter indien ge zoo zeer geſteld zyt / om zelf het woord te voeren / bedenk en overweeg lieber eerſt heden / wat en op welke wyze gy ſpreken wilt / en deel onszullig op morgen mede. De Franſche woorden van *Comnes zyn Aquoy le dit Comte de Charolois pas pluſieurs fois vouluz repondre ;**

comme fort passionné de ceste injure; qui se disoit de son amy & allié; Mais ledit Morviller luy rompoit tousjours la parole, disant ces mots; Monseigneur de Charolais, je ne suis pas venu pour parler a vous, mais a Monseigneur Vostre Pere. Le dit Comte supplia par plusieurs fois a son pere, qu'il peust respondre; lequel luy dit j'ay respondu pour toy, comme il me semble que Pere doit respondre pour fils: toutefois, si tu en as si grande envie, pense y aujourd'buy, & demain dy ce que tu voudras. Als het myn werk geweest had die woorden over te zetten, zou ik dezelve dus vertaald hebben. Waer op de Graef van Charolois zeer d'ijftig geworden door de beleedigende woorden / welke van zynen vriend en bondgenoot gezegd wierden / verscheidene maelen wilde antwoorden. Doch de gemelde Marquillier viel hem geduurig in zyne woorden / zeggende; Heer Graef van Charolois / ik ben niet gekomen om tot u te spreken / maer tot uwen Heer Vader. De gezegde Graef verzocht meermaelen zynen Vader / dat hem geoorloofd mocht zyn te antwoorden: Die hem seide: Ik heb door u geantwoord / gelijk ik denk / dat een Vader door zynen Zoon moet antwoorden. Indien gy echter daer zoo groot zenen lust toe hebt / bedenk u daer heden op / en zeg moggen wat gy zeggen wilt. Ik laet aen het oordeel der leezers, welke woorden best en natuurlykst met den zin van het Fransch overeenkomen.

Bladz. 7. Hier op wierden de wapen en kruis

Kruiderijen toegezet. Het Fransch is *Apris fut apporté le vin & les especes*. Het is weer het woord *epices* beteekent: kruiderijen. Alkemade in zyne Nederlandsche displechzigheden. I. Deel. Kapittel. 30. bladz. 454. zegt Ph. de Comines een vermaerd en deftig Schryver die het hof van Brankrijk/ en van Borgondien van zijnen tyd beschreef / getuigt / dat aen het hof van Hertog Philips van Borgondien de gewoonte was de Ambassadeurs van eenige Vorsten/ aen dat hof / met specerijen en wijn te onthaken / nae dat dezelve by den Vorst ter gehoor waeren opgeleid / en hunne aenspraak gedaen hadden en dat deeze afgezanten uit den naem van de Princen / hunne Meesteren deeze geschenken nuttigden en den wijn op hunne gezondheid dronken. Het is deeze plaets die hy in 't oog heeft. Want ik weet niet dat 'er eene andere diergelyke in Comines is by het leven van Philips van Borgondien: doch ik geloof niet dat het geen, welk *epices* genoemd word, geschenken waren. Ik weet wel dat aen de gerechtshoven, als het Parlement van Parys en andere, die, welke daer eenige geschillen hebben, gehouden zyn de Raedsheeren eenige geschenken of rechten te geeven, die met den naem van *epices* genoemd worden.

Van dit voorzetten aen Ambassadeurs, Princen, Ridders en andere die de Vorsten quaemen bezoeken en aanspreken, heb ik veele voorkeelden gevonden in oude Schryvers. Als by Froissart liv. 111. ch. 10. p. 83.
dier

daer hy van de Graef van Foix zegt. *Quand il eut parlé de plusieurs choses il demanda le VIN ET LES ESPICES, & puis beurent tous ceux qui la estoient. Lors print congé d'eux & bailla a chascun la main, & les re-commenda a Dieu; & rentra en sa chambre en* *Monstrelet liv. 11. p. 98. b. Ol. de la Marche liv. 11. ch. 15. p. 263. Froissart liv. 111. ch. 27. p. 82. ch. 28. p. 99. ch. 58. p. 165. in 't eind. ch. 61. p. 176. ch. 76. p. 200. ch. 84. p. 219. ch. 90. p. 228. ch. 112. p. 379. Liv. iv. ch. 4. p. 12. ch. 8. p. 25. ch. 24. p. 94. p. 95. ch. 78. p. 228. & p. 229. ch. 91. p. 272. ch. 92. p. 274. ch. 102. p. 293. ch. 114. p. 311.* welke plaetsen ik alle aengeteekend heb, sedert dat ik dat van Alkemade in den maend van April laetstleden geeezen heb. Uit alle die plaetsen begryp ik niet dat *EPICES* kruideryen waren, die by den wyn gezet wierden. My dunkt dat het brood was, of koeken daer speceryen in gebakken waren, of zoo iets als wy tegenwoordig banket noemen, dat by den wyn gezet wierd om tusschen het drinken te eeten. Dierge-lyke koeken als Deventersche, Venloofsche, Amsterdamsche en meer van dat zelve soort worden noch heden in het Fransch *pain d'epice* genoemd.

TWER-

TWEEDE HOOFDSTUK.

Bladz. 8. En verwachtte hy geensins dat de zaeken tot het uiterste zouden komen. In 't Fransch staet *ny ne s'attendoit pas que les choses vinsent jusqu'a la voye de fait*. Ik zou dat overgezet hebben **Hy verwachtte niet dat de zaeken tot dadelijkheid zouden gekomen zijn.**

Bladz. 9. Zy wierden genoodzaekt de **Landerpen des Hertogen van Borgondien** te ruimen met zeer groot verlies van hunne **GOEDEREN**. In 't Fransch staet. *Il fallut que tous s'enfuirent des terres du Duc de Bourgogne, & perdirent beaucoup des MEUBLES*. De goederen der Edellieden, en inzonderheid van zulke voornaeme als die, van welke hier gesproken wordt, bestonden in heerlykheeden, steden, dorpen, kasteelen en landeryen, en die **MEUBLES** waeren de huisraed, die in die kasteelen was, en als die geplonderd of verbrand wierden, verlooren zy wel den huisraed, doch niet de goederen, die hun altyd bleeven toebehooren, gelyk het thans noch zoo gaet. Doch een Amsterdammer, die nooit buiten zyne stad geweest is, weet dat de goederen der Amsterdamsche kooplieden meest in waeren, wisselbrieven, juweelen, en andere tilbaere goederen bestaen, en als die hunne huizen geplundert worden verliezen zy alles.

Bladz. 10. **Filip van Lalain** afkomstig van eene stam/ waer uit **GOEDEREN** zyn voort-

booztgefpzooten die niet braef en kloekmoedig geweest zijn. In 't Fransch staet *Philippe de Lalain, qui estoit d'une race dont PEU s'en est trouvé, qui n'ayens esté vaillans & couragieux.* Als die groote kenner der Fransche tael my kan aentoonen dat PEU geene beteekent zat ik het gelooven. Ik meen dat het weinig beteekent. 't Is waer dat het geslacht van Lalain, in dien tyd zeer uitblouk in dappere Ridder, en wel byzonder leest men in *Olivier de la Marebe, den tydgenoot van Comines, die altyd aen het hof van Borgondien geweest is, veel van Jaques de Lalain, van welken hy zegt liv. 1. ch. 13. p. 240. Les plus bon jousteurs furent le Comte de St. Pol jeune seigneur &c. & Jaques de Lalain, lequel se tira en la Cours du Roy pour voir & pour soy monstter, & se gouverna si haucement en tous espres, qu'il comporta sa part du bon bruit de ceste assemblee, & monstra par effect qu'il avoit esté nourri & elevé en maison d'aisse & accoustumés de tous honorables exercices, & que de soy estois homme d'estoffe & de lieu, pour suivre & pour faire, ce dont les bons vivens tousjours, c'est vertu qui florit en renommée,* en van Simon de Lalain; doch om dat hy zegt dat in dat huis veele uitmuntende Ridder waren, is dat niet gezegd dat die alle zoo waren. Comines was te verstandig en te wys om te kunnen zeggen, dat alle heden van een geslachts eeven uitmuntende waren. Dat kan een overzetter hem wel doen zeggen; die zoo veel verstand niet heeft als hy gehad heeft. *Marius* zegt van het geslacht van Guise,

Uuise, of het waer is laet ik voor zyne rekening: want zyn drift voor dat geslacht, en de party aen welks hoofd dat was, is wonder sterk geweeft; *Aussi n'y eust il jamais de poltron en cette brave race. Ce qui se voit gueres, quand il y a grande multitude.* *Comment. de Montuc.* tom. 1. liv. IV. p. 293.

Op dezelve bladzyde **Geharnaste Edelvrienden**. In 't Fransch staet *hommes d'armes*. 't is waer alle de *hommes d'armes* waeren Edelvrienden, en zelf meest Ridders, en zoo 'er onder dezelve waeren die noch geene Ridders waeren, die waeren Schildknapen, of *Bacheliers*, en wierden doorgaens by de eerste gelegenheid van eenen veldslag of andere ontmoeting Ridders gemaekt, en zy hadden ook alle harnassen aen, dan of die daervan wel **geharnaste Edelvrienden** genoemd worden twyffel ik, daer waeren 'er meer die harnassen aenhadden, en van veel minder rang waeren. Doch de *hommes d'armes* hadden veel meer andere wapenrusting aen behalven de harnassen, die waeren en *plein harnois*, als ik alles zou schryven, wat ik over die stof zou kunnen bybrengen, daer zou ik ettelijke vellen papier mee kunnen volschryven. Ook waeren zelf hunne paerden geheel en al in yzer gewapend. Een voorbeeld zal ik hier van bybrengen in onzen eigenen *Commes* in dit zelve eerste boek, elfde hoofdstuk, daer hy zegt van den Hertog van Karlabre *a toutes alarmes c'estoit le premier homme armé, & de toutes pièces, & son cheval toujours*

Jours BARDE. De *bommes d'armes* hadden de zelve wapenrusting die de Legerhoofden, en de Koningen en Vorsten hadden. En het was zeer noodig dat hun paerd gewapend was. Want alle hunne kracht hestond in vast op hunne paerden te blyven zitten, zoo een der zelvever het ongeluk had, dat zyn paerd gedood wierd, en hy op den grond, of by ander ongeluk uit den zaedel raekte in het heet van eenen slag, en zyne Schildknechten of andere niet schielyk genoeg by hem konden komen om hem weder op te rechten, kon hy door de zwaerte zynner wapenen zich zelf niet opbeuren; maer wierd zeckerlyk of gevangen, of van den vyand gedood, of in den drang door de paerden doodgetrapt. Dit woord *bommes d'armes* zou ik liever vertaelen **Edellieden in bolle wapenrusting / of gewapende ruiters**. Want daer van hadden zy dien naem van *bommes d'armes* gekreegen, en worden doorgaens van de Latynsche Schryvers genoemd *Equites Cataphracti*, en waeren onderscheiden van de lichtgewapende ruiters, die maer met *Brigandines*, *costes de maille*, of diergelyke lichte wapenen gewapend waren. De volle wapenrusting van eenen *homme d'armes* viudt men by *La Roque du ban & arviéban*. ch. 5. p. 39. *les hommes d'armes estoient armez de cuirasse, d'armet ou Bourgi-gnotte, de gands, gardebras & épaulettes, bar-nois de jambes, sallades, brassards, épées & lances*.

Daer op volgt in 't Fransch. *Les hommes d'ar-*

Armes estoient tres fort bien MONTEZ; & bien ACCOMPAGNEZ dat is overgezet De geharnaste Edellieden waeren zeer wel uitgerust en van alles voorzien. Beteekent *Monté & Accompagné*: uitgerust en voorzien? dat is weer geheel ander Fransch dan ik geleerd heb. In de tael die ik ken, als van eenen krygsman die te paerd dient gezegd wordt *il est bien monté*, beteekent dat, hy heeft een goed paerd / en *accompagné* beteekent berzeld / doch onze Schryver de minste kennis niet gehad hebbende wat een *homme d'armes* was, (en nochtans verstaer hy de oude Fransche tael zeer wel) wist niet dat die zeer goede en sterke paerden hebben moesten, want zoo eenen zwaergewapenden ruiter eenen geheelen dag te draegen en zelf geheel in 't yzer te zyn, zou voor een licht paerdjen veel te zwaer werk geweest zyn. Ook moesten die paerden wel afgericht zyn, die wierden *Detriers* genoemd van *Dextrarius*, een Latynsch, doch geen oud woord, maer in die laetere tyden gemaekt. *Monluc.* tom. II. liv. VI. p. 126. b. *Monsieur de Piles avoit dixhuit cens chevaux, la ou il y en avoit trois ou quatre cens bien montez & bien en ordre, le reste estoit arquebusiers a cheval mal montez.*

Wat het berzeld aengaet, ieder *homme d'armes* had in zyn gevolg doorgaens drie, vier, vyf of meer boogschutters, en andere die ook te paerd en Edellieden waeren; doch ik geloof dat naeder gelegendheid zyn zal daer van te spreken, als wy tot bladz. 59.

komen, daer onze vertaeler eene aenmerking maakt, die hy vertaeld heeft uit *Duclos*, die hem zelt dit hadt moeten leeren, indien hy gewoeten had dat die Edellieden, die *hommes d'armes* genoemd wierden de lans tot hun geweer hadden, die alleen hun wapen was, en van geene anderen gebruikt wierdt.

Bladz. 12. De plaets des Hertogen van Bretagne wierd hier door zynen afgezant den Onderkanselier bekleed. In het Fransch staet. *Pour le Duc de Bretagne y avoit avec le dit Comte pour Ambassadeur le Vicechancelier de Bretagne.* Ik weet wel dat een Ambassadeur den persoon verbeeldt van dien Vorst van wien hy gezonden wordt: welk in het Fransch *representer* genoemd wordt, en my heugt dat ik in *Wiquesfort* geleezen heb, op welke plaets schiet my niet te binnen, *que de tous les ministres il n'y a aucun qui aye les caractere representatif que ceux qui ont la dignité d'Ambassadeur.* Doch ik weet niet er gens geleezen te hebben dat hy deszelfs plaets bekleedt. En ik geloof niet dat eene Mogendheid tegenwoordig in oorlog zynde, en eenen Vorst die zyn bondgenoot is, met eene krygsmacht in persoon tot zyne hulp verwachtende, en in de plaets van dat eenen Ambassadeur ontvangende, zich zou inbeelden, dat die deszelfs plaets quam bekleeden.

Daer op volgt dat die afgezant, schoon papier met het zegel van zynen Meester bestempeld had. In 't Fransch staet, *qui avoit des blancs signez de son maître.* Ik heb niet

nooit geweeten dat *signé* beteekent met het zegel bestempeld / en had ik niet gezien dat zoo groot een kenner der Franche tael dit zoo vertaeld had, zoud ik altyd gedacht hebben dat het beteekent, met de hand ondertekend / en dat met het zegel bestempeld in het Fransch gezegd wordt *Scellé*.

Bladz. 15. Die de vyve ruiterbende des Konings verlaeten hadden. In 't Fransch *qui avoient laissé les ORDONNANCES*, ik geloof niet dat ik dat woord *ORDONNANCES* ook door **DUVE** ruiterbende zou vertaeld hebben, maer wel door **GEHEBEELEN** **DE NUTTENSCAP**. Want de *compagnies d'ordonnance* waeren geene vrye benden, maer die in dezelve behoorden waeren in vasten dienst en soldy. De eerste der zelve zyn geweest vyftien, welke door Karel den zevenden ingesteld zyn: zie van dezelve *Pere Daniel Hist. de la milice Françoise*. liv. IV. ch. 1. p. 151. tot 171. en *Oliv. de la Marche* liv. I. ch. 13. p. 240.

DERDE HOOFDSTUK.

Bladz. 20. **Enige** wakkerere Ridders en **STALMEESTERS** kreegen bevel van te voet te blijven. In 't Fransch staer. *Plusieurs bons chevaliers & ESCUYERS furent ordonnez a demeurer a pied*. Dit is eene heerlyke overzetting, die eene grondige kennis van de onde Fransche tael aenwyft. De Stalmeesters worden thans *Escuyers* genoemd, en zelf zyn zy al in ouderyden dus genoemd, doch dat wierd daer by gevoegd

wiens Stalmeesters die waeren; *l'Ecuyer du Roy, du Duc de Bourgogne, du Duc d'Orleans, du Sire de Coucy* enz. doch het woord *Ecuyer*, enkel, zonder byvoegfel beteekende eenen Edelman, die noch geen Ridder was; in onze taal **Schildknaep**.

Geene Edellieden, zelf geene Vorsten noch Koningen, waeren geboorne Ridders, maer wierden dat gemaekt als zy tot zeekeren ouderdom gekomen waeren, en by zeekere geleegenheden. zie van **Toon aloude regeringstijds van Holland** v. deel. bladz. 313. Die daer evenwel, naer myn oordeel eenen kleinen mislag heeft, schynende te willen te kennen te geeven, dat een Keizer, noch Koning, noch geen Ridder zynde niet zou hebben kunnen gekroond worden of over Ridders bevel voeren, en daerom zich moest laeten Ridder maeken. Hier tegen strydt het voorbeeld van François I. Koning van Frankryk, die den 15. Januari 1519. gekroond is, het Koningryk geregeerd heeft, en het bevel gevoerd over een heir met welk hy naer Italien getrokken is, en zich eerst nae den veldslag van Marignan den 14. Sept. des zelve jaers heeft laten Ridder maeken door den Ridder Bayard. Deeze geschiedenis is zeer bekend, en kan gezien worden in het leeven van dien dapperen Held *Bayard*, in *Brantome*, in *de recherches d'Eteinne Paquier* in de *Histoire de France du Pere Daniel*, en in veele andere boeken. Gelyk ook het voorbeeld van **Jonkheer Jan van Holland** / die drie en een half jaeren Holland als Graef gere-

regeerd heeft; en gestorven is zonder Ridde
te zyn, welk hier nae te pas zal komen.

Froissart verhaelt in zyn vierde boek dat Koning Henrik van Hongaryen, in 't jaer 1393. hulp verzocht hebbende van Karel den VI. Koning van Vrankryk tegen Bajazeth, Keyzer der Turken, dien hy *Basans l'Amorabaquin* noemt, welke hem oorlog aandeet, veele Barons, Ridders, en andere Edellieden van Vrankryk, zich aanboden om hem te hulp te trekken, en dat de Hertog van Borgondien oordeelde dat zyn Zoon Jan Graef van Nevers, die noch geen Ridder was, hun hoofd en bevelhebber moest zyn: en dat die Ridders oordeelden dat zy geen aenzienlyker hoofd konden hebben, dan hem, die des Konings eigen neef was, en dat het tyd was dat hy Ridder wierdt, en die er met geen grooter luister kon verkrygen dan in eenen veldtocht tegen de Turken. Waer op de Koning hem aenstonds tot hoofd en bevelhebber over dezelve aenstelde. En dat hy naer Hongaryen trok, het bevel voerende over duizend Ridders en Schildknaepen, onder welke veele van zeer groot aenzien waeren, als *Philpp* van *Artois* Graef van Eu Connestabel van Vrankryk, *Jean de Vienne* Amiral van Vrankryk, *Bouciquaud* Maerschalk van Vrankryk en meer andere van ruim zoo groot aenzien, welke hy in het 69 Hoofdstuk optelt. In het 72 Hoofdstuk verhaelt hy, dat hy met dezelve in Hongaryen gekomen zynde den Donau overtrok, en dat de Koning van Hongaryen hem, zoo drae

zy op den Turkschen bodem gekouten waeren, Ridder maekte. Welk ik begryp dat geschiede om hem eer aen te doen, en niet om dat hy geen Ridder zynde over die Ridders geen bevel kon voeren. Dat had ontrent Vorsten van zoo hoog eene geboorte geen plaats. Hy had reeds van Vrankryk af tot daer toe over dezelve bevel gevoerd en had het noodig geweest dat hy om bevel te voeren Ridder zyn moest, dan had de Hertog van Borgondien zyn Vader, of de Koning van Vrankryk hem kunnen Ridder maeken. Maer zy waeren zeer gezet om die eer by aenzienvolke gelegenheden te verkrygen in 't gezicht van den vyand, voor of nae eenen veldslag, of ander gevecht welk ik, indien dit hier noodig was, en niet te lang zou worden, met honderd en meer plaetsen zou kunnen aentoonen.

Van de **Ridders** / en alle plechtigheden tot de zelve behoorende, zie ook *Daniel Hist. de la mil. Franc.* liv. III. ch. 1. p. 72. en eenige volgende, en *Memoires d'Amelot* tom. II. *article Chevalier*.

Eer die Edellieden Ridders wierden, wierden zy **Ecuyers**, **Schildknappen** genoemd, over welke ik my nu niet verder uitbreiden zal. Dat zou te veel tyd wegneemen, en te groot een boek maeken. Anders zou ik over dezelve en over de **Ridders** wel noch wat weeten te zeggen, zie van de zelve *Daniel de la mil. Franc.* liv. III. ch. 6. p. 94. en volgende **Van Loon** in het gemeld vyfde deel der aloude regeeringswys op zeer veel

le

de plaatsen. *Perr. Honoré de Ste Marie dissertations sur la chevalerie liv. 11. diff. 1. art. uel. 1.*

En hier van leeft men in de lysten onzer oude Hollandsche Edellieden, by den eenen naem RIDDER. en by den anderen naem KNAEPE.

Bladz. 21. Die van Fozk maetigden zich het oppergezag des Rijks aen / dan of zulks hun niet recht toe quam weet ik niet. In het Fransch staet. *Alors usurperent ceux de la maison d' Fozk le Royaume, s'ils peuvent a bon titre je ne scay lequel.* Ik weet niet dat een Koning of een Vorst die vast stelt dat een Koningryk hem wettig toekomt, schoon het hem van eenen anderen betwist wordt, kan gezegd worden zich gezag aen te maetigen. Die spreekwys wordt gebruikt van eenen Oom, Broeder of Neef van eenen Koning of voornaemen Amptnaer of bewindsman, die by ziekte, ouderdom, of minderjarigheid des Konings, of eenige andere gevallen, alles in het ryk naer zynen zin bestiert. Daerom zou ik, als ik deeze plaats had moeten verlaen, gezegd hebben: Toen atwaerden die van het huis van Fozk het Koninkrijk / of zy zich daer in dzongen / dan of zy daer misschien goet recht toe hadden weet ik niet. Dit is zoosierlyk niet, doch geloof ik dat met den zin des Schryvers beeter overeenkomt.

Bladz. 22. Het volk des Konings quam in geleederen uit het bosch. In het Fransch staet *Les gens du Roy venoient a la file de la forêt.*

Ik heb in myn leeven veel omgang gehad met krygslieden, en veel tyd doorgebracht in steden in welke bezettingen laegen. In welke ik meenigmaelen de wapenoeffeningen gezien heb, van welke ik zoo veel kennis gekreegen had, dat ik zelf bequaem zou geweest zyn, zoo goed als een Majoor een regiment in den wapenhandel te oefenen. Toen heb ik geleerd dat 'er onderscheid is tusschen reyen en geleederen. Dat **GELEEDEREN** / in 't Fransch *rangs*, zyn de Soldaeten, zoo als die *en front* naest malkanderen staen, en **REYEN** / in 't Fransch *files*, zoo als die achter malkanderen staen. Naementlyk, dat wanneer een regiment zes diep gesteld wordt, gelyk in mynen tyd het gebruik was, het zélve bestaet uit zes geleederen, en 60, 70 of meer, of minder reyen, nae dat het sterk is.

Indien onze Overzetter dat ook geweeten hadt, zou hy begreepen hebben, dat het volk dat uit een bosch quam, door welk niet dan een naerwe weg, of misschien maer een voetpad, kon zyn, niet met geleederen, dat is met een vol front, kon uitkomen, en dat men hen daerom gemakkelyk zou geslaegn hebben, indien men spoedig tegen hen aengetrokken had, wyl de achterste niet by konden komen, dan *a la file*; welk onze groote taelkundige overzet met geleederen. Had ik dat moeten overzetten, zou ik het vertaeld hebben *man booz man* / en dat geloof ik zou wel zoo een goed begrip van de zaek hebben gegeeven. Doch dat heeft onze Ver-taeler

taeler niet geweten, die misschien noch krygsvolk gezien heeft, en by gevolg van alle die krygszacken geen begrip gehad: van welke echter iemand die zoo eenen Schryver als Comines vertaelen wil, wel diende eenig begrip te hebben.

Misschien heeft hy geleezen *Bland van de Militaire discipline* / welk een zeer goed boek is, doch ellendig misbandeld door den onkundigen overzetter, die, behalven veele andere mislagen, altyd geleederen noemt dat hy repen moest noemen, en repen dat hy geleederen noemen moest.

Als de Boekverkoopers begrypen dat een boek in eene vreemde tael geschreeven, wel aftek zou hebben en hun goede winst toe brengen, indien het in onze tael werd overgezet, gaen zy zelden naer iemand die taelkundig en bequaem is, en van de zaak kennis heeft, maer vervoegen zich doorgaens by eenen Schoolmeester of anderen prulschryver, die de tael uit welke hy moet overzetten, en die in welke hy moet overzetten, zoo half verstaende, doch geen van beide in den grond, en van de zaeken ook zoo eventjens wat weetende, aen 't werk gaet, en daer hy 't weet zet hy wel over, daer hy 't niet weet vind hy echter een woord, raekt dat niet 't is mis; 't boek word evenwel gedrukt en verkoft, en die de grondtael verstaen kan, in welke het geschreeven is, koopt de overzetting niet, en die de overzetting leest, verstaet de grondtael niet, dus wordt dat nooit met malkanderen vergeleekt, en den Boek-

verkoper kan het weinig scheeten of het wel of qualyk overgezet is, misst het maer wel verkost werdt. En dan mag een kandidate geene andere oversetting maeken, want hy heeft het recht van Copy. Om zoo een boek als dat van Bland / en diergelyke over te zetten, moest een krygskundig man gebruikt geweest zyn. Doch zal men my hier op antwoorden, waer vind men iemand, die krygskundig is, en teffens taelkundig, en bequaem om eenen goeden styl te schryven? Ik beken, dat 'er weinig zulke zyn. Doch daer zyn 'er echter. Maer die zouden voort een klein prysjen ten voordeele van eenen Boekverkooper niet willen werken; en daer zouden die Heeren Boekverkoopers zoo geen meesters over kunnen zyn, en met dezelve handelen, gelyk zy met de prulschryvers doen. Die zouden op wat beleefder wys willen zengesprooken en behandeld worden, dan die snaeken dagelyks gewoon zyn met de andere te leeven.

Deeze uitwyding heeft my wat myn stuk af doen gaen. Om daer weder op te komen, moet ik voegen by het geene ik boven gezegd heb, dat eene naeuwe weg of doortocht in het Franfch genoemt wordt *un defilé*, om dat men door dezelve niet *en front*, dat is met geleederen gaen kan, maer *a la file*, man voor man gaen moet.

Op dezelve bladzide. En waerten alle hoegschutters van de byje tuiterbende toen **ZEEH GEACHT** / en wel toegeenst. In 't Franfch staet. *Et estoient tous Archiers d'or-*

d'ordonnance ORFAVRISEZ, & bies en potet
 Hier geeft onze vertaeler weer een uitmun-
 tend teeken dat by de oude Fransche tael bo-
 ven alle onze landslieden grondig verstaet.
 Wat moet hy niet arbeid gedaen en tyd be-
 steed hebben om tot die weetenschap te ge-
 raeken! Hoe zou hy anders dat woord **OR-**
FAVRISEZ, hebben kunnen verstaen, en
 zeer geacht overzetten? Ik heb dat woord
orfaverie en *orfaveris* meenigmaelen gelee-
 zen, en als onze Schryver de moeite zou
 willen neemen van alleen het vierde hoofd-
 stuk van het tweede boek van *Olivier de la*
Marche te leezen, daer zal hy dat meenig-
 maelen genoeg vinden. Om niet veel moei-
 te te doen van het in andere Schryvers te
 zoeken, en daer tyd aen te verspillen, dien
 ik niet te veel over heb, zal ik alleen drie
 of vier voorbeelden uit dat hoofdstuk by bren-
 gen, waer uit de leezer zal kunnen begrypen
 wat dat woord beteekent. Welk ik meen
 dat saemengesteld is van *aurum*, in't Fransch
or, goud, en *faber*, of in't Fransch *leuvre*, welk
 in 't oud Fransch *favre* geschreven wierd,
 en *orfavre*, thans *orfevre*, beteekent goud-
 smit. p. 521. *un noble Chevalier Zeelandois,*
qui a celle heure & entrée avoit six chevaux
couverts de pareure de drap d'or, D'ORFAV-
RIE, de drap de soye & de campanes tres ri-
chement. p. 522; douze Archers après lui,
vestus de palletots D'ORFAVERIE BLAN-
CHE. p. 523. Les chevaliers de la soison d'or
richement vestus & parez, les uns vestus de
drap d'or, les autres D'ORFAVERIE moult
 710

richement. p. 534. Deux pages vestus de robe de velours bleu, chargé d'ORFAVERIE. p. 539. Dessus le dict. destrier estoit monté un page, habillé d'ORFAVERIE. Die dit hoofdstuk geliëtt vorder te leezen, zal dit woord daer noch meer dan dertigmaelen in vinden. Doch ik geloof dat deeze voorbeelden genoeg zyn om te doen begrypen wat *orfaveris* wil zeggen. Weinig menschen zouden dat zeer geacht overzetten, dat moet een man zyn die grooter denkbeelden heeft, gelijk onze Vertaeler, die zich veel stripteliker aen den zin / dan aen de woorden houdt / en het sierlijk met het klaer vereenigt. Daerom heeft hy, wetende dat de lieden welker kleederen met veel Goud en Zilver belegd zyn, altyd by het gemeen volk meerder geacht worden, dan die welke in eenvoudige kleederen voor den dag komen, en misschien zelf ook voor de zulke meerder achtung hebbende, dit woord door **ZEEER GEACHT** overgezet.

Bladz. 25. En vermits zy zoo nae by waeren / dat hunne spiessen **DOEL HOEDEN GEFSEN** / en wat verder. Ik geloof niet dat van be twaelf hondert gewapende Edellieden / of daer omtrent / die zich daer bevonden 'er bystig in staet zyn geweest / om met een speer **DOEL** te kunnen **GEFSEN**. In 't Franich staet. *Es comme ils furent si près de jeter les LANCES EN ARREST,* en verder. *Car je ne croy pas que de douze cens hommes d'armes, ou environ, qui y estoient,*
il

il y en eust cinquante qui eussent Seen **COU-
CHER UNE LANCE EN ARREST.**

Deeze overzetting geeft wederom een blyk van groote kundigheid in de oude Fransche tael. Hy heeft zeekerlyk gemeend dat de speeren of lancen werpschichten waeren, die op de vyanden geworpen wierden. In die gedachten kan hem dat *jetter en arrest* gebracht hebben, en van het woord *arrest* heeft hy *Doel* gemaekt, en niet geweeten dat de lans, welke ook van de oude Fransche Schryvers veeltys *Glarve* genoemd word, die hy door het woord *speer* wel overgezet heeft, en niet wel door het woord *spieß* / het wapen was welk die *hommes d'armes* gebruikten om op den vyand los te ryden, een soort van piek, die te paerd gebruikt wierd, en korter dan de pieken die men te voet gebruikt, zynde doorgaens niet veel boven zes voeten lang. Als die lans gebrooken was trokken zy hun zwaerd, of gebruikten eenen byl, die *hache d'armes* genoemd wierd.

Om aen dien speer vastheid te geeven dat hy wel treffen en door het schild en harnas hien dringen kon, en den vyand eene wond toebrengen, of, zoo het harnas daer te goed toe was, hem van zyn paerd werpen, hadden zy achter aen de zaedel eenen riem, in welke eene holte was, in welke de achterste punt van de speer vast sloot. En als de Ridder op zynen vyand ging aenryden, stak hy de speer die hy in de hand droeg, of hem van zynen Schildknaep gegeeven wierd; in dat gat welk genoemd wierd *l'ar-
rest*

ress de la lance, en nam het midden van de
 speer in de rechterhand, met welke hy die
 bestierde om wel te treffen. Dat noemt Co-
 mines *jetter en arrest*, en *coucher en arrest*,
 en zet onze Vertaeler zoo kundig over door
 doel treffen, had hy noch *hellen* gezegd dat
 had'er wat nae geleecken. *Froissart* liv. iv.
 ch. 12. p. 40. lin. 31. *Ils passerent outre,*
& cheurent jus a terre leurs lances de ce
coup: mais gens y estoient tous appareillez,
qui les leverent & leur rendoient, si les re-
preirent & meirent chacun la sienne EN
L'ARREST, *& puis esperonnerent leurs*
chevaux & coururent: en lin. 4. on luy
bailla son glaive. Il le prist & le mist EN
L'ARREST, *& vindrent l'un sur l'autre*
de grand randon. en p. 41. lin. 20. Es
passant outre pour faire leur tour les glaives
leur cheurent, ceux furent prests qui les re-
leverent, & qui rendirent a chacun cheva-
lier la sienne, lorsqu'ils les eurent. ILS
LES MEIRENT EN L'ARREST, *&*
esperonnerent leurs chevaux, & a ce qu'ils
monstroient, Ils ne se vouloient pas espargner,
 en in dat zelve Hoofdstuk kan men dit vyf
 en veertig maelen vinden, behalven dat het
 in hondert andere plaetsen te vinden is.

VIER-

VIERDE HOOFDSTUK.

Bladz. 23. Dooz een speer of Zwynspriet in 't Fransch staet *lui donna, d'une VOUGE*. Dit is noch zoo geheel quaelyk niet overgezet: doch dewyl *une vouge*, geen eigentlyke Speer, noch geen eigentlyke Zwynspriet beteekent, had by niet quaelyk gedaen met eene kleyne aenmerking daer onder te leren wat voor een wapentuig dit geweest is. Ik zou dit niet zeggen, indien hy nooit eenige aenmerkingen gemaekt had; maer hy heeft 'er dikwyls gemaekt. Doch die zyn of overgezet uit de kantteekeningen die staen in den druk welken hy gebruikt heeft, of getrokken uit *Fabert* of *Duclos*, de twee eenige Schryvers welke hy schynt gekend te hebben. Dewyl hy nu schynt niet bequaem geweest te zyn die aenmerking te maeken, zal ik die voor hem maeken, om den leezer te onderrichten wat wapentuig *une vouge* geweest is. *P. Daniel Hist. de la Mâle. Franc. liv. iv. ch. 4. p. 174. zegt La VOUGE ou VOULGE étoit une espece d'épieu, à peu près comme celui dont on se sert à la chasse du sanglier, de la langueur à une barbe, garni par le bout d'un fer large & pointu. La Roque du ban & arriereban ch. 5. p. 41. VOUGE est un instrument ou arme rustique, ou baton, au bout duquel se void une petite faux d'ou sert un autre petit fer droit, dont les paysans se*

*se servoient, non seulement pour couper quelque
branche d'arbre, mais aussi pour se defendre en
cas de besoin. Roussard en fait mention au se-
cond de ses poesies dans son exhortation a la
paix.*

*Vos lances desormais en VOUGES soient
trempées*

Et en faux desormais courbez moy vos espées.

*C'est aussi uu instrument de chasse & de
guerre, comme il paroist dans la chronique
de Louis XI, qui porte ces termes, que le Roy
estant a Paris y arriverent les VOUGIERS
& Cranequiniens, c'est a dire, Arbalestriers du
pays & Duché d'Anjou, qui pouvoient bien
estre 400 hommes, qui le dit jour furent me-
nez aux champs pour escarmoucher les Bretons
& Bourguignons. Hier vind men den man
zelf die den Graef van Charolois quetste,
naemelyk eenen van die Vougiers du Pays d'An-
jou.*

Bladz. 28. Het meeste gedeelte der an-
deren borg zich in de **CHAREN**. In 't
Fransch *la pluspart des autres se sauva par les
jardins*: uit deeze plaets begryp ik dat de
Heer de Haes, dien ik niet ken, een Am-
sterdammer is, een ander zou **HONDE**
gezegd hebben. zie boven bladz. 55. van de
manier van schryven het meeste gedeelte voor
het meest gedeelte / welke onze Overzet-
ter doorgaens gebruikt, zie Huidekoper proe-
ve van tael en dichtkunde. p. 191, 192, 193.
194.

Bladz,

Bladz. 29. **Op den kant van een**
GRACIE. Dit beveltigt my noch meer
 in de gedachten dat hy een Amsterdammer is.
 Ik schryf altyd **Graft**/ want het komt van
 graeven. Doch **Gzacht** komt veel beeter
 met de Amsterdamsche uitspraak overeen. Dus
 vink ik ook bladz. 59. **Vengsters** welk
 woord afkomstig is van *fenestra*, en by ge-
 volg komt in het zelf geen *g* te pas; doch
 de Amsterdamsche spraek, die schoone
 spraek, die aen 't geheel land tot een richt-
 snoer moet strekken, voegt daer die *g* in.

Bladz. 53. **Deeze twee hebben geene ree-**
de gehad om malkaer iets te berwijten.
 In 't Fransch *ces deux n'avoient garde de se*
mordre l'un l'autre. Commines verhaelt dat
 in de twee legers groote verbaestheid en ver-
 warring quam, en veele op de vlucht gin-
 gen, door eenen schrik, die by andere Schry-
 vers *terreur panique* genoemd wordt, en dat
 een uit des Konings leger tot Lusignan toe
 vluchte, welke eene stad in Poitou is, en
 een ander uit het heir des Graeven van
 Charolois tot *Quenoy* in Henegouwen toe,
 welke beide plaetsen, ieder aen eenen by-
 zonderen kant zeer ver van Parys zyn, en
 dus zeer ver over de honderd uren van
 malkander. Daerop zegt hy *ils n'avoient gar-*
de se mordre. Dit zou ik plat overgezet heb-
 ben, **deeze twee hadden geen nood de een**
den anderen te bpten. Dat zou wat een-
 voudig geweest zyn, en het sierlijk zoo wel
 niet met het klaer vereenigd hebben, als
 onze Overzetter doet. die ook het sierlyk
 N woord

woord van malkaert gebruikt. Het voorzander is zeer goed Amsterdamsch, en zelf wel van het platst soort.

Bladz. 33. Wanneer wy doo? het wagen-
tuig nu omringt waeren **DEFRANSES**
CE zich ieder zoo veel hem mooglijk was.
Het Fransch is. *Quand nous fusmes clos de ce
charroy, chacun se LOGEA le mieux qu'il peut.*
Deeze vertaeling geeft my gelegenheid om
in myn Woordenboek by het woord LO-
GER aen te teekenen, dat het behalven de
andere beteekenissen, die daer staen ook
DEFRANSES bereekent. Dit zal
wat nieuws zyn, dat niemand tot noch toe
geweeten heeft.

Bladz. 36. Bergezeld doo? twee boog-
schutters van de Lyfwagt des Hertogen
van Bretagne/ blyngende deszelfs wapen-
rokken mede. Uit deeze overzetting zou
men moeten gelooven dat de Hertog van
Bretanje eenige wapenrokken by zich hadt
gehad, welke hy in de verslaegendheid nae
dien slag verlooren en vermist hadt, en dat
die twee boogschutters dezelve mede brach-
ten. Doch in het Fransch staet *amenèrent
deux Archiers de la garde du Duc de Breta-
gne portans ses boquetons.* En die plaets heeft
my, die de oude Fransche tael zoo grondig
niet verstaet als die Heer vertaeler, doen
denken, dat het twee boogschutters van de
Lyfwacht des Hertogs van Bretagne waeren,
die zyne wapenrokken, dat is wapenrokken
van zyne livrey, geheel van het zelve mack-
sel en koleur als alle zyne lyfwachten, aen-
had-

hadden, en is oorzaak geweest, nevens noch eenige meer plaetsen, die ik gevonden heb, nae alles het geen ik over **INDIEN** geschreeven had, dat ik bladz. 93. gezegd heb dat over dat woord noch meer te zeggen valt, welk nu geen tyd hebbende om uit te breiden en in ordre te brengen, tot andere gelegenheit moet uitstellen. Wat is het een geluk voor my dat dit blad dien zelve dag, toen ik dat schreef naer de drukpers ging, en my geenen tyd overliet: anders zou ik misschien dingen geschreeven hebben, waer van ik door deeze overzetting myn misverstand gezien zou hebben.

VYFDE HOOFDSTUK.

Bladz. 39. De derde dag verstreken zijnde nam de Graef / op raed van den Heer van Contay den marsch aen ten einde Estampes / eene ruime en vruchtbaere landstreek te bereiken / den Bourgonseren / die derwaerts aentzokken / daer in vooz te komen. Het Fransch is. *Le tiers jour passé, partis ledit Seigneur par le conseil du Seigneur de Contay, pour aller gagner Estampes (qui est bon & grand logis & en bon pais & fertile) afin d'y estre plus tost que les Bretons, qui prenoient ce chemin.* Hier zie ik dat ieder niet gegeven is, in alle weetenschappen uit te blinken. Onze Vertaeler die zoo kundig is in de oude Fransche tael, schynt het in de Landbeschryvinge zoo zeer niet te zyn, anders zou hy van Estampes, dat eene stad

N 2

is,

is, die *Comines* zegt, dat in een goed en vruchtbaer land ligt, geene ruime en vruchtbaere Landstreek gemaekt hebben. Hier leer ik weer van hem dat *bon* ruim beteekent. Gelyk ik ook leer dat *Bretons* moet overgezet worden door Bourgonjeren. Wie zou anders, als hy dat niet leerde van zoo groot eenen meester, hebben kunnen begrypen dat de Graef van Charolois, die het hoofd en opperbevelhebber der Borgonderen was, schielyk met zyn volk naer Estampes zou aengetrokken hebben, om daer eerder te zyn, dan de Borgonderen. O *lepidum Caput!*

Bladz. 39. **Boogschutters en andere welgetwapende krijgslieden.** in 't Fransch staet. *Archiers & autres hommes de guerre armez de bonnes BRIGANDINES.* Geen gemakkelyker manier van overzetten kan bedacht worden dan de woorden die men niet verstaet over te slaen. Dit heeft onze man, die my voorkomt gansch niet mis gedeeld te zyn van verstand in dit stuk, hier ook in 't werk gesteld. Want hy bindt zich aan geene woorden, als hy maer den zin treft, en het sierlyk met het klaer vereenigt. Had hy geweeten wat eene *Brigandine* was, hy zou dat woord wel overgezet hebben; doch dat niet weetende, zegt hy zeer sierlyk wel gewapent. Op dat hy het evenwel weeten zal, zal ik het hem aenwyzen. *Pere Daniel bist. de la milic. Franc. liv. iv. ch. 4. p. 374.* zegt. *La Brigandine étoit une espèce de corcelet, faite de lames de fer attachées les unes aux*

aux autres sur leur longueur, par des cloux rivés, ou par des crochets. Dat dit een wapentuig was dat om de lichtheid, als geen slag of hoofdtreffen te gemoedt gezien wierdt in de plaets van een harnas wierdt aengetrokken, blykt uit onzen *Comines* in dit zelve boek in 't zesde hoofdstuk, daer hy zegt: *Les Ducs de Berry & de Bretagne chevauchent sur petites haquenées a leur aise armez de petites BRIGANDINES fors legeres pour le plus. Encore disoient aucuns qu'il n'y avoit que petits clous sur le Satin, afin de moins leur peser.* welk onze taelkundige Overzetter, zonder zich veel aen de woorden te binden, dus met zyne gewoonlyke sierelykheid overgezet heeft. De Hertogen van Berry en Bretagne reeden tot hun gemaak op kleine telpaerden / en waeren zeer licht gewapend met kleine malierokken / die zoo de spraeking van Satyn / en om de lichtheid met kleine vergulde spykertsjens doorstaegen waeren. Zoo dat *Brigandines* by hem malierokken zyn, die worden in andere Schryvers *cottes de mailles* genoemd en van *Brigandines* onderscheiden. En uit die overzetting moet een onweetende begrypen dat die kleine vergulde spykertsjens der zelve lichtheid maekten.

De leezer kan zien in dit boek blad z. 60. dat in Vrankryk een soort van krygsvolk geweest is, die *Brigands* genoemd wierden, van dezelve zou ik zoo veel kunnen zeggen als ik van de *Ribands* gezegd heb, indien dit niet geheel buiten myn bestek waer. Al-

leen moet ik zeggen dat *Duys Sauvage* in zyne kanttreeningen welke hy op *Froissart* gemaakt heeft liv. 1. ch. 48. zegt, dat die hunnen naem gekreegen hebben van dat zy met *Brigandines* gewapend waren. En uit al wat men van dezelve leeft, kan men zien dat het lichtgewapende lieden geweest zyn.

Ik heb even voor dit op dezelve bladzyde overgeslaegen, dat hy gezegd heeft, 3^e brachten met zich acht hondert geharnasie Edellieden / alle **ZEE BEL HJG, GEMAST.** Daer staet in het Fransch. *En leur compagnie avoit huit cens hommes d'armes DE TRES BONNE ETOFFE.* De overzetter heeft begreepen dat dit by malkander hoorde *armes de tres bonne ETOFFE*, en heeft gedacht dat mannen met wapens van goede stof plat staen zou, en daerom heeft hy om de sierlykheid wel uitgerust gezegd. Eu heeft niet geweeten dat *hommes d'armes de tres bonne etoffe* beteekent die goede Edellieden en van groot aanzien waren. Gelyk men dus *GENS d'ETOFFE* honderd maelen vind in de oude Schryvers. *Brantome Capitaines illustres François* tom. 1v. p. 117. *Et quelque peine que le Roy leur fist pour obtenir sa grace ils ne la voulurent accorder, a' autant que le mort estoit d'ESTOFFE, qui demandoit justice par les siens. Dames galantes* tom. 1. p. 25. *f'ai oui parler d'une Dame parmi le monde d'assez chere ESTOFFE.* p. 68. *Si faut il que je fasse cette digression d'une femme mariée, belle & honeste & d'ESTOFFE. Lettres de Pasquier* tom. 1. liv. 1v. p.

179. *L'on dit que depuis a esté faite une assemblée au village de Vaugnard, on se trouverent plusieurs personnages d'ESTOFFE. Liv. vi. p. 336. ceux qui ont sagement discouru du fait de toute Republique bien ordonnée, en ont voulu faire trois especes; la Royale, qui depend du gouvernement d'un seul Prince: La Seigneurie, qui regarde l'administration de plusieurs personnages d'ESTOFFE: & l'Etat populaire, quand par l'avis & entremise du commun peuple les affaires publiques se manient. en tom. II. liv. XIII. p. 63. Il avoit huit prisonniers, dont les quatre Princes, Monsieur le Cardinal de Bourbon, le jeune Duc de Guise auparavant appellé Prince de Joinville, les Ducs d'Elboeuf & de Nemours: Les quatre autres non de telle ESTOFFE, l'Archevesque de Lyon, le President de Nully, Marteau son gendre maistre des comptes & Prevost des marchands de Paris, & encore un jeune Abbé nommé Cornac. Oliv. de la Marche liv. I. ch. 13. p. 240. zegt van Jaques de Lalain. Il estoit homme d'ESTOFFE & de lieu.*

Bladz. 41. Was onder de bende der Breytanjers een gemeen manspersoon / die zijn werk maekte Duurwerken af te schieten -
 hp wierd genaemd Meester Jan Boute-

feu / of Meester Jan des serpens / doch **WHESOM** is my onbekend. In het Fransch staet. *En la compagnie des Bretons y avoit un pauvre homme, qui prenoit plaisir de jeter en l'air des FUSEES - - - & s'appelloit Maitre Jean Boutefeu, ou Maitre Jean des Serpens, je ne scay LEQUEL.* Die fusees waeren vuurwerk, doch onze Vertaeler had moeten zeggen wat soort van vuurwerk. Het waeren, zoo als men die nu noemt, slanggetjens of voetzoekers / en daer van is hy *Maitre Jean Boutefeu* of *des Serpens* genoemd geweest. Dat was toen noch van eene versche uitvinding, en andere vuurwerken waeren 'er noch niet bekend, en daer van had hy dien naem, nu zou men zeggen Meester Jan de Vuurwerker / of Vuurstooker / of Meester Jan van de Slanggetjens. Doch dat heeft onze Vertaeler niet geweeten, en heeft ook niet gedacht dat *Comines* het geweeten heeft, die evenwel vry wat meer wist, dan ik merken kan dat hy weet. Dit doet hem, om de sierlykheid het woord **LEQUEL** overzetten door **waerom**. Een ander zou meenen, als hy *Comines* zonder deeze overzetting las, dat die niet wel zeggen kon welke van deeze twee naemen hem gegeven wierdt. Doch dat zou te plat en niet sierlyk genoeg zyn. Hy is doch voor de sierlykheid, en daerom verdraeit en verbuigt hy de woorden van *Comines* zeer dikwyls zoo veel dat men den zin van den zelyen, daer geheel niet in vinden kan. Die styl van *Comines* is hem wat zeer eenvoudig, daer-

Daerom heldert hy die met sierlyke verdracy-
ingen op.

Hoewel andere om die eenvoudigheid
van styl *Comines* zeer hoog geacht hebben.
Doch die hadden *Longinus de sublimitate* ge-
leezen, en in den zelve gezien dat het
waer verheeven van eenen styl in het een-
voudig zit. Et dat verheeven eenvoudig,
hadden zy in *Comines* gevonden. En dien
Schryver geloof ik niet dat onze Heer de
Haes geleezen heeft. Altyd ik kan het aen
zynen styl niet merken.

Bladz. 43. **H**y staet **DEMBON**
DEBC ober zeven of acht honderd men-
schen. In 't Fransch. *Il se trouve ESBAHT*
pour sept ou huit cens hommes. 't Is waer *Es-*
babi beteekent somtyds verwonderd. En
in een oud Fransch woordenboek zal men
vinden *Esbahir, mirari*. Doch het betee-
kent byna altyd eene verwondering, die ee-
ne opgetoogendheid en soort van schrik me-
de brengt, en daerom heb ik het in de lyst
der woorden in her tweede deel bladz. 141.
tegen **Verbaest** gesteld, en heb 'er geene
voorbeelden by gevoegd, om dat ik niet
noodig oordeelde voorbeelden te voegen by
zulke bekende woorden als *ebabi, maint* en
andere, die men in alle Schryvers op ieder
bladzide tienmaelen vindt, en die noch zoo
lang buiten het gebruik niet geweest zyn.
Want in de redevoeringen van *Daillet* en
Mestrezat, die maer even boven de hondert
jaeren oud zyn, heb ik die woorden mee-
nigmaelen geleezen, een zal ik evenwel by
N 5 bren-

brengeu, om dat het zeer met deeze plaats overeenkomt; *Froissart* liv. iv. ch. 98. p. 785. *Vous vous ESBALISSEZ de trop petite de chose.*

Verwonderd zonder Verbaestheid noemden de ouden *Emerveillé*. Daer van is het onnoodig voorbeelden op te zoeken, die vindt men overal. Doch ik zal 'er een by brengen, om dat het my voorkomt, zonder dat ik boeken behoef in te zien: op het titelblad van het *traité préparatif a l'apologie pour Herodote par Henri Etienne*, staet

*Tant d'actes merveilleux en cest oeuvre
lirez,
Que de nul autre après esmerveillé
serez.*

Bladz. 45. Het voordeel door hem hier uit behaald / was de Ridder orde van den Kousseband. *Comines* heeft verhaeld dat de Graef van Charolois, zich op den Hertog van Berri niet betrouwende eenen afgezant zond naer Engeland aen den Koning Eduard, (dien hy in zyn hart vyandschap toedroeg, dewyl hy het huis van Lancaster toegeneegen was,) om met hem eene verbintenis te maeken, en zyne Zuster ten huwelyk te verzoeken, doch met bevel van de zaak sloopende te houden, en niets te besluiten, en daer op zegt hy: *Et print davantage l'ordre de la Fartiere*. Il weet wel dat *avantage* voordeel beteekent, en dat heeft on-

Onze Vertaaler ook in zyn woordenboek gevonden. Doch als men van iemand gezegd heeft, dat hy iets deed, en men voegt daer by *d'avantage il fit encore cela*, dan beteekent het hy deed daer by / of daer boven dit noch. Ook kan ik niet zien dat de ordre van den Kouffeband aen den Graef van Charolois, die hoofd van de order van het Gulde vlies worden moest, zoo groot een voordeel kon geeven; maer wel dat de Koning van Engeland groot voordeel trok uit zoo eenen Vorst tot lid van zyne ordre te verkrygen. En daerom zou ik eenvoudig overgezet hebben) Nam boven dat noch de ordre van den Kouffeband aen. Welk was eene naeuwe verbintenis maeken met Engeland, en eene onverzoenelyke vyandschap met Vrankryk. *Froiffart* verhaelt in het 22. hoofdstuk van zyn iv. boek, dat Richard de tweede Koning van Engeland in 'tjaer 1393 een openbaer steekspel liet uitroepen, en in alle Landen Herauten zondt, om alle Ridders op het zelve te noodigen. En dat Willem Graef van Oostervant lust hebbende daer naer toe te gaen, eerst naer Holland gong om verlof te vraegen van zynen Vader Hertog Albert van Beyeren Graef van Henegouwen, Holland, Zeeland, Vriesland, die hem het zelve afriedt, om dat hy getrouwt was met de dochter van den Hertog van Borgondien, en zyne Zuster met deszelfs Zoon, doch evenwel hem, hoewel zeer tegen zynen zin, verlof gaf. Dat die daer op naer Engeland ging, daer hy by uitnemendheid vriendelyk

en

en met groote eerbewyzingen ontfangen wierdt, en den prys van het steekspel weg-haelde, en de Ridder ordre van den Kous-seband ontfing. Doch dat de Koning van Vrankryk dit zeer euvel opnam. Or advint, ainsi comme nouvelles vont par tout, que le Roy de France, son frere & & ses oncles furent informez par ceux qui en Angleterre de leur costé avoient esté de tout ce qui y estoit advenu, dit & fait, & riens n'y eust oublé. Mais ain:ois mis & ajousté de nouveau assez, pour accroistre la besongne, & exaucer avant plustot le mal que le bien: & comment Guiliame de Hainaut: qui Comte d'Ostrevant s'affermois, avoit esté en Angleterre, & pris poine grandement a honorer les Anglois, & avoit eu le prix & honneur des joustes dessus tous chevaliers estrangers. Mais il avoit trop grandement bien parlé aux Anglois. Car il s'avoit fait homme au Roy d'Angleterre, & avoit fait serment & alliance avec luy, & PRINS L'ORDRE DU BLEU FARTIER en la chapelle du chasteau de Windesore, en la compagnie & confrairie des chevaliers de St. George, laquelle ordre le Roy Eduard d'Angleterre & son fils le Prince de Galles avoient mis sus, & ne pouvoit nul entrer en la compagnie ne faire le serment qui jamais se pust armer contre la couronne d'Angleterre. Zie ook den zelve Erois-sari in dat zelve vierde Boek. ch. 76. p. 221.

Bladz. 50. Die nae luttel tegenstand eenet kleene bende **FRANSCHE BOOG-SCHUTTERS** wel haest veroverd wierdt.

Wierdt. In het Fransch staet. *Lequel pouvoit
 fut tost gagné sur quelque peu de FRANCS
 ARCHIERS.* Hier blinkt weder een won-
 derlyke kennis der oude Fransche tael uit,
 en vry grooter dan iemand in den eersten
 opslag denken zou. *Archers* beteekent **boogs-
 schutters.** Dat zal geen mensch tegenspre-
 ken, maer in 't eerst aenzien zou men niet
 licht denken dat *Francs* **Franschen** betee-
 kende; en een onweetend mensch die zoo
 grondig in de Fransche tael niet ervaeren is,
 zou denken dat het *bype* moest overgezet
 worden. Doch die lieden zyn 'er niet ach-
 ter; onze Schryver weet dat beeter. 't Is
 waer *Franc* plagt in oude tyden vry te be-
 teekenen, en is zelf een Duitsch woord, en
 de oude Duitschers die Gallien innaemen
 wierden, om dat zy een vry volk waeren,
 dat nooit van iemand overheericht was,
Dranken genoemd. Doch toen zy Gallien
 overmeesterd hadden, gaeven zy dat Land
 den naem van **Drankentpik** / en de inwo-
 ners deszelfs, hunne naekomelingen, zyn
Franschen genoemd. En de tyd van *Comines*
 is zoo lang nae deezen geweest, dat toen de
 beteekenis van het woord *Franc* voor *byp* al
 lang vergeeten was, en volgens onzen Overzet-
 ter in Fransch veranderd. Dat heet kennis heb-
 ben van de oudheden. Daer hoort weeten-
 schap toe. Had hy *Mezerai* geleezen in zy-
 ne historie van Vrankryk op 't jaer 1448. en
Pere Daniel Hist. de France tom. iv. p. 505.
 van den Paryschen druk in 4to. en den zel-
 ven *de la milice Françoise* liv. iv. ch. 4. p.
 172.

172. dan zou hy gezien hebben dat Karel de zevende Koning van Vrankryk ziende dat hem goed voetvolk ontbrak, eene instelling maekte, dat in ieder dorp van zyn ryk een boogschutter zou gehouden worden, die zich van behoorlyke wapenen voorzien moest, en alle Zondagen en Feestdagen met den boog schieten, om zich in die kunst te oefenen, en in staet te zyn, t'elkens als hy opontboden wierdt, met den boog en wel gewapend te veld te trekken, dat die boogschutters van alle schattingen, lasten en dorpsdiensten bevryd waeren, en daer van *FRANCS ARCHERS* genoemd wierden. Wy zullen die noch vercheidene maelen in dit boek vinden, en altyd worden zy om de sierlykheid *Fransche boogschutters* genoemd. Want bype boogschutters zou tegen de sierlykheid en tegen de klaerheid stryden. Dan diende daer wel eene senteekening by gemaekt geweest te zyn, om de lezers uit te leggen wat dat voor een volk was. En wie zou die gemaekt hebben? dit had het werk van dien Vertaeler geweest, en ik geloof niet dat hy dat wist, en misschien weet hy noch niet dat die boeken daer hy dat uit moest haelen in de wereld zyn. Had het in Fabert of in du Clos gestaen, dan had hy het moogelyk kunnen weeten.

Bladz. 57. *Fransche Boogschutteren /*
FRANCS ARCHERS en wat verder ge-
 woon was / zijne Majesteit in diergelijke
 berichten en omstandigheden de hand
 te bieden. 't Fransch is *Frans archiers: les*
gens

gens de sa maison, Pensionnaires, & autres gens de bien, qui se trouvent avec le Roi en telles affaires. De Fransche boogschutters zyn afgehandelt, dus hebben wy nu van de **RAEDSHEEREN** te spreken. In 't Fransch staet *Pensionnaires*, en dat woord heeft Hoofd overgezet **Loontreliken** **Raadsheer** / en dat hebben veele andere gevolgd. Te weten als zy van Pensionarissen van steden spreken.

Ik zou denken dat hier verstaen worden die eene wedde, pensioen genaemd, trekken, en dat het wel Krygslieden, en geene Raedsheeren zouden kunnen zyn, en dat zou ik denken om dat ik zelf een diergelyke Pensionaris ben. *Les gens de sa maison* zyn overgeslaegen, want op de woorden let hy zoo naeuw niet, ais de zin maer fierlyk uitgedrukt wordt, en daerom worden ook *les gens de bien qui se trouvent avec le Roy en semblables affaires* overgezet. **Wat verder gewoon was zijne Majesteit in zoodaenige verrichtingen en omstandigheden de hand te bieden.** Zoo dat *se trouver avec le Roy* beteekent zijne Majesteit de hand bieden. Ik zou dat overgezet hebben, den Koning te vergezellen / of te volgen. Dat zyne Majesteit komt hier ook zeer fierlyk te pas. Want **Lodewijk de elfde** / van wien hier gesproken wordt, is volgens het zeggen van *Daniel* in zyne Historie van Vrankryk in het leeven van den zelve Koning. tom. iv. p. 653. van de Paryschen druk in 4to. de eerste der Koningen van Vrankryk geweest; die

die met dien titel genoemd is, de voorgaende wierden *Votre ALTESSE* of *Votre EXCELLENCE* genoemd, en hoe die van Spanje en van Engeland in voorgaende tyden genoemd zyn geweest, eer zy den titel van Majesteit hebben gekreegen, kan men zien in *de Memoires Politiques Historiques & Critiques d'Amelot de la Houffaye*. Tom. 1. in 't woord *Altesse*.

Bladz. 58. in het 8. Hoofdstuk. Met een woord nooit heb ik buiten deeze een stad met schooner Landrpen en **PLANTUREUX** omringt gezien: De Amsterdammer heeft zich hier ingebeeld dat hy in de Plantagie wandelde, een ander zou beplantingen gezegd hebben. Doch by ongeluk is dit ook de beteekenis van deeze plaets niet. *Comines* verhaelt de schoone geleegeheid van Parys, en den overvloed van leevensmiddelen die dagelyks in dezelve door drie rivieren toegevoerd wordt, en zegt: *C'est la cité que jamais je veisse environnée de meilleur pays & plus PLANTUREUX* en dit woord *PLANTUREUX* beteekent niet met plantagien omringt/ maer overvloedig. Planté in 't oude Fransch beteekent meenigte, overvloed. Daer zyn honderd voorbeelden van in de oude Schryvers; doch ik heb 'er geen een aengeteekend, en veel tyds te besteeden om nae dezelve te zoeken lust may niet: daerom zal ik 'er maer twee by brengen die my te binnen schieten. *Froissart* liv. 1. ch. 6. p. 5. *Et envoya par Messagers affectez & secrets grand Planté d'or & d'argent*

gent. en liv. III. ch. 6. p. 19. En cette galerie a une cheminée, ou l'on fait par usage feu, quand le Comte y séjourne, & non autrement, & y fait on petit feu, car il ne voit pas volontiers grands feux, si est il bien en lieu d'avoir planté de buche; car se font tous bois en Bearn, & y a bien de quoi chauffer quand il veut, mais le petit feu luy est de coustume, de Dictionnaire de Rob. Etienne zegt Planté de quelque chose, aucuns escrivent plainte, & semble qu'il vienne de plenitudo, ou bien de plenitas, comme si on disoit planté pour plénité. Hubertas, feracitas, copia. Les fruits viennent a grande planté. Huberant fructus. PLANTUREUX. Huber, abundans, largus. PLANTUREUSEMENT foecunde, abunde, copiose, largiter. Louer plus plantureusement. pleniore ore laudare. Disputer d'une matiere plantureusement. tractare aliquid uberius & fusius.

Bladz. 59. De aenmerking welke hy uit Duclôs haelt is niet quaed, doch in meenige plaetsen van zyne overzetting blykt, dat hy daer weinig gebruik van gemaakt heeft. wat *une lance fournie* beteekent, kan gezien worden in *P. Daniel de la milice Françoisse*, en hoe veel mannen die in de *compagnies d'ordonnance* van den Hertog van Borgondien uitmaekte, beschryft ons *Olivier de sa Marche*, die zelf Kapitein van zoo eene Compagnie geweest is. liv. II. ch. I. p. 504. *Chacun homme d'armes & chacune lance estoient huit combattans, & sçavoir, l'homme d'armes, le coustiller a cheval, deux archiers, deux tourvuriniens, & deux piquenaires*

Bladz.

Bladz. 62. En hielden zy nae het einde-
gen der maeltijd / als naer gewoonte / het
middagmael te saemien ; plaetsende de Her-
togen van Berry en Bretagne zich op de
bank / en de Graef van Charolois en de
Hertog Jan van Calabre zich tegen over
hem terwyl de Graef van Charolois al-
leen den genoodigden **ZOO DEEL EEN
BEDEES / ALS EEN VDER
DIE ZYNE RANG EN SNEC
COEHAN.** Het Fransch is. *Eston-
jours après le conseil disnoient tous ensemble &
se mettoit le Duc de Berry & de Bretagne au
haut, & Comte de Charolois, & le Duc Jean
de Calabre au devant, & portoit le diest Com-
te l'HONNEUR a l'affiette (hier staet op den
kanr dat een ander handschrift zegt. *A tous
hommes les convians a l'affiette.*) Aussi le
devoit bien faire a aucuns PUISQUE C'ES-
TOIT CHEZ LUY.* Zoo dat *porter l'honneur
chez luy*, bateekent yder zoo veel eer betwij-
zen als hem nae zynen rang en staet toe-
quam. Dat weet maer een kender van de
oude tael, in de nieuwe zegt men *que l'hôte
qui donne le repas fait chez lui les honneurs de
la table.* Vorder geloof ik dat de Hertogen
van Borgondien Berry, Bretagne en Cala-
bre, omtrent van eenen rang waeren, en
onderscheid tusschen dezelye zeer kleyn.

Bladz. 62. Naetvolijks had het werk
zyn beslag of **EEN HONNORER
DE DES HONNORER** / quam ons
zeggen / dat zulks tegen het verdrag streeft.
In t Fransch staet. *Incontinent, qu'il fut
dresse*

droff vint UN OFFICIER d'ARMES dire,
que c'estoit contre la sève. De Koningen en
 Vorsten lieten in dien tyd alle hunne bood-
 schappen die den kryg, of tenige verschillen
 raekten door *Herauten* doen, als aenzeg-
 gingen van oorlog, welke zy *desis* noemden,
 uitwisseling van gevangens, verzoek van be-
 stand en diergelyke. Gelyk hier de bood-
 schap was, dat die brug te maeken tegen het
 bestand was: met dat woord zou ik *sèves*
 liever overzetten, dan *verdrag*, dat wat an-
 ders beteekent. Die *Herauten* waeren drie-
 derleye. De *Herauten* / die dat ampt had-
 den, welk zeer aenzierlyk was, die Edel-
 lieden zyn moesten, die ten minsten vier
 quartieren aentoonen konden. *Poursuivans*,
 die dat ampt noch niet hadden, doch die
 bediening waernaemen in tyden, dat alle de
 Herauten gebruikt waeren, en 'er te kort
 quaemen, of in kleiner geleegenheden, daer
 de Herauten zelf zich niet gaern toe lieten
 gebruiken, als om eenen Edelman, die in
 een vreemd land naer een steekspel gaen
 wou, te vergezellen, en zynen adel en ge-
 slacht register aen te wyzen, en meer ande-
 re. Het hoofd der zelyer was *le Roy d'ar-*
mes, de wapenkoning / die in zyne
 bediening zynen naem verloor, en nae het
 land in welk hy dit ampt hadt, genoemd
 wierdt, als die van Frankryk, *Monsieur le*
Heraut, die van Engeland *Farretiers le He-*
raut, die van Borgondien *Tison d'Or le*
Heraut, die van Berri, Bretagne enz. *Ber-*
ry le Heraut. *Bretagne le Heraut*. Die had-
 den

den in die gelegenheden wapenrokken aent, op welke het wapen van den Vorst door wien zy gefonden wierden, geschildert, genaait of geborduert was. Die wierden *Cottes d'armes* genoemd en zy zelf *OFFICIERS d'Armes*. En onze vertaeler zou ook wel *Detaut* overgezet hebben, doch dat woord is zoo sierlyk niet als *Kirgsoberste*; of hy heeft dit niet geweeten. Van die Herauten, en hunne bediening valt veel te zeggen, dat hier niet te pas komt, en wat veel tyd en arbeid zou wegneemen. Onder veele die over de zelve geschreeven hebben heeft van *Spener* in zyn boek genaemd *Artis Heraldicae pars specialis* over dezelve een hoofdstuk, in welk hy het zelve kundig en geleerd verhandelt. Het hoeveelde het in dit boek is, en op wat bladzyde het te vinden is, kan ik nu niet zeggen, om dat ik het boek thans niet heb, en het zes jaeren geleden is, dat ik het laetst gezien heb. Doch die het boek heeft zal het hoofdstuk gemakkelyk vinden.

Bladz. 71. Verbeeldende zich doo; deeze woorden de grootste Heeren wonderlyk **JA HAZOETCVAENEN** / in't Fransch staet *cuidans par ces paroles CONTREFAIRE les grands Seigneurs*. Hier leer ik dat *Contrefaire* beteekent in het zog vaeren. Ik heb my altyd verbeeld, dat het naebootfen beteekende.

Bladz. 25. Bevonden dat de spieles groote **BOENS** waeren. Hier leer ik alweer wat nieuws. In 't Fransch staet. **CHAR-**

CHARDONS, welke ik altyd gemeend heb dat distels waeren.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

Bladz. 87. Hier zag de Koning de wakkerre en merkwaerdige Krijgslieden die in dienst van zynen Vader geweest / dooz hem by zyne komst tot den zoon afgezet / en des in dienst of bondgenootschap der Heeren overgegaen waeren. Het Fransch is, *Peu a peu reconciloiit le Roy avec luy les bons & notables chevaliers, qui avoient servy le Roy son Pere. Lesquels il avoit desappointé a son avènement a la couronne, & qui pour cette cause s'estoient trouvez en cette assemblée.* Zoo dat Concilier avec soy bereekent zien / *bons wakkerre / notables chevaliers, merkwaerdige Krijgslieden.* Dit is een Fransch dat ik niet geloof dat, behalven onzen geleerden en zeer taelkundigen Overzetter, ooit iemand dus verstaen heeft. Doch hy heeft het veel sierlyker gemaekt, dan een plat overzetter als ik dat zou gemaekt hebben, want ik zou gezegd hebben. Hier bracht de Koning de goede en aenzienlijke Ridders / die zynen Vader gediend hadden / en van hem verwaerloost en niet betaeld geweest waeren / en daarom zich hier in deeze bpeenkomst bevonden / weder aen zyne party. Ik zal my niet ophouden aen alle deeze woorden te onderzoeken, alleen dat van *Notables Chevaliers*, welk onze Vertaeler overgezet heeft merkwaerdige Krijgslieden / zal my genoeg zyn.

Dat alle Ridders Krysglieden waeren, is waer. Doch alle Krysglieden waeren geen Ridders, daer waeren 'er ook van veel minder soort. Doch dat is hier voer afghandelt. Nu zal het alleen op het woord **NOTABLES** aankomen, hier door **verhieldig** overgezet.

Ik heb in Vlaenderen gezien dat daer veel lerleye genoodschappen en gildens zyn, in 't Franfch zou men die noemen *Colleges & Confrayries*, die bestaen uit Edelen, **NOTABLEN** en gemeene, en dus heb ik ook in ordonnantien gevonden, de **Edelen / de NOTABLEN / en de gemeente /** en zoog ik wel onthouden heb, vind men dat ook in onze oude Kronyken en Handvesten. Doch daer kan ik geen eene plaats van bybrengen, dewyl ik thans geen derzelve in myn huis heb. Hoofd heeft in zyne Nederlandsche historie dat woord vertaald door **WAZIGHEIDEN** / en dat is ook de rechte beteekenis. Doch onze overzetters zal zeggen, dat kan alles waer zyn, maer dat raekt *Comines* niet, die heeft in eene andere taal geschreeven, en ik moet het nae de taal van dien tyd overzetten, die ik versta. Dit noodzaekt my plaatsen van Schryvers, die voer en nae *Comines* geleefd hebben, by te brengen, om te toonen dat het in de Fransche taal altyd het zelve betoekend heeft.

Froissart verhaelt in het eerste boek zynner geschiedenissen in het 46. Hoofdstuk, dat Koning Eduard van Engeland Calais langer

langer dan een jaer beleegerd hebbende, toen zy tot den uiterften nood gebracht, zich op verdrag wilder overgeeven, hen geen verdrag wou toeflaen, tot dat hy eindelyk doot zyne Ridderd verbeedeu, hun deeze voorwaerde toeflont. *Qu'ils se partent de la ville six des plus NOTABLES bourgeois, les chefs tous nuds, & tous dechauffez, & les barts au col, & les clefs de la ville & du chaflet en leurs mains:* en dat deeze voorwaerde aengenoomen zyude, *Jean de Vienna*, die wegens den Koning van Frankryk in die stad Krygsoverfte was, dezelve aen *Gautier de Manny*, den Krygsoverften des Konings van Engeland overleeverde aen de poort mez deeze woorden. *Je vous delivre, comme Capitaine de Galais, par le consentement du pauvre peuple de ceste ville ces six Bourgeois, & je vous jure que ce sont les plus honorables & NOTABLES de corps, de Chevançe & de Bourgeoise de la ville.* en liv. iv. ch. 107. p. 301. *Le Maire, les NOTABLES hommes & le conseil de Londres, & moult de Barons, Chevaliers, Evêques & Abbez, qui dedans Londres estoient le vindrent trouver.* En op dat men niet zal denken dat s'dit alleen van Burgers gezegd wordt. liv. iv. ch. 116. p. 315. *Ainsi fut avisé en France & en l'hofiel du Roy, qu'ils envoyeroient en Angleterre aucun chevalier NOTABLE & prudens.* Ik zou vyftig plaetsen uit den zelve Schryver kunnen bybrengen, doch geloof dat deeze voldoen zullen. Nu moet ik, om te toonen dat dit woord altyd het zelve beteekend heest,

hoeft, en ook bybrengen uit eenen Schryver die lang nae *Comines* geleefd heeft. *Lettres de Pasquier* tom. 1. liv. vii. p. 425. avec deux **NOTABLES** conseillers *Faye & viole*, qu'il aggrega avec soy. liv. 711. p. 745. un Commissaire par ordre du Lieutenant criminel se transporta sur les lieux, suivi de plusieurs **NOTABLES** personnes. En om noch eene plaets by te brengen, daer het gezegd wordt van mannen die by uitneemendheid aenzienelyk waeren *Frußart* liv. iv. ch. 32. p. 117. *Quand il envoya en Bearn devers le dit Comte si notables personnes, comme le Comte de Sancerre, le Vicomte d'Affy, le Seigneur de la Riviere, & Messire Guiliaume de la Tremouille.*

Nu heb ik zoo ver het eerste boek gevolgt, en twintigmael meer overgeslaegen dan ik aengemerkt heb. Als ik deeze gansche overzetting zoo vorder naegaen zou, wat groot boek zou dat worden? daerom zal ik 'er afscheiden, en alleen noch twee of drie plaetsen uitzoeken, op welke ik eenige aanmerkingen zal maeken.

TWEEDE BOEK,

DERDE HOOFDSTUK.

Bladz. 117. Want het was noch niet lang geleden / dat hy zich onder de handwerkslieden (hoef en goudsmeden) bevonden en liebzep gedraegen had. Dit is met zoo eene groote sierlykheid overgezet, dat

dat ik noch nooit iets 'diergelyks geleezen heb. De Heer van Humbercourt, een groot Heer en naest den Hertog van Borgondien de opperste bevelhebber van het heir, had noch niet lang geleeden te Luik handwerksman geweest, en livrey gedraegen.

Ik heb deeze zelve plaets aengehaeld hier boven in de verhandeling van livrey, bladz. 49 en 50. Doch toen had ik noch deeze schoone en zeer taelkundige overzetting niet geleezen. Nu zal ik dit eens wat naeder gaen uitleggen.

In veele iteden was in dien tyd degewoon- te, en daer zyn 'er noch in welke dat niet afgeschafft is, dat de Regeering door de gilden aengesteld, en jaerlyks door dezelve de wet verzet wierdt, en niemand, edel of onedel, kon een lid der Regeering zyn, 't en waere hy eene gildebroeder was van 't een of 't ander gild. Die gilden, of ten minsten der zelve Overlieden, hadden op de dagen dat zy by een vergaederden teekens, waer aen men kennen kon van wat gild zy waeren, het zy rokken of andere teekens, welk men in de Roomsgezinde steeden noch ziet in de openbaere en plechtige omgangen. En die wierden de *livrey* genoemd van het gild. Want livrey, gelyk ik aengetoond heb, bereekent alles wat tot een kenteeken gebruikt wordt. De Heer van Humbercourt, was, gelyk Comines even te vooren gezegd heeft door den Hertog van Bourgondien in Luik gesteld geweest tot stadsvoogd. (*Gouverneur*) en om zich daer by de Burgerei aengenaem

te maaken en invloed in de Burgerlyke Regeering te hebben, hadt hy zich in een gild laten inschryven. Want alle die in een gild behoorden, oefenden daarom dat handwerk niet. En hy zal ook zekerlyk wel onder de Overlieden van dat gild geweest zyn.

Doch onze vertaeler heeft in zyn woordenboek gevonden *Motier* handwerk, en niet geweten dat dat woord ook gild beteekent, in welken zin het evenwel thans noch gebruikt wordt.

En waerom moet *Marechaux & Fevres* overgezet worden *Hoef en Goudsmiden*? Is waer *Marechaux* beteekent *Hoefsmiden*. Doch *Fevres* beteekent geen Goudsmiden, dat zyn *Orfevres*, een woord dat hem zeer onbekend schynt, gelyk hier boven in *Orfaverie* gezien is. Hadt hem gelieft acht te geeven op de aenteekening van Godefroy op den kant van Comines. *On nomme au pays bas Fevres ceux qu'on nomme Serruriers en France*, dan zou hy overgezet hebben *hoefsmiden en slootemachers*.

DERDE BOEK.

ZESDE HOOFDSTUK.

Bladz. 219. Meer dan honderd witts kruisen. Hier heb ik over de vertaeling niets te handelen. Maer moet by de gelegenheid van deeze plaets hier eene aanmerking invoegen, die tot eene opheldering dienen kan van myne eigene woorden bladz.

27, daer ik gezegd heb, dat alle de **Weldertkens** der Franschen wit zijn. Dit is begonnen in gebruik te komen onder Karel den zevenden, toen die de beleegering van Orleans opgeslaegen, en de Engelschen uit Parys verdreeven hebbendetot in Normandien, dezelve daer ook vervolgde en beezig was te verdryven. In dien tyd vind men dat in Normandien de Engelsche, en alle die hunne party aenhongen, roode kruisen droegen, en de Fransche, en alle die zich by hunne party voegden, droegen witte kruisen, en hadden bynae alles wit. Daer kan men meenigte van voorbeelden van zien in het begin van 't derde boek van Monstrelet. Bynae op ieder bladzyde.

Bladz. 220. **HET HANDESCRIJF VAN** goud op de muts / in 't Fransch. *Le RAVESTRE d'or sur le bonnet*. Op den kant staet dat in een ander handschrift gevonden wordt. *REVESTRE*. Dit woord heeft my eenige moeyelykheid gebaerd. Ik weet niet het zelve ooit in eenigen Schryver geleezen te hebben, en kon het ook nergens vinden, waer ik het zocht. Toen ik vernam dat 'er soo eene schoone vertaeling van Comines was uitgekomen, die zoo zeer geprezen wierdt, docht ik daer in zeekerlyk te zullen vinden, wat dit woord *Ravestre* of *Revestre* beteekent. Doch ik was zeer verwonderd toen ik dat daer door **HABESTER** overgezet vond, en bleef toen zoo onweetend als ik te vooren was, dewyl ik dit woord ook nooit in 't Hollandsch gehoord had, en wist geen ander

ander middel meer om tot deszelfs kennis te komen, dan dat de Heer de Haes zoo goed zou willen zyn van my te laeten weten wat een **Hubefter** is, dewyl ik niet geloof dat'er andere zyn die dat woord in onze tael kennen. Ik beeld my in dat het een overtrek over de muts geweest is. Men droeg in dien tyd mutsen. zie *Lettres de Pasquier* tom. I. liv. III. p. 163. en *Montuc* tom. I. liv. II. p. 84. ^b. een verhael doende van iets dat in 't jaer 1544 voorgevallen is zegt, *Alors le Roy leva les yeux au ciel & joignant les mains, & jettant le BONNET sur la table, dict, Mon Dieu je te supplie. &c.* hoewel men ook in vroeger tyden van hoeden gewag gemaekt vindt. Doch die waeren van gansch ander waekfel dan dezelve heden zyn. Zoo vindt ik in *Froissart* liv. 1. ch. 159. *Adonques prit le Roy son chapelet, qu'il portoit sur son chef, qui estoit bon & riche, & le mit sur le chef de Monseigneur Eustace.* en liv. IV. ch. 93. n. 279. *La plus belle fleur de tout son chapeau,* *Monstrelet* liv. III. p. 220. *Avoit sur sa teste un chapeau de bievre doublé de velours vermeil.* en *Montuc* zegt tom. I. liv. III. p. 179. dat hy in 't jaer 1553. in Siena hadt *Un chapeau de soye grise, fait à l'Allemande, avec un grand gordon d'argent, & des plumes d'aigrette bien argentées. Les chapeaux en ces tems la ne courroyent pas grands, comme font a ceste heure.* Dat is te zeggen: in 't jaer 1569. toen hy zyn boek schreef.

Op dit overtrekfel van de muts geloof ik dat het wapen van den Graef van Warwyk

ge-

Schildert of genaëid was, welk was een zwarte stoffe op een goud veld. En dat was van goud, dat is, nae myne gedachten goud laken of eene andere stoffe geweest die van goud was.

Het woord geloof ik dat afkomstig is van *Revestir* van welk woord de *Dictionnaire de Robert Etienne* zegt: *Revestir selon l'energie de la composition du mot est remettre ses habillemens qu'on a depouillé, comme si on disoit retourner vestir. Mais il se prend aussi pour survestir, super induere. Selon ce qu'on dit un Prestre se revestir pour chanter la messe, & par consequent pour surcouvrir, superintegere.* Zie ook de *Dict. de l'Academie de Françoisise* in dat woord.

Ook vind ik twee plaatsen in *Brantome des Dames illustres*, daer een ander woord omtrent van dezelve beteekenis is, welk my ook voorkomt van den zelve afkomst te zyn. p. 47. *Le lieu de l'exécution estoit dans la Halle, au milieu de la quelle on avoit dressé un eschaffaut large de douze pieds en quart, & haut de deux, tapissé de mechante REVESCHE noire.* en p. 156. *La REVESCHE dont l'eschafaut estoit couvert, mesme les aix d'iceluy, le pavé de la mason, & toutes autres choses arroussées de son sang furent insontinent une partie brulez, une partie lavez.* Hy spreekt daer van Maria Stuart Koningin van Schotland, die te Londen onder de Regeering van Elisabeth onthoofd wierdt. En die *REVESCHE* beteekent het zwart laken met welk het schavot overkleed was.

En

En daarom zou ik deeze plaats dus overz
 zeten. Op had ober zjns mits een ober-
 treksel van goud waer op eene zwarte stoff
 gemaeld was / welk het wapen is van
 dien Graef. En een diergelijk hadden als
 le de andere / en die het niet van goud hou
 hebben / hadt het van laeken. *L'ortée* be-
 teekent allerley kentecken, welk men draegt
 om te kennen wie van dezelve party zyn,
 Zie boven bladz. 49.

VIIIde Boek VIdc Hoofdstuk bladz.

De Heer Engelbert / de Heer van Kleef /
Opvoeder des Hertogen van Kleef. In het
Fransch Engilbert Monsieur de Cleves Frere
du Duc de Cleves. En 20. Hoofdstuk bladz.
 857. De eerste was de Heer Philips van
 Habsstin / hier dienende vooz den Grafe
 van Vlaenderen / de tweede Engelbert Heer
 van Kleef vooz den Grafe van Champa-
 gne. In 't *Fransch Philippe Monsieur de Ra-*
vestein qui servoit pour le Comte de Flandres.
Le deuxieme Engilbert MONSIEUR de Cle-
ves qui servoit pour le Comte de Champagne.
 Dit zou ik overgezet hebben, Jonkheer
 Engelbert van Kleef / Opvoeder des Hert-
 ogs van Kleef / en in de tweede plaats
 Jonkheer Philips van Habsstein / en Jonk-
 heer Engelbert van Kleef. De reden daer
 van vindt ik in de *Memoires Historiques, poli-*
tiques, critiques & literaires par Amelot de la
Houffaye. tom. 11. in den titel *Chevalier, les*
Princes & les Seigneurs, qui n'estoient pas en-
core chevaliers, estoient appellez de leur nom de
batême, suivi du titre de Monsieur: par exem-
 ple 1

ple, il est dit dans nos histoires Charles
 Monsieur de Bourbon: Antoine Monsieur
 de Bourgogne; Charles Monsieur d'Albret;
 Jaques Monsieur de St. Pol Mais après
 avoir été faits chevaliers ou les Monsei-
 gneurisoit, & le titre de Monseigneur pre-
 cedoit leur nom de batême. Behalven dee-
 ze twee plaetzen, (in welcher laetste aen te
 merken is dat nae deeze twee Monsieus volgt
 Monseigneur de Foix, die zoo genoemd word.
 Om dat hy al Ridder was, dienen hier van
 tot voorbeelden Oliv. de la Marche introduc-
 tion ch. 1. p. 21. De ces deux vous estes
 issu, & Madame Marguerite d'Autriche
 présent Reine de France & FRANCOIS
 MONSIEUR, qui trespassa enfant au
 bers a l'age de quatre ans. En in dezelve In-
 troduction ch. 6. p. 92. daer hy wederspreekt
 van den zelve Francois Monsieur. en in zyne
 Memoires liv. 1. ch. 3. p. 125. Et de la part
 de Monseigneur de Bourgogne il y fust en
 personne, estant accompagné du Duc Ar-
 nonl de Guerees, de l'Évêque de Liege,
 du Duc de Bouillon, qui se nommoit de
 Huysebergues, de JEHAN MONSIEUR
 Heritier du Duc de Cleves, de Charles de
 Bourgogne Comte de Nevers & de Retel.
 en ch. 1v. p. 158. Luy fut au devant une
 siene le Duc de Bourgogne accompagné de
 JEAN

JEAN MONSIEUR *Heritier de la Duché de Cleves, du Comte de Nevers, du Seigneur de Beaulieu, d'ADOLF MONSIEUR de Cleves, de Corneille bastard de Bourgogne, & de montt belle compagnie de noblesse en ch. 30. p. 211. JEHAN MONSIEUR de Cleves & son mignon Jaques de Lalain furent forz en point d'Escuyers, de Chevaux, de pages, d'Orfaverie & de Campanes. p. 225. JEHAN MONSIEUR de Bourgogne Comte d'Estampes. in het vrai Theatre d'honneur & de Chevalerie van Vulson de la colombiere tom. 1. p. 87. FERTY MONSIEUR de Lorraine en p. 182. FRANCOIS MONSIEUR de Bourbon. En dus zei de Heer van Couçi, aen den Hertog en de Hertogin van Borgondien, by Froissart liv. iv. ch. 77. p. 203. Puisque tant d'honneur vous me faites, & vous me voulez charger que j'entende a JEHAN MONSIEUR vostre fils. Hy had p. 201. gezegd, dat die Jean de Bourgonge noch geen Ridder was: en dat hy hem daer noemt Monseigneur, was, om dat hy tot den Hertog en Hertogin van Bourgondien zelf spreekende, de welleevendheid vereischte dat hy hem dien eernaem gaf, anders wierden zy, noch geene regeerende Heeren zynde, Monseur genoemd. En die Heeren. het zy regeeren-
de*

de of noch niet regeerende, wierden *Damoiseaux* genoemd, in 't Latyn *Domicellus*. In 't Nederduitsch **JOHANNEN**. De reeden daer van kan men duidelyk zien in *Beka de Episcopis Ultr. Anno Domini MCCXCIX. JOHANNES DOMICELLUS HOLLANDIAE* requievit in Domino apud Hatlemum, postquam Hollandiam rexisset annis tribus cum dimidio. Hic Johannes solus inter omnes Hollandiae principes sine libetis, & absque militari nomine defunctus est: Welk deszelfs overzetter, dien Mattheus in zyne analecta uitgegeeven heeft, in het derde deel p. 190. dus overzet. In 't jaer ons Heeren **cicccxcix** stierf **JOHANNEN JAN VAN HOELAND** / tot Haerlem / ende rust in onzen Heer / op die **10.** kalende van November / nae dat hy Holland bericht hadde dize jaer. Deze **JOHANNEN JAN** allen stierf onder alle die Princen van Holland zonder kind en **ZONDER NACHTELINGEN**. En die zelve Overzetter p. 105. van Doutsch **Jakobus** 3de bleef dood die **JOHANNEN VAN BRUCKENRODE** / die een Ridder wierd / naemelyk, hy wierdt Ridder in dien slag in welken hy dood bleef, daer hy noch geen Ridder zynde naer toe gegaen was, daerom wordt hy **JOHANNEN** genoemd. Die slag was in 't jaer 1417 binnen Gorinchem, tuschen Vrouw Jakoba van Beyeren, Gravinne van Holland enz. en den Heer van Arkel, die zeekerlyk ook noch geen Ridder zal geweest zyn, want hy wordt ook

P

JOHN

JOHANNES VAN NIKSEL genoemd. En dus heeft Alkemade beschreeven **Jonker Franck** ooylog / om dat **Franck van Biederode** / die bevelhebber van de hoekschen was, noch geen Ridder was gemaakt, maer noch zeer jong zynde, van Leuven gehaald wierdt, daer hy op de Hooge School was, om dat bevel aen te neemen. En daerom wordthy **JOHANNES FRANCK** genoemd. Had hy Ridder geweest zou hy **Pter Franck van Biederode** genoemd geweest zyn.

En dus is in de Duitsche ordre gebruikelijk dat de twee Edellieden, die eerst aen de beurt staen om Ridder te worden, en in te vallen in de plaetsen die open komen **Jonckertten** genoemd worden, welk daer het zelve beteekent als *Bacheliers*.

En de aenmerkinge van Amelot vind ik bevestigd en bewaerheid in *Olivier de la Marche*, die Adolf van Kleef Heer van Ravestein, den Zusters Zoon des Hertogs van Borgondien, liv. 1. ch. 14. p. 158. in 't Jaer 1438. en ch. 24. p. 311. in 't Jaer 1450. **ADOLF MONSIEUR DE CLEVES**, en ch. 25. p. 359. en 360. verhaelt hy dat in 't Jaer 1452. by Overmeere in 't land van Waes, verscheidene nieuwe Ridderd gemaakt wierden door Heer Jan de Crouy, onder welker getal deeze Adolf van Kleef was. En p. 381. in 't laetst van dat Jaer 1452. En p. 399. en p. 406. in het Jaer 1453. noemt hy hem **MESSIRE ADOLF DE CLEVES**, en verder noemt hy hem zop altyd. Daer

Daer kan men klaer uit zien dat hy den-
zelve, dien hy noch geen Ridder zynde
ADOLF MONSIEUR genoemd heeft, zoo
als hy Ridder was MESSIRE ADOLF
noemt.

Nu scheid ik geheel van dit werk af,
denkende dat ik genoeg gezegd heb, om te
doen begrypen hoe wel deeze overzetting
overeenkomt met het getuigenis, welk daer
van in die Fransche boekzael gegeven is.
Van den styl en Hollandsche tael der zelve,
daer ook wel wat in aen te merken valt,
zal ik niets zeggen, om dit werkjen niet
grooter te maeken. Want als ik alles aen-
merken zou, wat in de zelve aenmerking
verdient, zou ik een groot boek kunnen
schryven, daer ik geenen lust toe heb.

Alleen moet ik zeggen dat het geene by-
zondere haet of vyandschap tegen den Heer
de Haes is, die my deeze aenmerkingen
heeft doen maeken. Ik ken dien man niet,
en weet niet dat hem ooit gezien of hooren
noemen heb, en heb ook niemand nae hem
gevraagd, of hy oud of jong is, wat zyn be-
dryf of beroep is, of waer hy woonachtig
is, hoewel zyn styl en tael my doen den-
ken dat hy een Amsterdammer moet zyn.
En had ik dien grooten roem van die ver-
taeling van Comines niet gelezen en ge-
hoord, zou ik waerschynelyk dezelve niet
gezien hebben. Doch die maekte my be-
lust dezelve te zien. En toen ik die ge-
zien had kon ik van my zelf niet verkry-
gen dit onderzoek niet te voegen by dit

boekjen dat onder de pers was. Ik had al in de maend van Februari voorgenoomen eenige vertaelingen van die geene die dagelyks uitkomen te onderzoeken, daer ik door zeeker geval toe bewoogen was.

Ik ben niet gewoon vertaelingen te leezen van boeken die ik in hunne oorspronkelyke tael verstaë: Doch gevallen was my een stuk van een vertaeld boek in handen gevallen welk op eene verkoping by een ander boek dat ik gekoft had, toegeworpen was, in welk ik eenige spreekwyzen vond, die my niet zeer behaegden, en daer ik dacht dat de zin des Schryvers gansch niet getroffen was. En nochtans was die vertaeling gemaakt door eenen man, die voor eenen zeer goeden overzetter beroemd was, en wiens naem alleen maer behoefde voor een boek te staen om dat aen te pryzen en te doen verkoopen. Dit had my bewoogen dezelve wat naeder te onderzoeken en tegen het oorspronkelyk te vergelyken; en zelf had ik al last gegeven om my eenige andere vertaelde boeken te bezorgen, welke ik ook dacht te onderzoeken. En dit zou het tweede deel van dit werkjen gemaakt hebben, om aen onze landslieden eens te doen zien wat vertaelingen hun in de hand gestopt en aengepreezen worden. Want tegen den vertaeler zelf had ik niets: dien kende ik zoo weinig als ik den Heer de Haes ken. Doch in dien zelve tyd ontstond een oorlog tusschen veele Schryvers, van welken gezegd wierdt, dat die man de
oor-

oorzaak was. En toen quam my in gedachten, als ik dat onderzoek uitgaf, dat veele menschen zouden kunnen denken dat ik dat gedaen had met overleg met eenige anderen die tegen hem schreeven, om hem de een van eenen kant, en de ander van eenen anderen op het lyf te vallen. Dit deed my dit voorneemen geheel uit myn hoofd stellen, en al wat ik daer omtrent begonnen had in 't vuur werpen. Want met dat geschil wil ik in 't geheel niet te doen hebben. Hoewel my eenige aenzoekingen gedaen zyn, om eenige gedachten, welke ik daer over aen iemand verhaeld had, op papier te stellen en uit te geeven; Doch dat heb ik plat afgeslaegen en betuigd, dat ik noch voor noch tegen een van beyde partyen oolt iets denk te schryven, of my met dat geschil te bemoeyen. Nochtans is my door goede vrienden gezegd, dat 'er onder veelvuldige naemelooze boekjens dewelke dagelyks uitkoomen, ook zyn, van welke gezegd wordt dat ik de Schryver ben. En zelf heb ik een bezoek gehad, van eenen Heer uit de regeering, die een zeer goed vriend van my is, die my met kracht wou opstryden, dat ik ook in dat werk iets geschreeven had. En toen ik dat zeer sterk ontkende, zeide hy my, in eenige weeken zyt gy zeer weinig uit uw huis geweest, en men heeft u nergens gezien, en dat meer is, ik weet dat van tyd tot tyd drukkers jongens aen uw huis proeven komen brengen, waer zoudt gy anders aen werken?

- Daer antwoorde ik niets op, maer drong met al myn vermoogen aen dat het drukken van dit werk mogt verhaest worden, op dat de geene, die raeden zouden kunnen wie het geschreeven heeft, ook zouden zien kunnen waer ik mynen tyd aen besteed heb.

Doch hoe zeer ik verhaeste, ik ontmoete tegenspoeden, die het zeer vertraegd hebben. Als ik die reeden van verhaesten niet gehad had, zou ik misschien hier noch wel eenige aanmerkingen bygevoegd hebben. Nu eindig ik, moerende alleen noch eene aanmerking maeken, die my door het leezen van Comines in 't hoofd gekomen is, welke is dat men deszelfs geschiedenis vergelykende met andere, en voornaemlyk met sommige Nederlandfche historien die binnen weinig jaeren uitgekomen zyn, kan zien wat groot onderscheid 'er is tuschen dezelve.

- Daer is 'er in 't jaer 1753. eene met grooten ophef uitgekomen, die tegenwoordig al gansch weinig geacht wordt. De geschiedenis van Comines leezende, ziet men dat de zelve geschreeven is door eenen man van groote geboorte en van groot bewind in Staetszaeken, die dagelykschen omgang gehad hebberde met den Koning van Vrankryk, en alle eerste Vorsten en groote Heeren van dien tyd, grondige kennis had van alle de beweegredenen, welke de gevallen die gebeurd zyn dedden voortkomen, en by dezelve zeer kundige en verstandige aanmerkingen gevoegd heeft. Daer men de

de andere leezende zien kan, dat die uit Couranten, Postryders, Blauwe boekjens en andere Schriften van lieden die op gemeene geruchten gesteund hebben, by een geslanft is door eenen Schryver, die zelf van geene staetsgeheimen, noch beweegredenen of beraedslaegingen der Vorsten of Mogendheeden kundig was, en geene staetkundige aenmerkingen kon maeken, als zynde nooit in eenige Staetszaeken gebruikt geweest, of hebbende nooit in zyne gedachten kunnen krygen van zich toe te leggen om daer in gebruikt te worden, noch omgang gehad met eenige Staetslieden, die hem daer in onderwyzen of kennis van dezelve geeven konden. Maer, die, gelyk men in die geschiedenis klaer zien kan, altyd, gelyk het spreekwoord zegt, met de lakeyen in den raed heeft gezeeten.

En zoo een man vermeet zich te oordeelen over het gedrag van eenen der grootste Staetsdienaers, die van alle kundige lieden, zelf van die welke zyne vyanden en tegenstreevers waeren, voor een der bequaemste en verstandigste Staetsdienaers geacht is; en velt een vonnis over het geen voor honderd jaeren geschied is, volgens een vooroordeel, welk toen noch onbekend was, en lang daer nae eerst onder het gemeen volk plaets gegreepen heeft. Welk ook noch by voornaeme en kundige lieden weinig geacht wordt. En alleen by zulke prulschryvers die niet meer weeten dan het gemeen, in aenmerking komt.

Diergelyke Nederlandsche geschiedenissen hebben wy thans meer, beschreeven door lieden die geene kennis van zaaken hebben, die nooit iets van Staatszaaken of belangen van Vorsten en Grooten, of geheime raedpleegingen geweeten hebben, en derzelve uiterlyke voorgeevens van de inwerdige inzichten en behandelingen niet weeten te onderscheiden. Zy bekennen zelf in hunne voorredens dat zy hunne geschiedenissen gehaald hebben uit Mercuriussen, Postryders, Oorlogstoneelen, Republiek der Geleerden, Boekzaelen en diergelyk goed. En die worden echter van de Burgers graeg geleezen en gekoft, en op zulke bocken grond men zyne dagelyksche redeneeringen. En om dat dezelve met schristuurplaetzen, meest ganschelyk ter zaeke niet passende, en als wassche neusen gedraeid, opgevuld zyn, worden die gezegd voor Godvreezende zielen stichtelyk te lezen te zyn.

Als men zulke geschiedenissen met die van Comines vergelykt kan men het onderscheid zien, tusschen eene die geschreeven is van eenen kundigen man, die men kan zeggen, dat *un homme d'Esaffe* was, en tusschen die welke beschreeven zyn door *gens de bas lieu*. Gelyk men ook onderscheid zien kan tusschen de verheevenheid die zit in den eenvoudigen en natuurlyken styl van Comines, en de windbuylige verheffing van die andere. En wat verschil 'er is tusschen de verstandige aanmerkingen, welke

ke Comines maekt over de krachtige werking der Goddelyke voorzienigheid, die de ydele beraedslaegingen der menschen, hoewel ook nae menschelyke voorzichtigheid overlegd, meenigmaelen verbryzelt, en die quaelyk te pas gebrachte Schriftuurtexten der andere. Ach! mocht het ons vaderland gebeuren dat een ervaeren Staetsdienaer eens lust mocht krygen, om nae de wys van Comines eene geschiedenis van ons land te beschryven. Wat zou die van die prullen welke ons geduurig in de hand gestopt worden, verschillen, en wat zou dezelve staetsgeheimen openbaeren, van welke zulke prulschryvers geen beginfel van begrip hebben.

Doch deeze uitweiding gaet gansch buiten myn bestek, daerom zal ik dezelve afbreken en eindigen met te zeggen dat ik geloof dat veele die dit boekjen leezen zullen, (indien het van veele geleezen wordt) zullen zeggen dat deszelfs opschrift met den inhoud weinig overeenkomst heeft, dewyl het aenmerkingen de Nederduitsche tael aengaende belooft, en rykelyk zoo veel met aenmerkingen over de oude Fransche tael en gewoontens opgevuld is, als over de onze.

Daer kan ik niet anders op antwoorden, dan dat eerst myn voorneemen is geweest, alleen een heel klein boekjen uit te geven met aenmerkingen, niet over de geheele Nederduitsche tael, maer alleen over eenige woorden der zelve, welke het eer-

ste deel is. Nae die tyd zyn het tweede en derde deel gevallic daer by gekomen, en die konden zonder aanmerkingen, op de oude Fransche tael en gewoontens niet uitgewerkt worden.

Dewyl ik van eenige boeken de bladzijden aengehaeld heb, en van dezelve verscheidene drukken zyn, of noch kunnen komen, zal ik hier die drukken te kennen geeven, welke ik gebruikt heb: op dat die geene die misschien zouden willen eenige plaetsen naezien, weeten kunnen in welke zy die moeten zoeken.

L'Histoire de Chevalier BAYARD Paris 1619.
in 4to.

Memoires de Pierre de Bourdeille, Seigneur de BRANTOME. Leyde 1666. in 12.

Histoire de France du Pere DANIEL, Amst. la Haye & Utrecht 1742. in 12. 16. vol.

Histoire de la Milice Francoise par le Pere DANIEL, Amst. 1724. in 4to.

Histoire & chronique memorable de Messire, Jehan FROISSART, Paris 1574. in folio.

HOOFD Henrik de Grootte, Amst. 1626. folio.

— **Nederlandsche Historien**, Amst. 1656. fol.

HUYDEKOPER proeve van tael en dichtkunde, Amst. 1730. in 4to.

Les memoires de Messire OLIVIER DE LA MARCHE, Bruxelles 1616. in 4to.

Oeuvres de Clement MAROT, Rouen 1615.
in 12.

MAT.

MATHAEI *analecta veteris aevi Hagae Comit.* 1738. in 4to.

MENEIRIER *des tournois, jonstes & carroufels, Lyon* 1669. in 4to.

Origine des armoiries, Paris 1679, in 12.

veritable art du blason & l'usage des armoiries, Paris 1679. in 12.

art du blason justifié, Lyon 1661. in 12.

Commentaires de Blaise de MONLUC Marechal de France, Bourdeaux 1592.

Chronique d'Enguerrand de MONSTRELET, Paris 1574. fol.

Le Long zegt in zyne *Bibl. Histor. de la France* n. 7416. dat de drukken van 1592 en 1603. dezelve druk zyn, met alleen eenen nieuwen titel. Dit boek bestaet in drie deelen. In 't eerste deel alleen zyn de hoofdstukken met getalen gemerkt. In het tweede en derde zyn die wel onderscheiden, doch zonder getal. De bladzyden zyn ook maer aen eenen kant gemerkt. Daer b achter staet be- teekent de omgekeerde kant der bladzyde, welk ook plaets heeft in *Monluc*.

Histoire de la Ville de Valenciennes par Pierre d'Outreman, Douay 1639 fol. *Le Long* zegt n. 15678. dat de druk daer voorstaet *Valenciennes* 1681. dezelve is.

Recherches de la France par Estienne PASQUIER, Paris 1621. fol.

Les Lettres d'Estienne PASQUIER, Paris 1619. in 8vo.

Ocu-

- Oeuvres de Maitre François RABELAIS avec
des remarques, Amst. 1711. in 8vo. 6 vol.*
*Traité du ban & arriereban par Monsieur DE LA
ROQUE, Paris 1676. in 8vo.*
*Revolutions de Portugal par l'Abbé VERTOT,
Londres 1730. in 8vo.*
*Histoire de Charles XII. Roy de Suede par VOL-
TAIRE, Amst. 1732. in 8vo.*
*Le vrai theatre d'honneur & de chevalerie par
Marc VULSON Seigneur de la COLOM-
BIERE, Paris 1648. fol.*

R E G I S T E R.

De woorden die in het tweede deel volgens de ordre van 't A. B. staen, komen in dit register niet. Die kunnen daer op hunne plaetsen gevonden worden.

Aer voor ander.	196	Bonde.	89
Amirael.	159, 160	Bonnet.	148, 149
Archers (Francs)	207	Boogschutters (vrye)	207, 208
	208		
Arrest de la lance	191	Brallen.	30
	192	Brandon.	154
Badelaire.	147	Brigandine.	198, 199
Baeren. of Beeren	33	Camifade 53	160, 161
Bakboord.	8	Cordewanniers.	32
Bande.	15 28. 88	Defilé.	188
Bandelier.	146	Detrier.	179
Bedel.	158	Dobbelen.	149, 150
Bedyen.	151	Doel treffen.	191
Begrypen.	13	Donkere perfoonen.	14
Behangfels.	111		
Bende.	15-28. 88	Ecuyer.	181
Bevoorhoofden.	14	Edellieden (gehar-	
Biere.	97	naste)	175
Bikken.	102	Emerveillé.	204
Blaem.	160	Epices.	171
Blyd.	145	Eshabi.	203, 204
Boef.	64	Etoffe. Gens d'etoffe.	200, 201
Boevenklok.	121		
Bomb.	160	Feure.	220
Bomgat.	160	File.	186
			Francs

<i>Francs Archers.</i>	207,	van 't geluid van
	208	groote en kleine.
Franschen waer van		72
genoemd.	207	Kouffeband, ordre
Gebaeren.	33	van den Kouffeband.
Gekscheeren.	71	205, 206
Geleederen.	186	Kuipen.
Gilden maekten in		22
sommige steden de		<i>Lance fournie.</i>
regeering.	219, 220	211
<i>Glaive.</i>	191	<i>Lid.</i>
Gonzen.	72	144.
Gracht.	195	<i>Lieffe.</i>
Granaed.	160	144
Haes.	35	Livrey. 43-48. 58. 92
Handgebaer.	34	Majesteit, wanneer
Heining.	76	die eernaem eerst
Hemdetocht.	53. 160,	aen de Koningen
	161	van Vrankryk ge-
		geeven is. 209, 210
Herauten.	213	Marskraemer.
Hoeden der ouden.	222	159
		<i>Mechef.</i>
Hof.	75	153
<i>Houmes d'armes.</i>	171	<i>Mebaigner.</i>
Hoos.	144	152
<i>Houfee.</i>	144	<i>Metier.</i>
Jegen.	36	220
Jonkheer.	224, 225,	Misbaer.
	226.	34
Keerl.	38	<i>Monté.</i>
Kleederen, door Ko-		179
ningen en Vorsten		<i>Moyaux d'Oeuf.</i>
gegeven.	44, 47	156
Kogels, onderscheid		Muit, Muiten.
		156
		Mutsen droegen de
		oude.
		222
		Naekte degen.
		19
		<i>Notables.</i>
		215, 216,
		217, 218
		<i>Officiers d'armes.</i>
		213,
		214
		<i>Ordonnance Compagnies</i>
		<i>d'ordonnance.</i>
		181.
		211
		<i>Orfaves</i>

<i>Orfaverie.</i>	<i>Orfaverijé.</i>	Schuiven.	145
	189	Schuppe.	147
<i>Passement.</i>	159	Schuwen.	145
<i>Pensionnaire.</i>	209	Siffen.	72
<i>Pik.</i>	159	Stedekleedinge.	52,
<i>Planté. Plantureux.</i>	210		53, 54
<i>Quadrilles.</i>	28	Stroo.	157
<i>Raboud.</i>	59	Staurboord.	10
<i>Ravefter.</i>	221	Tegen.	36
<i>Revestre.</i>	221, 222,	Treil.	11, 12
	223.	Tuin.	74
<i>Reyen.</i>	186	Vengfter.	195
<i>Ribaud.</i>	59	Voorbaerig.	23
<i>Ridders.</i>	182, 183,	<i>Vauge.</i>	193, 194
	884	Waerachtig.	81
<i>Rondigheid.</i>	80	Winkel.	78
<i>Route.</i>	89	Wit, koleur der Fran-	
<i>Schaers.</i>	159	sche veldteekens.	17, 221
<i>Scharlaeken.</i>	157	Wittigheid.	80
<i>Scheeren.</i>	65	Zegen.	79
<i>Schildknaep.</i>	184	Zwaeger.	145
<i>Schooren.</i>	146	Zwaerigheid.	81
<i>Schrynwerker.</i>	157		

Druk-

Drukfouten te verbeteren.

Bladz.	regel	staet	lees
16	20	<i>P'inage</i>	<i>l'image</i>
—	23	<i>le poug</i>	<i>le poing</i>
—	25	1718	1418
—	29	<i>croyez</i>	<i>croye</i>
17	17	verdeeltlie- den	verdeeldhe- den
18	2	BES	DES
19	14	<i>compagnies</i>	<i>compagnons</i>
21	32	Orleans Bor- gondien	Orleans en Borgondien
—	33	waerder	waerer
25	17	<i>sa</i>	<i>la</i>
26	3	<i>fut</i>	<i>fit</i>
—	26	<i>un</i>	<i>an</i>
32	113	<i>en</i>	<i>an</i>
38	27	Schryver	Keyzer
46	15	naem	nam
48	6	<i>fourez</i>	<i>fourez</i>
50	11	<i>accoufrez</i>	<i>accoufrez</i>
—	21	hy	by
53	33	<i>partee</i>	<i>partie</i>
62	21	van de	van den
63	25	Rabelius	Rabelais
73	1	SILLE- MENT	SIFLE MENT
75	6	gelyk telyk tegenwoordig	gelyk tegen- woordig
97	24	<i>faut</i>	<i>fut</i>
99	20	eenen	ecne
100	20	<i>laiff</i>	<i>laiffé</i>
101	20	<i>Pibum</i>	<i>Pilam</i>
—	21, 32	<i>fon, nans</i>	<i>fon - nans</i>
102	18	<i>Bequitter</i>	<i>Bequetter</i>
103	21	Cafeneuve	en Cafeneuve

Bladz.

100

100

100

107

108

—

110

111

116

117

122

125

127

130

132

133

134

135

138

141

146

148

149

157

158

160

Bladz.	regel	ftaet	lees
103	24	geeftrig	geeftig
105	7	j'angler	jangler
—	29, 30	odo vorus	odo-rus
106	6	in Menage in	zie Menage on
107	12	trabisfres	trabisfres
—	20	cur	car
108	4	buimilierent	humilierent
—	8	due	dur
—	29	AFFELLONS- NFRENT	AFFELLON- NERENT
110	23	gallu	galla
111	17	de haute lice	de haute lice
116	24	HERGERGE	HERBERGE
117	7	zan	van
122	19	coeffe	coeffe
125	26	wul	wal
127	2	traietter	traitter
—	19	facis	faiët
130	8	picque	pique
132	3	on la	en la
—	8	fi	fi
133	6	deroker	derober
134	31	SCHELING	SCHELLING
—	32	SCHEPPEN	SCHEPEN
135	18	goedern	goeden
—	24	sous	tous
138	20	ftaf	ftof
141	19	VI.EET	VLET
146	15	SCHOOVEN	SCHOOREN
148	12	hen	hun
149	28	marue	marine
157	29	geleezen	geleezen heb
159	2	PEDEL	BEDEL
169	laetste	pas	par

Q

174

Bladz.	regel	staet	lees
171	12	<i>Apris</i>	<i>Apris</i>
176	7	zelvever	zelve
—	19	gewapende	zwaertgewapende
188	23	myn stuk	van myn stuk
—	33	toegerust	toegerust
192	15	<i>bailla</i>	<i>bailla</i>
198	33	374	174
203	8	et	en
206	9	<i>cofté</i>	<i>cofté</i>
209	5	~~RAEDDEE= RACDDE~~ ~~REN~~	~~RACDDE~~ ~~DEEEN~~
211	5	<i>cur</i>	<i>car</i>
213	23	zelf	zelve
217	18	<i>Bourgeris</i>	<i>Bourgeois</i>
—	21	<i>Bourgeoife</i>	<i>Bourgeoife</i>
221	28	docht	dacht
223	27	<i>maison</i>	<i>maison.</i>
225	23	<i>Guerees</i>	<i>Guerles</i>
		laetste <i>accompagni</i>	<i>accompagnee</i>

De overige drukfouten welke geene groote verhindring in den zin maeken, als *n* voor *u*, *c* voor *e* hoop ik dat de bescheide Leezer zelf zal willen verbeteren. De Schryver heeft in het naezien der proeven dezelve door de kleinheid der letter niet kunnen zien, welk de oorzaak der meeste fouten is.

